

การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา :
ศึกษาเฉพาะกรณีเรื่อง จอมจักรพรรดิอโศก
A CRITICAL STUDY OF LITERARY WORK ON BUDDHISM :
A CASE STUDY OF THE CHOMCHAKKAPHAT ASOK

นางดวงทิพย์ โรจน์กิตติการ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๘
ISBN ๙๗๔-๓๖๔-๔๔๓-๑

การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา :
ศึกษาเฉพาะกรณีเรื่อง จอมจักรพรรดิอโศก
A CRITICAL STUDY OF LITERARY WORK ON BUDDHISM :
A CASE STUDY OF THE CHOMCHAKKAPHAT ASOK

นางดวงทิพย์ โรจน์กิตติการ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๘

ISBN ๙๗๔-๓๖๔-๔๔๓-๑

การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา :
ศึกษาเฉพาะกรณีเรื่อง จอมจักรพรรดิอโศก

นางดวงทิพย์ โรจน์กิตติการ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๘

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A CRITICAL STUDY OF LITERARY WORK ON BUDDHISM :
A CASE STUDY OF THE CHOMCHAKKAPHAT ASOK

MRS. DUANGTHIP ROJKIRATIKARN

A Thesis submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา

.....

(พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ประธานกรรมการ

(พระสุธีธรรมานุวัตร)

..... กรรมการ

(พระเมธีรัตนดิลก)

..... กรรมการ

(ผศ.ดร. วัชรระ งามจิตรเจริญ)

..... กรรมการ

(ผศ.ดร. สายวรุณ น้อยนิมิตร)

..... กรรมการ

(อาจารย์สมชัย ศรีนอก)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระเมธีรัตนดิลก ประธานกรรมการ

ผศ.ดร. วัชรระ งามจิตรเจริญ กรรมการ

อาจารย์สมชัย ศรีนอก กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมอิงพุทธศาสนา :
ศึกษาเฉพาะกรณีเรื่อง จอมจักรพรรดิอโศก

ผู้วิจัย : นางดวงทิพย์ ใจจันท์กิตติการ

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระเมธีรัตนดิลก ป.ธ. ๙, พธ.บ., M.A. (Phil.), Ph.D.

: ผศ.ดร. วัชร งามจิตตเจริญ ป.ธ. ๙, พธ.บ., ศษ.บ., M.A., อ.ด.

: อาจารย์สมชัย ศรีนอก ป.ธ. ๔, พธ.บ., พธ.ม. (พระพุทธศาสนา)

วันสำเร็จการศึกษา : วันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๙

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา เรื่อง จอมจักรพรรดิอโศก ของ วคิน อินทสระ

ผลการศึกษาพบว่า เรื่องจอมจักรพรรดิอโศก เป็นวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา ที่มีจุดประสงค์เพื่อเทิดพระเกียรติพระเจ้าอโศกมหาราชผู้เป็นบุคคลที่มีอยู่จริงในประวัติศาสตร์ วรรณกรรมเรื่องนี้จึงมีเค้าเรื่องมาจากชีวประวัติของพระเจ้าอโศกมหาราช

เนื้อหาของวรรณกรรมเรื่องจอมจักรพรรดิอโศก เป็นเรื่องราวชีวิตของจอมจักรพรรดิอโศก ตั้งแต่ทรงพระราชสมภพจนถึงสวรรคต ในระหว่างพระชนม์ชีพ พระองค์ทรงต้องประสบกับความสุข ความทุกข์ ความสมหวังและความผิดหวัง ที่ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนสลับกันเข้ามาในพระชนม์ชีพของพระองค์ จนบั้นปลายของพระชนม์ชีพ พระองค์ทรงดำเนินชีวิตตามครรลองของพระพุทธศาสนา ทรงได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปบริหารประเทศ ทรงใช้ตราธรรมจักรเป็นตราแผ่นดิน ทรงอุปถัมภ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังหลาย ๆ ประเทศ จนกระทั่งพระพุทธศาสนาได้แผ่ไพศาลกว้างไกลไปทั่วโลกอย่างที่เห็นกันอยู่ในปัจจุบัน หลักธรรมและทรรศนะชีวิตที่ซึมแทรกอยู่ทั่วตลอดในเนื้อหาของหนังสือ หากบุคคลนำมาประพฤติปฏิบัติจะอำนวยผลให้ได้รับความสุข ความสงบ ความเย็นใจ วรรณกรรมเรื่องนี้จึงมีคุณค่าในการก่อเกิดปัญญาทางธรรมให้กับผู้อ่าน

วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาเรื่องจอมจักรพรรดิอโศกจึงมีส่วนในการจรรโลงและเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ที่เอื้อให้คนอื่นได้รู้ตาม.

The Thesis Title	:	A critical Study of Literary Work on Buddhism : A case Study of the Chomchakkaphat Asok
Researcher	:	Mrs. Duangthip Rojkitatikarn
Degree	:	Master of Arts (Buddhist Studies)
Thesis Supervisory Committee	:	Phra Methiratanadilok, Pali IX, B.A., M.A. (Phil.), Ph.D. Asst. Prof. Dr. Watchara Ngamchitcharoen, Pali IX, B.A. (Philosophy), B.A. (Ed.), M.A., Ph.D. Mr. Somchai Srinok, Pali IV, B.A., M.A. (Buddhist Studies)
Date of Graduation	:	April 7, 2006

ABSTRACT

The objective of this thesis is to analytically study the Buddhist literature titled Chomchakkapat Asok written by Vasin Indasara.

From the result of the study, it is found that the purpose of this story, Chomchakkaphat Asok, is the Buddhist literature to esteem King Asok, the Great who has been well-known in the history. The plot of this thesis is based on King Asok, the Great's biography.

The book called Chomchakkaphat Asok portrayed Asok's life from birth to death. During his life period, he received the happiness, suffering, fulfillment and disappointment happening to him. In the last period of his life, he led his life in accordance with the Buddhist teachings, took the Buddhist principles to rule his country, established the Wheel of the Doctrine as the royal seal, and patronized the propagation of Buddhism to many countries that have been well-known until the present day. In this book, the principles of the Buddha's Teaching and various views of lives are found. If people apply those principles and views to their lives, they will be happy, so this literary work has much value in causing wisdom to arise.

In summary, the Buddhist literature, Chomchakkaphat Asok, contributed to sustain and disseminate the Buddha's teachings to enable other people to realize the Buddhist doctrines.

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(๑)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(๒)
กิตติกรรมประกาศ	(๓)
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	(๗)
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๓
๑.๔ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๓
๑.๕ ขอบเขตการวิจัย	๕
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๕
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๕
บทที่ ๒ ลักษณะและเนื้อหาของธรรมเนียมยิงชีวประวัติ	
เรื่องจอมจักรพรรดิอโศก	๖
๒.๑ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับวรรณกรรม	๖
๒.๑.๑ ความหมายของวรรณคดีไทย	๖
๒.๑.๒ ความหมายของวรรณกรรมไทย	๗
๒.๒ ลักษณะของวรรณกรรมไทย	๘
๒.๒.๑ วรรณกรรมไทยระยะเวลาก่อนรับอิทธิพล	
วรรณกรรมตะวันตก	๘
๒.๒.๒ วรรณกรรมไทยระยะเวลาลงรับอิทธิพล	
วรรณกรรมตะวันตก	๑๑
๒.๓ วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา	๑๑

๒.๓.๑	วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาในระยะก่อนรับอิทธิพล วรรณกรรมตะวันตก	๑๒
๒.๓.๒	วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาในระยะหลังรับอิทธิพล วรรณกรรมตะวันตก	๑๒
๒.๔	วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาเรื่อง จอมจักรพรรดิอโศก	๑๓
๒.๔.๑	กลวิธี (Technique)	๑๙
๒.๔.๒	เนื้อหา	๑๙
๒.๔.๒.๑	แก่นเรื่อง (Theme)	๑๙
๒.๔.๒.๒	โครงเรื่อง (Plot)	๒๐
๒.๔.๒.๓	เนื้อเรื่อง (Story)	๒๓
๒.๔.๒.๔	ตัวละคร (Character)	๒๖
๒.๔.๒.๕	ฉาก (Setting)	๓๓
๒.๔.๒.๖	บทสนทนา (Dialogue)	๓๖

บทที่ ๓	ศึกษาคติธรรม และ ทรรศนะที่มีต่อชีวิตในเรื่องจอมจักรพรรดิอโศก	๔๑
๓.๑	หลักธรรมในด้านจริยธรรม	๔๑
๓.๑.๑	การไม่คบคนพาล	๔๓
๓.๑.๒	ความมีกัลยาณมิตร	๔๔
๓.๑.๓	การมีขันติและเมตตา	๔๙
๓.๒	หลักธรรมในด้านสังฆธรรม	๕๑
๓.๒.๑	กฎแห่งกรรม (กรรมนิยาม)	๕๒
๓.๒.๒	ตัณหา	๖๔
๓.๒.๓	อุปาทานขันธิ์	๖๙
๓.๓	หลักธรรมในด้านการปกครอง	๗๕
๓.๓.๑	ทศพิธราชธรรม	๗๗
๓.๓.๒	จักรพรรดิวัตร	๗๙
๓.๓.๓	ราชสังคหวัตถุ	๘๑

บทที่ ๔ วิเคราะห์คุณค่าในวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา	
เรื่องจอมจักรพรรดิอโศก	๘๙
๔.๑ คุณค่าทางปรัชญาชีวิต	๘๙
๔.๑.๑ มนุษย์เกิดมาเพื่ออะไร	๙๐
๔.๑.๒ หลักการปฏิบัติต่อทรัพย์และอำนาจ	๙๒
๔.๑.๓ ข้อคิดเกี่ยวกับการอบรมสั่งสอน	๙๔
๔.๑.๔ จุดหมายของชีวิต	๙๖
๔.๑.๕ การส่งสมณทูตออกเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังนานาประเทศ	๑๐๐
๔.๒ คุณค่าทางปัญญา	๑๐๓
๔.๒.๑ ในด้านวัฒนธรรมประเพณี	๑๐๔
๔.๒.๒ พระบรมสารีริกธาตุ	๑๐๘
๔.๒.๓ ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์	๑๑๐
๔.๒.๔ จารีตนิยมทางวรรณกรรมไทย	๑๑๒
๔.๒.๕ ความรู้ในเรื่องบุรุษและสตรี	๑๑๔
๔.๓ คุณค่าทางจิตใจ	๑๑๘
๔.๓.๑ วรรณกรรมในฐานะที่เป็นศิลปะ	๑๑๘
๔.๓.๒ บรรเทาความท้อแท้	๑๒๑
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๑๒๕
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๒๕
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๒๘
บรรณานุกรม	๑๒๙
ภาคผนวก	๑๓๕
ประวัติผู้วิจัย	๑๓๙

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยเป็นดินแดนแห่งพระพุทธศาสนา ชนชาติไทยได้นับถือพระพุทธศาสนาสืบทอดต่อเนื่องกันมาเป็นเวลาช้านาน ขนบธรรมเนียม ประเพณี และศิลปวัฒนธรรมของชาติไทยส่วนใหญ่มีพื้นฐานมาจากพระพุทธศาสนา ประชากรไทยกว่าร้อยละเก้าสิบเป็นผู้นับถือศาสนาพุทธ แต่เป็นการนับถือตามประเพณีเสียเป็นส่วนใหญ่ จึงรู้จักและปฏิบัติแต่เพียงพิธีกรรมทางศาสนาอันได้แก่พิธีกรรมเกี่ยวกับพระสงฆ์โดยเฉพาะ เช่น การลงอุโบสถ การเข้าพรรษา การออกพรรษา พิธีกรรมเกี่ยวกับคฤหัสถ์ เช่น งานมงคลสมรส งานขึ้นบ้านใหม่ งานศพ และพิธีกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา ซึ่งเป็นการสืบทอดประเพณีไปยังพุทธศาสนิกชนรุ่นหลังเพื่อธำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาและเป็นการประกาศกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้ประจักษ์แก่ชาวโลก

ส่วนพุทธศาสนิกชนที่มีความสนใจในหลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ากลับพบว่าหลักธรรมในพระพุทธศาสนามีมากมาย และมีความลึกซึ้ง อธิบายนามธรรม การศึกษาให้รู้ให้เข้าใจอย่างถ่องแท้แล้วเลือกเอาหลักธรรมที่เหมาะสมมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับการดำเนินชีวิตของตน เพื่อให้เกิดความสงบสุขแก่ตนเอง ครอบครัวและสังคมนั้นไม่ใช่เรื่องง่าย อีกทั้งภาษาที่ใช้ในหลักธรรมนั้นมากไปด้วยภาษาบาลีและศัพท์เฉพาะจึงเป็นการยากที่คนทั่วไปที่ยังมีความรู้พื้นฐานทางธรรมน้อยจะเข้าใจได้ ทำให้เกิดความเบื่อหน่ายท้อแท้และทอดทิ้งที่จะศึกษาหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสกับพระอานนท์ว่า

อานนท์ การแสดงธรรมแก่ผู้อื่นมิใช่ทำได้ง่าย ภิกษุเมื่อจะแสดงธรรมแก่ผู้อื่น พึงตั้งธรรม & ประการไว้ในตนแล้วจึงแสดงธรรมแก่ผู้อื่น . . . คือ ภิกษุพึงตั้งใจว่า

(๑) เราจักแสดงธรรมไปตามลำดับ^๑

^๑ แสดงธรรมไปตามลำดับ หมายถึง แสดงธรรมให้มีลำดับ ไม่ตัดลัดให้ขาดความ เช่น แสดงเรื่องทานเป็นลำดับที่ ๑ แสดงเรื่องศีลเป็นลำดับที่ ๒ แสดงเรื่องสวรรค์เป็นลำดับที่ ๓, อีกนัยหนึ่ง หมายถึงแสดงธรรมให้ครอบคลุมเนื้อหาสาระตามที่ตั้งสูตรบทหรือคาถาบทไว้ (อภ.ปญจก.อ. (บาลี) ๓/๑๕๙/๖๐).

- (๒) เราจักแสดงอ้างเหตุ
- (๓) เราจักแสดงธรรมอาศัยความเอ็นดู^๒
- (๔) เราจักเป็นผู้ไม่เพ่งอามิส^๓
- (๕) เราจักไม่แสดงธรรมกระทบตนและผู้อื่น^๔

อย่างไรก็ตาม มิ่งานเขียนทางพระพุทธศาสนาที่ชวนให้อ่านและอ่านง่าย เช่น งานเขียนของวศิน อินทสระ ผู้วิจัยจึงเกิดกำลังใจและความกระหายใคร่รู้เกิดขึ้น เพราะความสามารถในการประพันธ์ ในการใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย สำนวนการเขียนที่น่าอ่าน มีความสละสลวยไพเราะ รัดกุม ไม่น่าเบื่อ ทำให้อ่านได้อย่างเบิกบานใจ ในขณะที่เดียวกันความรู้และสาระเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่แฝงอยู่ในงานเขียน สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม ตลอดจนช่วยในการกำจัดทุกข์ไม่ว่าจะเป็นทุกข์ของปัจเจกบุคคลหรือทุกข์ในทางสังคม เมื่อมีผู้อธิบายธรรมะได้อย่างแจ่มแจ้งชัดเจนเช่นนี้ ย่อมโน้มน้าวจิตใจของผู้อ่านให้สนใจค้นคว้าศึกษาธรรมะยิ่งขึ้น ประกอบกับพื้นฐานธรรมะที่ดีขึ้นตามลำดับ จะทำให้เข้าใจจนสามารถขบคิดธรรมะให้แตกได้บ้าง ผู้ประพันธ์นับได้ว่ามีส่วนช่วยจรรโลงและเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้คนที่ต้องการจะรู้ได้รู้ ตามภาษาที่เขาสามารถจะรู้และเข้าใจได้

ในบรรดางานประพันธ์จำนวนหลายเล่มของวศิน อินทสระ วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา เรื่องจอมจักรพรรดิอโศก จัดเป็นงานประพันธ์ชิ้นเอกเล่มหนึ่ง วศิน อินทสระประพันธ์เรื่องจอมจักรพรรดิอโศกด้วยความรู้สึกประทับใจพระประวัติแห่งพระเจ้าอโศกมหาราชและสำนักในพระคุณอันลึกซึ้งของจักรพรรดิพระองค์นี้ ส่วนผู้วิจัยนอกจากจะประทับใจเช่นเดียวกับวศิน อินทสระแล้ว ยังประทับใจในงานการประพันธ์ของวศิน อินทสระด้วย จึงเป็นความบังเอิญทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาของวศิน อินทสระ โดยเลือกศึกษาเฉพาะกรณีเรื่องจอมจักรพรรดิอโศกอันเป็นวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา โดยจะ

^๒ อาศัยความเอ็นดู หมายถึง การอนุเคราะห์ที่ด้วยคิดว่า “จักเปลื้องเหล่าสัตว์ผู้มีความคับแค้นมาให้พ้นจากความคับแค้น” (อภ.ปญจก.อ. (บาลี) ๓/๑๕๙/๖๐).

^๓ ไม่เพ่งอามิส หมายถึง ไม่มุ่งหวังลาภคือปัจจัย ๔ เพื่อตน (อภ.ปญจก.อ. (บาลี) ๓/๑๕๙/๖๐).

^๔ ไม่แสดงธรรมกระทบตนและผู้อื่น หมายถึง ไม่แสดงธรรมยกตนข่มท่าน (อภ.ปญจก.อ. (บาลี) ๓/๑๕๙/๖๐, อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๙/๒๖๓).

ทำการศึกษาถึงลักษณะและเนื้อหา คติธรรมและทรรศนะที่มีต่อชีวิต รวมทั้งวิเคราะห์คุณค่าในวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาเรื่องนี้ ซึ่งนอกจากจะได้รับความบันเทิงใจแล้ว ยังเกื้อกูลต่อการพัฒนาทางปัญญาของผู้วิจัยเองโดยตรง และคิดว่าน่าจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่ได้อ่านงานวิจัยนี้เช่นกัน ในการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาลักษณะและเนื้อหาของวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาเรื่องจอมจักรพรรดิอโศก
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาคติธรรมและทรรศนะที่มีต่อชีวิตในเรื่องจอมจักรพรรดิอโศก
- ๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์คุณค่าในวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาเรื่องจอมจักรพรรดิอโศก

๑.๓ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา หมายความว่า วรรณกรรมที่ประพันธ์ขึ้นโดยอาศัยเนื้อหาสาระ หรือหลักธรรมทางศาสนาตลอดจนนำบุคคลต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา ได้แก่ ศาสดา สาวกและผู้เกี่ยวข้องมาเป็นแก่นเรื่อง หรืออาจรวมถึงเรื่องราวที่ดัดแปลงขึ้นใหม่ให้เป็นเรื่องในพระพุทธศาสนา ทั้งนี้โดยมีจุดประสงค์เพื่อกลมกล่อมเกลาจิตใจของบุคคลให้ดีขึ้น

๑.๔ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๔.๑ พุทธทาสภิกขุ กล่าวไว้ในหนังสือ “ธรรมะคู่ชีวิต” ว่า คนเราเข้าใจธรรมะได้ยากก็เพราะว่ารู้แต่ภาษาธรรมดา ไม่เข้าใจภาษาธรรมะ ท่านอธิบายว่า ภาษาโลก คือ ภาษาคน (Physical way of speaking) ส่วนภาษาธรรม ท่านเรียกว่า ภาษาเหนือโลก (Metaphysical way of speaking)^๕

๑.๔.๒ พระกิตติศักดิ์ ยโสธโร ได้ศึกษาเรื่อง “บทบาทของพระสารีบุตรเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” สรุปได้ว่า ท่านมีความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา ในด้านการเผยแผ่ธรรมท่านเป็นพระธรรมเสนาบดี ให้คำปรึกษาแก่พระภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกและอุบาสิกา และมีบทบาทมากในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เนื่องจากเป็นผู้ได้

^๕ พุทธทาสภิกขุ, ธรรมะคู่ชีวิต, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๙๒.

ยีนได้ฟังพระธรรมของพระพุทธเจ้ามามาก จึงสามารถแจ่มแจ้งถ้อยคำของพระพุทธเจ้าได้ดี อธิบายธรรมได้ยอดเยี่ยมเป็นที่ยอมรับของพุทธบริษัททั้ง ๔^๖

๑.๔.๓ วคิน อินทสระ ให้พรรณนาระเกี่ยวกับนวนิยายอิงหลักธรรมไว้ในหนังสือ “ภาพจำลองชีวิต” ว่า นวนิยายอิงหลักธรรมและพรรณนาระชีวิตนั้นก็มักมีลักษณะคล้ายยาซึ่งมีคุณภาพในการบำบัดโรค แต่แฝงไว้ด้วยความหวานเพียงเพื่อให้บุคคลผู้นั้นรับได้โดยสะดวกเท่านั้น นวนิยายจึงไม่ใช่ชีวิตจริง นวนิยายเป็นภาพสะท้อนของชีวิตจริง นักเขียนนวนิยายแม้จะมีความสามารถปานใด ก็ไม่สามารถสะท้อนภาพเท่าชีวิตจริงออกมาได้ทั้งหมด ชีวิตจริงมีความตื่นเต้น ซึม เศร้า โศก ระทมขมขื่น และสลับซับซ้อนกว่าชีวิตในนวนิยายยิ่งนัก ดังนั้น การศึกษาชีวิตจากนวนิยายชั้นดีจึงเป็นสิ่งที่มีความค่าแก่ชีวิตอย่างล้นเหลือ ทั้งนี้ก็เพราะผู้อ่านจะได้ตัวอย่างชีวิตทั้งด้านดีและด้านร้ายจากตัวละครในนวนิยายนั่นเองและมีโอกาสที่จะเลือกเก็บส่วนดีมาไว้ประดับตนพร้อม ๆ กันนั้นก็จะได้อ่านส่วนร้ายจากตนเสียด้วย เป็นกำไรอย่างมาก^๗

๑.๔.๔ วคิน อินทสระ กล่าวไว้ในหนังสือ “พุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์และกลยุทธ์การประกาศธรรมสู่โลกกว้าง” ว่า การเผยแพร่โดยการเขียน อาศัยการฝึกเขียนและปัจจัยอื่น ๆ โดยสรุป ได้แก่ “มีความรู้กว้าง ลึก และเข้าใจแจ่มแจ้งในสิ่งที่เขียนถึง มีความพร้อมด้านร่างกายและจิตใจ มีอารมณ์หรือฉันทะที่จะเขียน รวมทั้งมีศิลปะในการอธิบายขยายความย่อความ ช้อเขียนนั้น ๆ ก็จะเป็นข้อเขียนที่ดีได้”^๘

^๖ พระกิตติศักดิ์ ยโสธโร, “การศึกษาบทบาทของพระสารีบุตรในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๕.

^๗ วคิน อินทสระ, **ภาพจำลองชีวิต**, (กรุงเทพฯ : หจก. สื่อการค้า, ๒๕๑๐), คำนำ.

^๘ วคิน อินทสระ, **พุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์และกลยุทธ์การประกาศธรรมสู่โลกกว้าง ภาค ๑**, (กรุงเทพฯ : สถาบันธรรมมาธิปไตย, ม.ป.ป.), หน้า ๓๕.

๑.๕ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เน้นศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาเรื่อง จอมจักรพรรดิอโศก ในด้านรูปแบบของกลวิธีการนำเสนอเรื่องเพื่อเผยแผ่พระธรรม ตลอดจนถึงบทบาทของตัวละครที่เป็นตัวละครที่มองเห็นและเข้าถึงสัจธรรมของชีวิตจนนำไปสู่วิถีชีวิตที่พบกับความสุขสงบ ทำให้สามารถประยุกต์ไปใช้ในชีวิตประจำวัน โดยศึกษาจากวรรณกรรมของ วศิน อินทสระ และเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยเป็นการวิจัยจากเอกสารโดยมีขั้นตอนดังนี้

- ๑.๖.๑ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิและชั้นทุติยภูมิที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย
- ๑.๖.๒ ศึกษาวิเคราะห์ ตีความข้อมูลที่รวบรวมได้
- ๑.๖.๓ เรียบเรียงและนำเสนอผลการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๗.๑ ทำให้ทราบลักษณะและเนื้อหาของวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาเรื่องจอมจักรพรรดิอโศก
- ๑.๗.๒ ทำให้ทราบคติธรรมและทรรศนะที่มีต่อชีวิตในเรื่องจอมจักรพรรดิอโศก
- ๑.๗.๓ ทำให้ทราบถึงคุณค่าในวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาเรื่องจอมจักรพรรดิอโศก.

บทที่ ๒

ศึกษาลักษณะและเนื้อหาของวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาเรื่องจอมจักรพรรดิอโศก

๒.๑ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับวรรณกรรม

คนทั่วไปมักมีความเข้าใจว่า วรรณคดีใช้ในความหมายว่า เป็นงานประพันธ์ในสมัยก่อน และวรรณกรรมใช้ในความหมายว่า เป็นงานประพันธ์ในสมัยปัจจุบัน ดังนั้น งานประพันธ์ของไทยนั้น งานประเภทใดเรียกว่า “วรรณคดี” และงานประเภทใดเรียกว่า “วรรณกรรม” ในภาษาหนังสือของวงการหนังสือไทยมีคำอธิบายดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายของวรรณคดีไทย

ความหมายของวรรณคดีไทย มีผู้นิยามไว้หลายท่าน ดังนี้

วิทย์ ศิวะศรียานนท์ นิยามว่า บทประพันธ์ที่เป็นวรรณคดีคือ บทประพันธ์ที่มุ่งให้ความเพลิดเพลิน ให้เกิดความนึกคิดและอารมณ์ต่าง ๆ ตามผู้เขียน นอกจากนั้น บทประพันธ์ที่เป็นวรรณคดีจะต้องมีรูปศิลปะ รูปศิลปะนี้เองทำให้เกิดความงาม^๑

สมพร มั่นตะสูตร นิยามว่า วรรณคดี หมายถึง งานเขียนที่ได้รับการยกย่องว่าแต่งดีทั้งรูปแบบและเนื้อหา วรรณศิลป์และกลวิธี^๒

เบญจมาศ พลอินทร์ นิยามว่า คำว่าวรรณคดี กำหนดใช้เป็นทางการเมื่อมีการตราพระราชบัญญัติวรรณคดีสโมสรเพื่อพิจารณายกย่องหนังสือที่แต่งดี วรรณคดีสโมสรตั้งขึ้นเมื่อปีชวด วันที่ ๒๓ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๕๗ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติวรรณคดีสโมสรขึ้น มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการแต่งหนังสือวรรณคดี มีความหมายตามรูปศัพท์คือ คำว่า “วรรณ” แปลว่า สี, ผิว, ชนิด, ตัวอักษรฯ คำว่า “คดี” แปลว่า เรื่องราว, ความ, ทาง, การดำเนิน

^๑ วิทย์ ศิวะศรียานนท์, *วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, ๒๕๑๘), หน้า ๔.

^๒ สมพร มั่นตะสูตร, *วรรณกรรมไทยปัจจุบัน*, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๐.

เรื่องฯ เมื่อรวมเป็น “วรรณคดี” แปลความหมายว่า ทางหนังสือ ในที่นี้กำหนดความหมายว่า เป็นหนังสือที่แต่งดี^๓

กุหลาบ มัลลิกะมาส นิยามว่า วรรณคดีคือ หนังสือที่ก่อให้เกิดความรู้สึกนึกคิดแก่ มนุษย์ทั่วไปในด้านอารมณ์มากกว่าด้านกรให้ข้อเท็จจริง^๔

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายคำว่าวรรณคดีคือ น. วรรณกรรม ที่ได้รับยกย่องว่าแต่งดีมีคุณค่าเชิงวรรณศิลป์ถึงขนาด เช่น พระราชนิพนธ์สิบสองเดือน มัทนะพาธา สามก๊ก เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน^๕

๒.๑.๒ ความหมายของวรรณกรรมไทย

ความหมายของวรรณกรรมไทย มีผู้นิยามไว้หลายท่านดังนี้

สมพร มั่นตสูตร นิยามว่า วรรณกรรม หมายถึง งานเขียนโดยทั่วไป เพราะ คำว่า “วรรณ” แปลว่า หนังสือ ส่วน “กรรม” แปลว่า กระทำ ดังนั้น การกระทำ ใด ๆ เกี่ยวกับหนังสือหรือเพื่อให้เกิดมีหนังสือขึ้นมาเป็นงานเขียน งานเขียนนั้นจัดว่าเป็น วรรณกรรม^๖

เบญจมาศ พลอินทร์ นิยามว่า คำว่าวรรณกรรม มีปรากฏเป็นหลักฐานครั้งแรกในพระราชบัญญัติคุ้มครองศิลปะและวรรณกรรม พุทธศักราช ๒๔๗๕ สำนักวัฒนธรรมทาง วรรณกรรมตั้งขึ้นเป็นสำนักหนึ่งในสภาวัฒนธรรมแห่งชาติเมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๕ เพื่อเผยแพร่ วรรณกรรมและส่งเสริมศิลปะการแต่งหนังสือ เพื่อรักษาวัฒนธรรมไทยอย่างเป็นทางการ สืบต่อ จากวรรณคดีสโมสรในรัชกาลที่ ๖ และวรรณกรรมที่แต่งดีได้รับการยกย่องจากคนทั่วไปจึงจะ เรียกว่าวรรณคดี^๗

^๓ เบญจมาศ พลอินทร์, **วรรณคดีและวรรณกรรมไทย**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๖), หน้า ๖.

^๔ กุหลาบ มัลลิกะมาส, **วรรณกรรมไทย**, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๙), หน้า ๒.

^๕ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, (กรุงเทพฯ : นาน มีบุ๊คพับลิเคชันส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๕๕.

^๖ สมพร มั่นตสูตร, **วรรณกรรมไทยปัจจุบัน**, หน้า ๑๐.

^๗ เบญจมาศ พลอินทร์, **วรรณคดีและวรรณกรรมไทย**, หน้า ๗.

กระแสรู้ มาลยาภรณ์ กล่าวว่า นิยามของคำว่า “วรรณกรรม” ตาม พระราชบัญญัติคุ้มครองวรรณกรรมและศิลปกรรมคือ วรรณกรรมและศิลปกรรม หมายความว่า รวมการทำขึ้นทุกชนิดในแผนกวรรณคดี แผนกวิทยาศาสตร์ และแผนกศิลปะ จะแสดงออกมา โดยวิธีหรือรูปร่างอย่างไรก็ตาม^๘

สมชัย ศรีนอก นิยามว่า วรรณกรรมหมายถึง งานเขียนในรูปแบบทวินิพนธ์ ร้อยกรองและข้อเขียนทั้งหมดที่ใช้ภาษาร้อยแก้ว ได้แก่บทความ สารคดี นวนิยาย เรื่องสั้น เรียงความ บทละคร บทภาพยนตร์ บทโทรทัศน์ ตลอดจนคอลัมน์ต่าง ๆ ในหนังสือพิมพ์^๙

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายคำว่าวรรณกรรมคือ งาน หนังสือ, งานประพันธ์, บทประพันธ์ทุกชนิดทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง เช่น วรรณกรรมสมัย รัตนโกสินทร์ วรรณกรรมของเสฐียรโกเศศ วรรณกรรมฝรั่งเศส วรรณกรรมประเภท สื่อสารมวลชน; (กฎ) งานนิพนธ์ที่ทำขึ้นทุกชนิด เช่น หนังสือ จุลสาร สิ่งเขียน สิ่งพิมพ์ ปาฐกถา เทศนา คำปราศรัย สุนทรพจน์ และหมายความรวมถึงโปรแกรมคอมพิวเตอร์ด้วย^{๑๐}

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า คุณสมบัติที่ทำให้วรรณกรรมต่างกับวรรณคดีก็คือ วรรณศิลป์หรือศิลปะแห่งการเรียบเรียง

๒.๒ ลักษณะของวรรณกรรมไทย

ลักษณะของวรรณกรรมไทยตั้งแต่ต้นมาจนถึงปัจจุบัน พิจารณาจากการแบ่ง วรรณกรรมไทยออกเป็น ๒ ระยะ กุหลาบ มัลลิกะมาส อธิบายไว้โดยสรุปได้ดังนี้

๒.๒.๑ วรรณกรรมไทยระยะเวลาก่อนรับอิทธิพลวรรณกรรมตะวันตก

ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ วรรณกรรมไทยมีลักษณะ สำคัญคือ

^๘ กระแสรู้ มาลยาภรณ์, **วรรณกรรมไทยปัจจุบัน**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๓.

^๙ สมชัย ศรีนอก, **สารนิพนธ์พุทธศาสตร์บัณฑิต รุ่นที่ ๔๗**, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๓), หน้า ๔๕๒.

^{๑๐} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, หน้า ๑๐๕๔-๑๐๕๕.

๑. นิยมการเขียนร้อยกรอง ร้อยกรองใช้เขียนทั้งสารคดีและบันเทิงคดี ส่วนร้อยแก้วมีไม่มากนัก มักใช้แต่งสารคดีมุ่งหมายให้เป็นหลักฐานไว้

๒. เนื้อเรื่อง ผู้แต่งไม่เน้นความมุ่งหมายที่จะทิ้งข้อคิดใด ๆ ไว้ในเรื่องที่แต่ง ถ้ามีแนวความคิดหรือปรัชญาใด ๆ ก็เป็นไปตามธรรมชาติของเนื้อหาเรื่องนั้น ๆ แต่ไม่ใช่ความตั้งใจของผู้แต่ง ผู้แต่งจะเน้นหนักด้านศิลปะของการแต่งเรียบเรียง คุณค่าของวรรณคดีจึงอยู่ที่ศิลปะการแต่งมากกว่าเนื้อเรื่อง เนื้อเรื่องจึงจำกัดอยู่ในวงแคบ

๓. ธรรมเนียมนิยมในการแต่ง ร้อยกรองมีธรรมเนียมนิยมในการแต่ง (Conventions) คือ

๓.๑ มีโครงสร้างที่มีแบบแผน ดังนี้

๓.๑.๑ ขึ้นต้นด้วยบทไหว้หรือประณามบท อาจเป็นการชมบ้านชมเมือง ความเกษมสุขของราษฎร ความยิ่งใหญ่ของพระมหากษัตริย์ ไหว้พระรัตนตรัย บิดามารดา ครูบาอาจารย์ หรือสรรเสริญเทพเจ้า บทไหว้เนื้อถือเป็นเรื่องสำคัญ

๓.๑.๒ ด้านฉันทลักษณ์หรือลักษณะการแต่ง ถ้าเป็นกลอนบางประเภท ขึ้นต้นด้วยวรรครับ ถ้าเป็นกาพย์ห่อโคลงขึ้นต้นด้วยกาพย์ยานี ๑๑ สลับกับโคลง ๔ สุภาพ ความเหมือนกัน บทต่อบท ถ้าเป็นกาพย์เห่เรือก็จะขึ้นต้นด้วยโคลง ๔ สุภาพนำ ๑ บท แล้วต่อกด้วยกาพย์ยานีอย่างไม่จำกัดคือกี่บทก็ได้

๓.๑.๓ ตอนจบเรื่อง โดยทั่วไปก็มักบอกชื่อผู้แต่งและเหตุที่แต่งขึ้น

๓.๒ มีธรรมเนียมนิยมในการบรรยายและพรรณนาอย่างเข้าแบบ

๓.๒.๑ การชมคน ชมไม้ ชมโฉม แต่งตัว ชมรถ คร่ำครวญเมื่อคู่ตาย จากไปหรือบทอัศจรรย์จะพรรณนาความรู้สึก หรือบรรยายภาพ บรรยายเรื่องคล้ายคลึงกันจนเรียกได้ว่า “เข้าแบบ”

๓.๒.๒ การรจนาตกแต่งถ้อยคำให้เกิดอรรถรส มีลักษณะเป็น มัทนศิลป์คือ ศิลปะในเชิงตกแต่งประดับประดา เน้นงามในการตกแต่งถ้อยคำให้ไพเราะ ด้วยเสียงและให้ซาบซึ้งใจด้วยความหมาย ส่วนเนื้อเรื่องและแนวความคิดอื่น ๆ มีความสำคัญเป็นอันดับรองลงไป

๓.๓ เป็นร้อยกรองขนาดยาว เรื่องเล่า (Narration) และบทพรรณนา (Description) บทใช้ขับร้องได้ โดยรำพันความในใจของผู้แต่งหรือของตัวละคร (Lyric) มักแทรกอยู่ในบทขนาดยาว

๓.๔ วรรณกรรมในอดีตของไทย เป็นวรรณกรรมเพื่ออารมณ์มากกว่าที่จะเป็นวรรณกรรมเพื่อปัญญาเป็นเครื่องส่งเสริมพัฒนาการทางอารมณ์ของผู้อ่าน โดยเติบโตไปตามผู้อ่าน ในวัยหนึ่งก็จะได้รับอารมณ์อย่างหนึ่ง ครั้นเติบโตขึ้นอารมณ์ต่าง ๆ ที่ได้รับก็จะเปลี่ยนแปลงไปตามประสบการณ์ ความคิด และสติปัญญาของผู้อ่าน

๓.๕ บทละครของไทย (ละครรำ) เป็นวรรณกรรมสำหรับอ่านประเภทเล่าเรื่อง (Narration) ที่อาจปรับเปลี่ยนเป็นบทแสดงได้

๓.๖ วรรณกรรมทางศาสนา เป็นประเภทเล่าเรื่อง (Narration) และแทรกคำสอนประกอบ เป็นเรื่องประกอบด้วยศรัทธามากกว่าปัญญา

๓.๗ พุทธปรัชญาในวรรณกรรม เป็นอย่างง่าย ๆ พื้น ๆ สำหรับคนทั่วไปจะเข้าถึงได้

๓.๘ สำนวนโวหาร เป็นลักษณะประจำและสำคัญในวรรณกรรม ได้แก่ การเปรียบเทียบและอุปมาอุปไมย (Imagery), การพูดเกินจริง (Hyperbole), อารมณ์ขัน, สัมผัส, การเล่นคำ, สุภาพสิต, คติสอนใจ ฯลฯ

๓.๙ พิธีกรรมต่าง ๆ เป็นเรื่องที่แต่งอย่างต้องการให้รายละเอียดสมบูรณ์แบบหรือมีประเพณีต่าง ๆ แทรกอยู่ในเรื่อง

๓.๑๐ บทพรรณนาธรรมชาติ เป็นเรื่องที่มีความสำคัญยิ่ง ก็ที่จะพรรณนาธรรมชาติตามที่แลเห็นและในจินตนาการ โดยธรรมชาติเป็นเครื่องสะท้อนอารมณ์ของตัวละครในเรื่อง

๓.๑๑ บทกวีระหว่างเพศ (บทอัศจรรย์) เป็นเรื่องที่ถูกอธิบายในรูปสัญลักษณ์เป็นส่วนใหญ่

๓.๑๒ เรื่องที่เกี่ยวกับการเมือง การล้อเลียน และประชดสังคมเกือบไม่มีเลย

๓.๑๓ ศาสนา พระมหากษัตริย์และครอบครัว เป็นสถาบันที่มีค่านิยมทางสังคมสูงยิ่ง ได้รับการกล่าวถึงอย่างยกย่องเคารพ

๓.๑๔ การเลียนแบบกวีในสมัยก่อนตนขึ้นไป เป็นที่นิยม ไม่ถือว่าเป็นเรื่องเสียหาย แต่ทำให้เสียลักษณะความเป็นกวีของตนเอง ขาดความริเริ่ม

๓.๑๕ การรับวรรณกรรมของชาติอื่นมาเป็นของตน เป็นการดัดแปลงและปรับปรุงวรรณกรรมของชาติอื่นให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมและรสนิยมของไทย

๓.๑๖ ความอ่อนน้อมถ่อมตนของกวี เป็นความประพฤติที่กวีถือปฏิบัติที่ควรปฏิบัติ

๒.๒.๒ วรรณกรรมไทยระยะเวลาหลังรับอิทธิพลวรรณกรรมตะวันตก

นับแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมา วรรณกรรมไทยได้รับอิทธิพลวรรณกรรมตะวันตกอันเป็นผลให้มีการเปลี่ยนแปลงทางวรรณกรรมที่สำคัญคือ

๑. ความนิยมในวรรณกรรมสั้นสกฤต โดยการแปลจากภาษาอังกฤษ
๒. มีการแปล แปลง วรรณกรรมประเภทต่าง ๆ จากวรรณกรรมตะวันตก โดยเฉพาะจากฉบับภาษาอังกฤษและฝรั่งเศส ความเจริญด้านสื่อมวลชน ได้ทวีขึ้นตามลำดับ ความนิยมในการเขียนร้อยกรองค่อย ๆ ลดลงและเริ่มเปลี่ยนแปลงการเขียนมาเป็นแบบปัจจุบันซึ่งแตกต่างจากแบบเก่า ส่วนการเขียนร้อยแก้วมีความเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว^{๑๑}

๒.๓ วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา

สนิท ตั้งทิว ได้เขียนไว้โดยสรุปว่า วรรณกรรมศาสนาของไทยนั้นมีปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นครั้งแรกในสมัยสุโขทัยเมื่อครั้งพ่อขุนรามคำแหงมหาราชโปรดให้จารึกบนแผ่นศิลาซึ่งเรียกกันว่า “ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง” ข้อความในจารึกดังกล่าวนี้ ส่วนหนึ่งมีเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับศาสนธรรม ศาสนประวัติ ศาสนพิธี และศาสนวัตถุสถานแทรกอยู่ ต่อจากนั้นวรรณกรรมศาสนาก็มีติดต่อกันมาทุกระยะตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยอยุธยา อาจกล่าวได้ว่า วรรณกรรมไทยแทบทุกเรื่องที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาดังกล่าวมานี้ มีเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาแทบทั้งสิ้น และเจริญสูงสุดในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย เพราะไทยมีการติดต่อกับต่างชาติ มีพวกมิชชันนารีเข้ามาเผยแพร่ศาสนาคริสต์ ไทยจึงต้องแต่งหนังสือทางพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างความศรัทธา และใช้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจของคนไทยให้ตั้งมั่นอยู่ในพระพุทธศาสนาต่อไป จนกระทั่งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ พม่าได้เผาเมืองมีผลทำให้ศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ ของไทยรวมทั้งพระไตรปิฎกได้ถูกทำลายไปเกือบหมด ครั้งนั้นวรรณกรรมศาสนาได้พลอยเสื่อมสูญไปมาก และได้รับการฟื้นฟูอีกครั้งหนึ่งในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่ก็ยังไม่เป็นที่แพร่หลาย

ครั้งต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วรรณกรรมศาสนาได้เริ่มเจริญขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากพระเจ้าอยู่หัวโปรดให้ตั้งหอพระสมุดวชิรญาณ และหอพระ

^{๑๑} กุหลาบ มัลลิกะมาส, วรรณกรรมไทย, หน้า ๑๙๔-๒๐๒.

สมุดพุทธศาสนาเพื่อเป็นที่รวบรวมคัมภีร์ทางพุทธศาสนาในระยะต่อมาซึ่งอยู่ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ ได้มีการฟื้นฟูวรรณกรรมทางศาสนาขึ้นอีกครั้ง โดยมีการจัดประกวดวรรณกรรมประเภทนี้ขึ้น นอกเหนือจากนี้ราชบัณฑิตยสถานก็ได้จัดประกวดหนังสือเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาสำหรับเด็ก ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๑ จนถึงปัจจุบัน

ลักษณะของวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา แยกออกได้เป็น ๒ ระยะ คือ

๑. วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาในระยะก่อนรับอิทธิพลจากวรรณกรรมตะวันตก
๒. วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาในระยะหลังรับอิทธิพลจากวรรณกรรมตะวันตก

๒.๓.๑ วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาในระยะก่อนรับอิทธิพลวรรณกรรม

ตะวันตก

วรรณกรรมศาสนาในระยะนี้ ได้แก่ วรรณกรรมไทยที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปลายรัชกาลที่ ๓ หรือต้นรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีลักษณะดังนี้

๑. เนื้อเรื่อง ส่วนมากได้มาจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและชาดกต่าง ๆ
๒. จุดมุ่งหมาย เพื่อใช้สำหรับสั่งสอนประชาชนให้เกิดมีใจเลื่อมใสศรัทธาในศาสนาและตั้งมั่นอยู่ในคุณงามความดี
๓. แนวคิด วรรณกรรมศาสนาในระยะดังกล่าวนี้ มักเน้นในเรื่องพุทธปรัชญาคือความเป็นอนิจจังอันเป็นส่วนหนึ่งของหลักแห่ง “ไตรลักษณ์” ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาหรือเน้นในเรื่องการทำบุญทำกุศล เพื่อให้ได้ไปเกิดในชาติภพที่ดีกว่า มีความเชื่อว่าความสุขที่แท้จริงคือความสุขทางธรรม

๔. รูปแบบและการดำเนินเรื่อง นิยมใช้รูปแบบการแต่งด้วยร้อยกรองเป็นส่วนมากและมีภาษาบาลี-สันสกฤตแทรกอยู่ด้วย ส่วนการดำเนินเรื่องนั้น มักนิยมการพรรณนาให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการและเกิดอารมณ์สะเทือนใจ โดยใช้บทบาทของตัวละครเป็นอุทาหรณ์

๒.๓.๒ วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาในระยะหลังรับอิทธิพลวรรณกรรม

ตะวันตก

วรรณกรรมศาสนาในระยะนี้ ได้แก่ วรรณกรรมไทยที่เกิดขึ้นตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ ๔ หรือต้นรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา ซึ่งมีลักษณะดังนี้

๑. เนื้อเรื่อง มักเน้นธรรมะในชีวิตประจำวัน อาจเป็นเรื่องสมมุติเพื่อสร้างเหตุการณ์ที่ควรประพฤติปฏิบัติ นำเหตุการณ์ของสังคมเข้ามาประกอบเพื่อดำเนินเรื่องไปสู่ธรรมะ

เนื้อเรื่องกระจายไปสู่คนหลายอาชีพมากขึ้น เช่น ธรรมะในการเป็นครู ธรรมะในการเป็นนักปกครอง ปรัชญาของคนยาก เป็นต้น

๒. จุดมุ่งหมาย เพื่อให้เป็นเครื่องปลอบประโลมใจคนที่กำลังอยู่ในภาวะของสังคมอันมีแต่ความสับสนวุ่นวายเช่นทุกวันนี้ ใช้เป็นข้อสั่งสอนและเสียดสีเยาะเย้ยถากถางบุคคลที่กำลังกระทำผิดศีลผิดธรรม และสร้างความเดือดร้อนให้แก่สังคม ใช้สำหรับยกระดับจิตใจของบุคคลให้สูงขึ้น และให้เป็นสิ่งเตือนใจในการประกอบกิจการงานทั่วไป

๓. แนวคิด มักเสนอแนวคิดอย่างตรงไปตรงมาในเรื่องค่านิยมของสังคม พรหมลิขิตศาสนา บาปบุญมีจริงหรือไม่ แก่นแท้ของศาสนาคืออะไร และแสดงความคิดความเชื่ออย่างมีเหตุผลมากขึ้น

๔. รูปแบบและการดำเนินเรื่อง รูปแบบในการแต่งมีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ในส่วนที่เป็นร้อยแก้วนั้น ได้แก่ นวนิยาย เรื่องสั้น สารคดี บันเทิงคดี ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับธรรมะและปรัชญาในพุทธศาสนา นอกจากนี้ ยังมีข้อเขียนสั้น ๆ เพื่อแสดงแง่คิดทางปัญญา การดำเนินเรื่องมุ่งไปที่ใจความมากกว่าศิลปะในการใช้คำ ในส่วนที่แต่งเป็นร้อยกรองนั้น เป็นร้อยกรองสั้น ๆ ซึ่งอยู่ในรูปแบบของกลอนและโคลงเป็นส่วนมาก แต่ไม่นิยมยกคาถาบาลีแทรกไว้ในเรื่องเช่นแต่ก่อน^๒

เนื่องจากความเจริญทางการศึกษาและความเจริญทางด้านสื่อมวลชน วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา จึงมักปรากฏในรูปแบบของการแสดงปาฐกถาธรรมตามสถานที่ต่าง ๆ และทางสื่อมวลชนแล้วจึงรวบรวมพิมพ์เป็นเล่มในเวลาต่อมา นอกเหนือจากวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาที่มีผู้เรียบเรียงและคิดค้นเขียนขึ้นเพื่อเผยแพร่เป็นรูปเล่ม

๒.๔ วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาเรื่อง จอมจักรพรรดิอโศก

วรรณกรรมไทยที่มีอยู่ปัจจุบันนี้มีหลายรูปแบบ กุหลาบ มัลลิกะมาส กล่าวว่าตามปกติทุก ๆ ประเทศ จะแบ่งวรรณกรรมออกเป็นจำพวกใหญ่ ๆ ๒ จำพวก คือจำพวกร้อยกรองและจำพวกร้อยแก้ว หรือจะแบ่งอีกวิธีหนึ่งคือ จำพวกบันเทิงคดีและจำพวกสารคดี^๓ บันเทิงคดีมีวัตถุประสงค์ของการเขียนคือทำให้ความเพลิดเพลิน อีกนัยหนึ่งต้องกระทบอารมณ์ผู้อ่านอาจมีสาระในด้านปรัชญา ในด้านความเข้าใจการเมืองหรือประวัติศาสตร์ ส่วนสารคดีเป็นวรรณกรรม

^๒ สนิท ตั้งทวี, วรรณคดีและวรรณกรรมศาสนา, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๗), หน้า ๒๕๑-๒๖๓.

^๓ กุหลาบ มัลลิกะมาส, วรรณกรรมไทย, หน้า ๕.

ที่ให้ความรู้หรือความคิดเห็นที่เป็นคุณประโยชน์ ผู้แต่งเจตนาให้ผู้อ่านใช้สติปัญญาไม่ได้มุ่งจะให้ใช้อารมณ์^{๑๔}

นอกจากนี้ กระแสร์ มาลายาภรณ์ ก็ได้ให้ความหมายของเรื่องบันเทิงคดีว่า คือเรื่องที่มีสมมุติที่สร้างขึ้นมาอย่างมีจินตนาการและอารมณ์ มุ่งให้ความเพลิดเพลินเป็นใหญ่แต่ให้ความรู้ด้วย มีหลายรูปแบบเช่นเรื่องสั้น นวนิยาย ฯลฯ ส่วนใหญ่จะเป็นร้อยแก้ว^{๑๕} ส่วนคำว่านิยายเบญจมาศ พลอินทร์ อธิบายว่า

นิยายหมายถึง เรื่องเล่า, เรื่องอ่านเล่นหรือเรื่องประโลมโลก แต่เดิมนั้นเป็นนิยายสมมุติ และมักเป็นเรื่องของบุคคลชั้นสูงหรือท้าวพระยาภักษัตริย์เรียกกันว่า เรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ เมื่อมีการแต่งนิยายในแนวใหม่ตามแบบตะวันตกจึงใช้นวนิยาย มีความหมายว่าเรื่องอ่านเล่นที่มีรูปแบบใหม่ เป็นเรื่องซึ่งสมมุติขึ้นหรือใช้จินตนาการโดยยึดหลักความสมจริงมากที่สุด^{๑๖}

Gilbert Highet ให้คำจำกัดความคำว่า นวนิยายว่าหมายถึง เรื่องที่เขียนเป็นร้อยแก้วชนิดพรรณนาโวหาร อาจจะเป็นเรื่องสมมุติทั้งหมด หรือสมมุติบ้าง จริงบ้าง^{๑๗}

สายทิพย์ นุกุณกิจ อธิบายว่านวนิยายเชิงชีวประวัติ (Biographical Novel) ได้แก่ นวนิยายที่กล่าวถึงเรื่องราวของตัวละครเอกซึ่งมักได้เค้าโครงเรื่องมาจากเรื่องราวในชีวิตจริงของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง^{๑๘}

เถกิง พันธุ์เถกิงอมร จำแนกนวนิยายไทยตามเนื้อหาออกได้เป็น ๑๑ ประเภทคือ “นวนิยายอิงพุทธศาสนามีเนื้อหาเกี่ยวกับพุทธศาสนาหรืออาศัยหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นโครงเรื่อง”^{๑๙}

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

^{๑๕} กระแสร์ มาลายาภรณ์, *วรรณกรรมไทยปัจจุบัน*, หน้า ๓๓.

^{๑๖} เบญจมาศ พลอินทร์, *วรรณคดีและวรรณกรรมไทย*, หน้า ๑๐๒.

^{๑๗} Gilbert Highet, *People Place and Books*, (New York : Oxford University Press, 1953), p. 203.

^{๑๘} สายทิพย์ นุกุณกิจ, *วรรณกรรมไทยปัจจุบัน*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมนโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๑๙๐.

^{๑๙} เถกิง พันธุ์เถกิงอมร, *การศึกษาเชิงวิเคราะห์และวิจารณ์*, (สงขลา : สถาบันราชภัฏสงขลา, ๒๕๔๑), หน้า ๖๖.

ดังนั้น เรื่องจอมจักรพรรดิอโศกจึงเป็นวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา แต่ในลักษณะ ร้อยแก้วประเภทบันเทิงคดี มีเนื้อหารวม ๒ ภาค ภาคละหนึ่งเล่ม เดิมที่ผู้ประพันธ์ตั้งใจเขียนให้ จบเพียงเล่มเดียว แต่เมื่อเขียนไปถึงบทที่ ๓๒ เห็นว่ายังมีข้อความอีกมาก โดยเฉพาะตอนที่พระเจ้าอโศกทรงหันมาสนพระทัยในศาสนาอันถือเป็นตอนสำคัญของเรื่องยังมีได้เขียน จึงได้แบ่งเนื้อ เรื่องเป็น ๒ ภาค รวม ๕๕ บท ดังนี้

ภาคที่ ๑ มี ๓๒ บท (ไม่รวมบทนำ) ได้แก่

บทนำ	สุวรรณภูมิ-ดินแดนแห่งกาสาवพัศตร์	จำนวน ๑๐ หน้า
บทที่ ๑	ณ ท้องพระโรงแห่งนครปาฏลีบุตร	จำนวน ๑๒ หน้า
บทที่ ๒	อโศกกุมารขึ้นครองราชย์ (มีภาพประกอบเป็นภาพวาดแทรก)	จำนวน ๑๒ หน้า จำนวน ๑ หน้า
บทที่ ๓	ความเป็นมาแห่งผู้สร้างนครปาฏลีบุตร (มีภาพประกอบเป็นภาพวาดแทรก)	จำนวน ๑๔ หน้า จำนวน ๑ หน้า
บทที่ ๔	ความเป็นมาแห่งผู้สร้างนครปาฏลีบุตร ตอน เดินเข้าสู่หฤมพราง	จำนวน ๑๖ หน้า
บทที่ ๕	ความเป็นมาแห่งผู้สร้างนครปาฏลีบุตร ตอน ทางสองแพร่ง (มีภาพประกอบเป็นภาพวาดแทรก)	จำนวน ๑๔ หน้า จำนวน ๑ หน้า
บทที่ ๖	ความเป็นมาแห่งผู้สร้างนครปาฏลีบุตร ตอน ขึ้นครองราชย์	จำนวน ๑๖ หน้า
บทที่ ๗	ความเป็นมาแห่งผู้สร้างนครปาฏลีบุตร ตอน ภายในพันธนาการแห่งเบญจคีรีนคร (มีภาพประกอบเป็นภาพวาดแทรก)	จำนวน ๑๔ หน้า จำนวน ๑ หน้า
บทที่ ๘	ความเป็นมาแห่งผู้สร้างนครปาฏลีบุตร ตอน ปลงพระชนม์	จำนวน ๒๒ หน้า
บทที่ ๙	ความเป็นมาแห่งผู้สร้างนครปาฏลีบุตร ตอน ย้ายราชธานี (มีภาพประกอบเป็นภาพวาดแทรก)	จำนวน ๑๖ หน้า จำนวน ๑ หน้า

บทที่ ๑๐	ปฐมวัยของอโศก	จำนวน ๒๐ หน้า
บทที่ ๑๑	อโศกกับวิเนตา (มีภาพประกอบเป็นภาพวาดแทรก)	จำนวน ๒๐ หน้า จำนวน ๑ หน้า
บทที่ ๑๒	เดินทาง	จำนวน ๒๒ หน้า
บทที่ ๑๓	ณ สำนักตักศิลา (มีภาพประกอบเป็นภาพวาดแทรก)	จำนวน ๑๘ หน้า จำนวน ๑ หน้า
บทที่ ๑๔	มิตรใหม่ (มีภาพประกอบเป็นภาพวาดแทรก)	จำนวน ๒๐ หน้า จำนวน ๑ หน้า
บทที่ ๑๕	กุหลาบดอกนั้น	จำนวน ๒๐ หน้า
บทที่ ๑๖	บ้านป่าเรื้อนใจ (มีภาพประกอบเป็นภาพวาดแทรก)	จำนวน ๒๐ หน้า จำนวน ๑ หน้า
บทที่ ๑๗	พาวรี-พระสหายแห่งบิดา (มีภาพประกอบเป็นภาพวาดแทรก)	จำนวน ๑๘ หน้า จำนวน ๑ หน้า
บทที่ ๑๘	มารดาของชโลธรา	จำนวน ๒๐ หน้า
บทที่ ๑๙	ลึนคน	จำนวน ๒๔ หน้า
บทที่ ๒๐	สู้อ้อมกอดแห่งมารดา (มีภาพประกอบเป็นภาพวาดแทรก)	จำนวน ๑๘ หน้า จำนวน ๑ หน้า
บทที่ ๒๑	คนเลี้ยงนกยูงกับบิดาเศรษฐีเมืองเวทิส	จำนวน ๑๘ หน้า
บทที่ ๒๒	แผ่นทองคำในกล่องงา (มีภาพประกอบเป็นภาพวาดแทรก)	จำนวน ๑๘ หน้า จำนวน ๑ หน้า
บทที่ ๒๓	ชโลธรา-นางกาในร่างหงส์	จำนวน ๒๐ หน้า
บทที่ ๒๔	เวทิส-คู่พระบารมีแห่งจอมจักรพรรดิ (มีภาพประกอบเป็นภาพวาดแทรก)	จำนวน ๑๖ หน้า จำนวน ๑ หน้า
บทที่ ๒๕	ภราดรฆาต	จำนวน ๑๖ หน้า
บทที่ ๒๖	ประพาสป่า (มีภาพประกอบเป็นภาพวาดแทรก)	จำนวน ๑๘ หน้า จำนวน ๑ หน้า
บทที่ ๒๗	ไสมาวิกา	จำนวน ๑๖ หน้า
บทที่ ๒๘	ศัตรูร่วมพัก มิตรรักร่วมใจ	จำนวน ๑๖ หน้า
บทที่ ๒๙	ผู้ปองร้าย-สหายรัก	จำนวน ๒๐ หน้า

บทที่ ๓๐	การทำศัตรูให้เป็นมิตร	จำนวน ๑๖ หน้า
บทที่ ๓๑	ปราบดาภิเษก (มีภาพประกอบเป็นภาพวาดแทรก)	จำนวน ๑๘ หน้า จำนวน ๑ หน้า
บทที่ ๓๒	ดอกเฟื่องฟ้ากับนางละคร	จำนวน ๑๗ หน้า

ภาคที่ ๒ มี ๒๓ บท ได้แก่

	(มีภาพประกอบเป็นภาพวาดแทรก)	จำนวน ๑ หน้า
บทที่ ๓๓	กลับพระทัย	จำนวน ๑๖ หน้า
บทที่ ๓๔	สามมหาอำนาจ	จำนวน ๑๘ หน้า
บทที่ ๓๕	อโศกปัญหา (มีภาพประกอบเป็นภาพวาดแทรก)	จำนวน ๑๔ หน้า จำนวน ๑ หน้า
บทที่ ๓๖	อโศกปัญหา (ต่อ)	จำนวน ๑๖ หน้า
บทที่ ๓๗	กฎแห่งกรรมและการเกิดใหม่	จำนวน ๑๔ หน้า
บทที่ ๓๘	กฎแห่งกรรมและการเกิดใหม่ (ต่อ)	จำนวน ๑๔ หน้า
บทที่ ๓๙	อโศกปัญหา กฎแห่งกรรมและการเกิดใหม่	จำนวน ๑๖ หน้า
บทที่ ๔๐	วีตโศก-พระอนุชา	จำนวน ๑๘ หน้า
บทที่ ๔๑	วีตโศก-พระอนุชา (มีภาพประกอบเป็นภาพวาดแทรก)	จำนวน ๑๘ หน้า จำนวน ๑ หน้า
บทที่ ๔๒	วีตโศกเลื่อมใสพระพุทธศาสนา	จำนวน ๑๖ หน้า
บทที่ ๔๓	วีตโศกผนวช (มีภาพประกอบเป็นภาพวาดแทรก)	จำนวน ๑๔ หน้า จำนวน ๑ หน้า
บทที่ ๔๔	ทิวฐานุดติ	จำนวน ๓๖ หน้า
บทที่ ๔๕	ศิลาจารึก	จำนวน ๔๘ หน้า
บทที่ ๔๖	เจ้าชายกษัตริย์กับพระเนตร (มีภาพประกอบเป็นภาพวาดแทรก)	จำนวน ๑๖ หน้า จำนวน ๑ หน้า
บทที่ ๔๗	หญิงร้าย ชายงาม	จำนวน ๑๘ หน้า
บทที่ ๔๘	หญิงร้าย ชายงาม (ต่อ)	จำนวน ๑๘ หน้า
บทที่ ๔๙	ปัญญาจักขุ (มีภาพประกอบเป็นภาพวาดแทรก)	จำนวน ๑๖ หน้า จำนวน ๑ หน้า

บทที่ ๕๐	ลูกรักเมียงาม (มีภาพประกอบเป็นภาพวาดแทรก)	จำนวน ๒๐ หน้า จำนวน ๑ หน้า
บทที่ ๕๑	รอยแห่งความดี	จำนวน ๓๒ หน้า
บทที่ ๕๒	ผู้ทรงใช้ตราธรรมจักรเป็นตราแผ่นดิน	จำนวน ๑๒ หน้า
บทที่ ๕๓	เกิดมาเพื่ออะไร ทำความดีเพื่ออะไร	จำนวน ๑๔ หน้า
บทที่ ๕๔	ได้ร่มเงาแห่งพระพุทธศาสนา (มีภาพประกอบเป็นภาพวาดแทรก)	จำนวน ๑๔ หน้า จำนวน ๑ หน้า
บทที่ ๕๕	แม้จะทรงพระนามว่า “อโศก” ก็ต้องถึงแล้วซึ่งความโศก	จำนวน ๒๔ หน้า

สรุป พรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาเรื่องจอมจักรพรรดิอโศกมีเนื้อหารวม ๒ ภาค
ภาคละหนึ่งเล่ม

ภาคที่ ๑ ประกอบด้วย

บทนำจำนวน	๑๐	หน้า
จำนวนบทมี	๓๒	บท
จำนวนหน้ามี	๕๗๕	หน้า (ไม่รวมบทนำ)
จำนวนภาพประกอบมี	๑๕	หน้า

ภาคที่ ๒ ประกอบด้วย

จำนวนบทมี	๒๓	บท
จำนวนหน้ามี	๔๔๒	หน้า
จำนวนภาพประกอบมี	๘	หน้า
รวม ๒ ภาค มีจำนวนบททั้งสิ้น	๕๕	บท
มีจำนวนหน้าทั้งสิ้น	๑,๐๒๗	หน้า (รวมบทนำ)
มีจำนวนภาพประกอบทั้งสิ้น	๒๓	หน้า

วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาเรื่องจอมจักรพรรดิอโศกที่จะวิเคราะห์ แยกศึกษาเป็น
๒ ส่วน คือ กลวิธีและเนื้อหา ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๒.๔.๑ กลวิธี (Technique)

กลวิธีมีผู้อธิบายไว้ดังนี้ วนิดา บำรุงไทย อธิบายว่า หมายถึงวิธีที่ผู้แต่งเลือกใช้ในการสร้างสรรค์บทประพันธ์แต่ละเรื่องเพื่อให้บรรลุที่ดีที่สุดในเชิงวรรณศิลป์^{๒๐} และยุรฉัตร บุญสนิทอธิบายว่า คือ การกระทำ “อย่างไร” จึงจะให้เนื้อเรื่องดำเนินไปตามโครงเรื่องที่ผูกไว้และให้บรรลุความมุ่งหมายของผู้เขียน^{๒๑} เรื่องจอมจักรพรรดิอโศก ผู้ประพันธ์ใช้กลวิธีหลายรูปแบบ เช่น ในส่วนที่เป็นลีลาการเขียนมีการใช้อุปมาโวหาร การพรรณนาความคิดและความรู้สึก ในส่วนที่เป็นการดำเนินเรื่องมีการเล่าเรื่องโดยตัวละครหลายตัวผลัดกันเล่า มีการแทรกอารมณ์ขันเพื่อคลายความเครียดของเนื้อเรื่อง และกลวิธีให้ตัวละครพูดโต้แย้งกันเพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นความคิดที่หลากหลายเป็นต้น ดังนั้น กลวิธีจึงเกี่ยวเนื่องกับเนื้อหาแบบที่ว่าแยกออกจากกันได้ยากซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอต่อไปเมื่อกล่าวถึงรายละเอียดของเนื้อหา

๒.๔.๒ เนื้อหา

เนื้อหา ประกอบด้วย (๑) แก่นเรื่อง (Theme) (๒) โครงเรื่อง (Plot) (๓) เนื้อเรื่อง (Story) (๔) ตัวละคร (Character) (๕) ฉาก (Setting) (๖) บทสนทนา (Dialogue) ผู้วิจัยขอนำเสนอตามลำดับดังนี้

๒.๔.๒.๑ แก่นเรื่อง (Theme)

แก่นเรื่องหรือบางที่บางท่านเรียกว่า แนวคิด สารัตถะ หรือสาระสาระ ดนยา วงศ์ธนะชัย อธิบายว่า แก่นเรื่องคือ ทรรศนะของผู้แต่งที่ได้จากการเฝ้าสังเกตความเป็นไปของมนุษย์โลก ด้วยสายตาและความคิดที่ลุ่มลึกแล้วถ่ายทอดความคิด และประสบการณ์นั้นสู่ผู้อ่านด้วยวิธีการต่าง ๆ แก่นเรื่องจึงเป็น “สาร” (Message) ที่ผู้แต่งต้องการจะ “สื่อ” มายังผู้อ่าน^{๒๒} ดังนั้น แก่นเรื่องจึงเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงเรื่องทั้งหมดเข้าด้วยกัน ส่วนประกอบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นโครงเรื่อง ตัวละคร บทสนทนา ฯลฯ จึงถูกสร้างขึ้นเพื่อเสนอแนวคิดที่ผู้แต่งต้องการทั้งสิ้น

^{๒๐} วนิดา บำรุงไทย, ศาสตร์และศิลป์แห่งนวนิยาย, (กรุงเทพฯ : สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑๖.

^{๒๑} ยุรฉัตร บุญสนิท, วรรณวิจารณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (ภาคใต้ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐๒.

^{๒๒} ดนยา วงศ์ธนะชัย, วรรณกรรมปัจจุบัน, (พิษณุโลก : สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม, ๒๕๔๒), หน้า ๑๒๓.

เรื่องจอมจักรพรรดิอโศก สารที่ผู้ประพันธ์ต้องการสื่อมายังผู้อ่านก็คือ เพื่อสวดดี เพื่อเทิดพระเกียรติพระเจ้าอโศกมหาราช ทั้งนี้ก็เพราะความลึกซึ้งในหลักธรรมทาง พระพุทธศาสนาของผู้ประพันธ์ทำให้เห็นถึงคุณูปการอันใหญ่หลวงของพระเจ้าอโศกมหาราชที่มี ต่อโลกอย่างหาจักรพรรดิพระองค์ใดมาเทียบได้ยาก ผู้ประพันธ์จึงจำลองชีวิตจริงของพระเจ้า อโศกมหาราชออกมาเป็นตัวละครแล้วปั้นแต่งตัวละครเพื่อถ่ายทอดความประทับใจ ความในใจ นั้นออกมาโดยแสดงให้เห็นพระราชจริยวัตรและพระราชกรณียกิจที่มีความมุ่งมั่นในการบำเพ็ญ ทานและบำเพ็ญธรรมเป็นอย่างยิ่งของพระองค์ โดยสอดแทรกหลักคำสอนในพุทธศาสนาไว้ใน เรื่องอย่างแยบคาย จึงเป็นงานที่เขียนอย่างมีศิลปะที่สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อยกย่องเทิดทูนพระเกียรติ คุณของพระเจ้าอโศกมหาราชและเพื่อศาสนิกชนรุ่นหลังได้รำลึกถึงคุณงามความดีที่พระองค์ท่าน ได้สร้างไว้ในพระบวรพุทธศาสนาส่งผลถึงหลาย ๆ ประเทศทั่วโลกรวมทั้งประเทศไทยด้วยให้ได้ พบกับความสุขสงบเย็น

๒.๔.๒.๒ โครงเรื่อง (Plot)

สมพร มันทะสูตร กล่าวว่าโครงเรื่องคือ แนวทางที่นักเขียนวางไว้สำหรับเป็น แนวในการเขียนเรื่อง มีลักษณะเหมือนแผนที่หรือลายแทงที่ให้รายละเอียดจุดสำคัญพอเป็นที่ เข้าใจ อาจจะบอกเพียงว่าตัวละครมีใครบ้าง ลักษณะของตัวละครคิดและพูดอย่างไร โครงเรื่อง ที่ดีต้องมีพฤติกรรมและความขัดแย้ง^{๒๓}

ยุรฉัตร บุญสนิท กล่าวว่าโครงเรื่องคือ การบรรยายสิ่งที่จะเกิดขึ้นแต่เน้น เหตุผลที่ทำให้เกิดเหตุการณ์นั้น มักใช้ความขัดแย้งเป็นตัวดำเนินเรื่อง^{๒๔}

เจือ สตะเวทิน กล่าวว่าโครงเรื่องคือ เหตุการณ์ชุดหนึ่งรวมกันเข้าก่อให้เกิดผล อย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญคือ ก) การเปิดเรื่อง ข) การดำเนินเรื่อง ค) การปิด เรื่อง^{๒๕}

ก) การเปิดเรื่อง (Exposition) สมพร มันทะสูตร อธิบายว่า หมายถึง จุดเริ่มต้นของเรื่องที่น่าจะมีความสำคัญมาก เพราะหากผู้เขียนไม่สามารถเปิดเรื่องให้น่าสนใจ แล้ว ผู้อ่านก็จะไม่อ่านเรื่องต่อไปซึ่งนับเป็นความล้มเหลวของการเขียน การเปิดเรื่องทำได้หลาย

^{๒๓} สมพร มันทะสูตร, *วรรณกรรมไทยปัจจุบัน*, หน้า ๒๓๑๙.

^{๒๔} ยุรฉัตร บุญสนิท, *วรรณวิจารณ์*, หน้า ๑๕.

^{๒๕} เจือ สตะเวทิน, *วรรณคดีพุทธศาสนา เล่ม ๒*, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๔), หน้า ๕๕.

วิธีคือ (๑) สร้างนาฏการหรือการกระทำที่ก่อให้เกิดความสนใจโดยเร็ว (๒) บรรยายหรือพรรณานาฏความต่าง ๆ (๓) ใช้บทสนทนา (๔) ใช้สุภาษิต บทกวี หรือข้อความคมคายชวนคิด (๕) ใช้คำโปรย^{๒๖}

เรื่องจอมจักรพรรดิอโศก กลวิธีการเปิดเรื่องคือ การบรรยายหรือพรรณานาฏจากความงามของพระปฐมเจดีย์ อันเป็นสถานที่แรกที่พระธรรมทูตจากจอมจักรพรรดิอโศกได้มาเผยแผ่พระพุทธศาสนาจนพระพุทธศาสนากลายเป็นศาสนาประจำชาติไทย และพระพุทธศาสนาได้นำมาซึ่งความสงบสุข เป็นการเกริ่นเพื่อนำไปสู่เรื่องราวของจอมจักรพรรดิอโศกผู้ส่งพระธรรมทูตมาประกาศศาสนายังดินแดนแห่งนี้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พระเจดีย์องค์นั้น สูงสง่า สีทองสุกสกาวสะท้อนแสงสุริยาเมื่อจวนอัสดง ดูเลื่อมพรายเป็นเงางามวาบวับจับตา ชวนให้ระลึกถึงพระผู้บริสุทธิ์ซึ่งเจดีย์นี้เป็นองค์แทน . . . องค์พระปฐมแห่งนี้เป็น “พระปฐมเจดีย์” ซึ่งหยั่งฝังรากลงพร้อม ๆ กับที่พระพุทธศาสนาได้ฝังรากลงในดวงใจของชาวสุวรรณภูมิและตั้งแต่นั้นมา ธรรมธาราก็ไหลหลากไปทั่วผืนแผ่นดินสยามแทรกซึมไปทั่วทุกหัวระแหง ให้ความชุ่มเย็นแก่ดวงใจทุกดวงที่รับธรรมธารานี้ไว้ . . . ในที่สุดเวลาแห่งการแสดงพระธรรมเทศนาก็มาถึง . . . ธรรมเทศนาเริ่มต้นด้วยชาติกำเนิดตระกูลวงศ์แห่งพระตถาคตเจ้า และดำเนินต่อไปถึงชีวประวัติของพระองค์ แสดงพระปัญญาคุณ พระบริสุทธิ์คุณและพระมหากรุณาคุณอันกว้างใหญ่ดุจห้วงมหรรณพหาขอบเขตมิได้ พุทธศาสนิกชนต่างดื่มด่ำในรสพระธรรมน้อมกระแสใจไปตามบทพรรณนาพระคุณของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ในโอกาสและราตรีเช่นนี้ จะมีใครบ้างเล่าระลึกถึงจอมจักรพรรดิพระองค์หนึ่งผู้ได้ส่งเมล็ดพืชแห่งพระพุทธศาสนาสัญลักษณ์แห่งความสงบมาสู่สยามประเทศ สุวรรณภูมิ และดินแดนโดยรอบแห่งชมพูทวีป . . . มาเกิด มาลงสู่สระแห่งชีวิตของจอมราชันผู้มีพระนามก้องโลกว่า “จอมจักรพรรดิอโศก”^{๒๗}

ข) การดำเนินเรื่อง (Complication)

สมพร มั่นตะสูตร อธิบายว่า หมายถึงการเดินเรื่องต่อจากการเปิดเรื่อง เป็นช่วงที่ทำให้ผู้อ่านทราบความคลี่คลายของเรื่องว่าเป็นไปตามลำดับอย่างไรหรือไม่ ในช่วงดำเนินเรื่องนี้

^{๒๖} สมพร มั่นตะสูตร, *วรรณกรรมไทยปัจจุบัน*, หน้า ๒๔๐.

^{๒๗} วศิน อินทสระ, *จอมจักรพรรดิอโศก ภาค ๑*, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๑), หน้า (๑)-(๑๐).

จะสามารถดึงดูดความสนใจของผู้อ่านให้ติดตามเรื่องไปตลอดด้วยกลวิธีหลายประการ ที่สำคัญคือการสร้างความขัดแย้ง สร้างอุปสรรค และแสดงการดิ้นรนต่อสู้ของตัวละครและพฤติกรรมต่าง ๆ^{๒๘} ดนยา วงศ์ณะชัย อธิบายว่า การดำเนินเรื่อง หมายถึง เป็นช่วงของการสร้างและผูกปมปัญหาอันประกอบด้วย อุปสรรค ความขัดแย้ง (Conflict) การดิ้นรนต่อสู้ เมื่อความยุ่งยากซับซ้อนทวีขึ้นเรื่อย ๆ จนที่สุดก็มาถึงจุดสุดยอดของเรื่อง (Climax) ซึ่งเป็นจุดที่ตึงเครียดที่สุดของเรื่องจากนั้นเรื่องจะค่อย ๆ คลี่คลายลงและที่สุดก็มาถึงตอนจบเรื่อง^{๒๙}

เรื่องจอมจักรพรรดิอโศก กลวิธีการดำเนินเรื่องคือ ใช้วิธีเล่าเรื่องย้อนหลังในตอนต้นของเรื่องเพื่อปูพื้นให้เห็นภาพความเป็นมาของราชวงศ์โมริยะของจอมจักรพรรดิอโศกก่อนดำเนินเรื่องไปตามลำดับตั้งแต่จอมจักรพรรดิอโศกทรงพระราชสมภพ เจริญพระชันษา ทรงชราภาพ และสวรรคต โดยอาศัยเค้าโครงเรื่องที่ผูกอยู่กับความรัก ความหลง ความเกลียด ความหึง ความเจ็บปวด ความพยายาม ความอาฆาตแค้น อารมณ์เหล่านี้เป็นรากฐานอารมณ์แห่งธรรมชาติของมนุษย์ที่นิรันดร์ จึงนำมาเป็นปมปัญหาให้เรื่องดำเนินไปได้ตั้งแต่ต้นจนจบเรื่อง ด้วยการบรรยายที่หมดจดงดงามอย่างผู้เข้าใจโลกเข้าใจชีวิต สอดแทรกหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นแกนร้อยยู่ตลอดเรื่อง เค้าโครงเรื่องที่เร้าใจมีความตื่นเต้น จึงชวนให้ติดตามจนถึงจุดสุดยอดของเรื่อง เมื่อจอมจักรพรรดิอโศกทรงพบว่าชัยชนะที่แท้จริงไม่ใช่ชัยชนะอันเกิดจากเดชานุภาพซึ่งดำรงอยู่เพียงช่วงเวลาอายุของบุคคลเท่านั้น แต่ชัยชนะอันเกิดจากคุณานุภาพโดยธรรมต่างหากที่จักยืนยง คงทนตลอดชั่วกัลปาวสาน ดังนั้นตราบเท่าที่มนุษย์ยังมีความรักเป็นอารมณ์หนึ่งของปุถุชน กลวิธีการนำความรักมาเป็นปมปัญหาให้เรื่องดำเนินไปได้ตั้งแต่ต้นจนจบเรื่อง จึงเป็นกลวิธีที่สามารถสัมผัสใจของผู้อ่านได้โดยง่ายเหนือเนื้อหาที่เกิดจากอารมณ์อื่นใดและเป็นการดำเนินเรื่องที่สมจริงกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคม

ค) การปิดเรื่องหรือการจบเรื่อง

สมพร มั่นตะสูตร อธิบายว่า เป็นตอนที่ปัญหาที่สร้างขึ้นมาได้รับการคลี่คลายขยายตัวเอง การได้รับการแก้ไขตัวปัญหาจบสิ้นลง บางครั้งเรียกจุดสุดยอดของเรื่อง ซึ่งถือกันว่าเป็นจุดให้ความตื่นเต้น ความสนใจและคลายความตึงเครียดอย่างสำคัญ การปิดเรื่องสามารถทำได้หลายวิธี คือ “(๑) จบแบบทิ้งท้าย คือ ไม่เป็นไปตามความคาดหมายของผู้อ่าน (๒) จบ

^{๒๘} สมพร มั่นตะสูตร, *วรรณกรรมไทยปัจจุบัน*, หน้า ๒๔๕.

^{๒๙} ดนยา วงศ์ณะชัย, *วรรณกรรมปัจจุบัน*, หน้า ๑๒.

เนื้อเรื่องย่อเรื่องจอมจักรพรรดิอโศก มีดังนี้

พระเจ้าพิมพิสารเป็นกษัตริย์ครองกรุงราชคฤห์ ราชธานีของแคว้นมคธ มีพระราชโอรสพระนามว่าเจ้าชายอชาตศัตรูซึ่งมีพระเทวทัตเป็นพระอาจารย์ พระเทวทัตหวังลาภสักการะ ความมีชื่อเสียง และความเป็นใหญ่ในฝ่ายพุทธจักรแทนพระพุทธเจ้า จึงยุยงเจ้าชายอชาตศัตรูให้ชิงราชสมบัติจากพระเจ้าพิมพิสาร เมื่อพระเจ้าพิมพิสารทรงทราบความประสงค์ของเจ้าชายอชาตศัตรูจึงทรงยกราชบัลลังก์ให้ เมื่อทรงครองราชย์แล้วพระเจ้าอชาตศัตรูทรงให้จำคุกพระเจ้าพิมพิสารและงดอาหารเพื่อให้สิ้นพระชนม์ แต่พระนางเวเทหิพระราชมารดาของพระเจ้าอชาตศัตรูทรงลอบนำอาหารเข้าไปถวายพระเจ้าพิมพิสาร จึงทรงถูกห้ามเสด็จเยี่ยมพระเจ้าพิมพิสาร แต่พระเจ้าพิมพิสารยังทรงพระชนม์ชีพอยู่ได้ด้วยการจงกรมและเฝ้ามองกับการทอดพระเนตรพระพุทธเจ้าที่เสด็จมาโปรด โดยพระพุทธองค์ทรงประทับให้เห็น ณ ชะง่อนผาของภูเขาคิชฌกูฏ พระเจ้าอชาตศัตรูจึงรับสั่งให้กรีดพระบาทพระเจ้าพิมพิสารแล้วรดด้วยน้ำเกลือจากนั้นนำร่างของพระองค์ไปย่างจนสิ้นพระชนม์ เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูทรงมีพระราชโอรสองค์แรกจึงทรงเข้าพระทัยถึงความรักของบิดาที่มีต่อบุตร อีกทั้งพระราชมารดาทรงเล่าถึงการกระทำต่าง ๆ ของพระราชบิดาที่แสดงออกถึงความรักในพระองค์ ทำให้พระองค์ทรงสำนึกถึงความผิดที่ทรงได้กระทำต่อพระเจ้าพิมพิสาร พระนางเวเทหิสิ้นพระชนม์ในเวลาต่อมาไม่นานนักอันเนื่องจากความตรอมตรมพระทัย

ภายหลังการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า มีการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งแรกในความอุปถัมภ์ของพระเจ้าอชาตศัตรู ต่อมาพระเจ้าอชาตศัตรูทรงย้ายราชธานีมาที่นครปาฏลีบุตร แคว้นมคธและสิ้นพระชนม์ โดยเจ้าชายอุทัยภัทรพระราชโอรสทำสงครามชิงราชสมบัติ กษัตริย์ในราชวงศ์ของพระเจ้าพิมพิสารมีการทำสงครามชิงราชสมบัติโดยพระราชโอรสของกษัตริย์นั้น ๆ หลายชั่วกษัตริย์ จนเหล่าอำมาตย์และราษฎรร่วมกันยึดอำนาจแล้วตั้งราชวงศ์ใหม่เป็นราชวงศ์นั้นแทน

หลังพุทธปรินิพพาน ๒๒๘ ปี พระเจ้าจันทรคุปต์แห่งโมริยวงศ์ทรงรับชนะราชวงศ์นั้นที่ครองนครปาฏลีบุตร ราชธานีของแคว้นมคธ จึงทรงเข้าครอบครองนครปาฏลีบุตรเป็นปฐมกษัตริย์แห่งโมริยวงศ์สืบมา โดยมีพระเจ้าพินทุसारเป็นกษัตริย์พระองค์ต่อมา พระเจ้าพินทุसारทรงมีพระราชโอรสประสูติจากพระนางวิม้งสาเทวีสองพระองค์พระนามว่า เจ้าชาย "อโศก" และเจ้าชาย "วีตโศก" ในวัยเยาว์เจ้าชายอโศกได้ไปศึกษาที่สำนักตักกศิลาในฐานะสามัญชนมิใช่ในฐานะเจ้าชาย ต่อมาทรงรู้จักและรักกับ "ชโลธรา" อันเป็นรักครั้งแรกของเจ้าชายอโศก เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วพระเจ้าพินทุसारโปรดให้ไปครองนครอุชเชนี ราชธานีของแคว้นอวันตี

ระหว่างทางที่เคลื่อนพลไปนครอุชเชนีทรงพบธิดาเศรษฐีเมืองเวทิสนามว่า “เวทิสมา” ซึ่งภายหลังได้เป็นพระอัครชายามีพระราชโอรสนามว่า “มหินทะ” และพระราชธิดานามว่า “สังฆมิตตา”

ฝ่ายชโลธรา เมื่อเจ้าชายอโศกทรงห่างไกลไป ได้เปลี่ยนใจไปรักกับ กานติทัต เจ้าชายอโศกจึงได้ทรงฆ่ากานติทัตแล้วทรงให้นำชโลธราไปกักบริเวณให้อยู่แต่ในตำหนัก ความผิดหวังในรักครั้งแรกนี้ทำให้พระองค์ถึงกับทรงฆ่านางเอกละครขณะกำลังแสดงละครถวายทอดพระเนตรในงานฉลองการชนะศึกนครเวสาลี เพียงเพราะเนื้อหาของละครที่แสดงมาฟ้องกับชีวิตรักของพระองค์กับชโลธรา

เมื่อพระเจ้าพินทุसारเสด็จสวรรคต เจ้าชายอโศกเสด็จขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์พระองค์ที่สามแห่งโมริยวงศ์โดยการประหารพระเจ้าเชษฐาและพระอนุชาต่างพระราชมารดาเป็นอันมาก คงเหลือแต่เจ้าชายวีตโศกพระอนุชาร่วมพระราชมารดาพระองค์เดียว พระองค์ทรงมุ่งมั่นที่จะรวบรวมอาณาจักรที่กระจัดกระจายให้เป็นปึกแผ่นจึงทรงยกทัพไปตีแคว้นต่าง ๆ ครอบงำเรื่อยมาจนมาชนะศึกที่แคว้นกลิงคะซึ่งมีผู้คนต้องตายและบาดเจ็บเป็นจำนวนมาก จึงเกิดความสลดพระทัยในความโหดร้ายทารุณของสงครามเป็นเหตุให้ทรงยุติการทำสงครามอีกต่อไป

ต่อมาจอมจักรพรรดิอโศกทรงได้ฟังธรรมจากสามเถรนามว่านิโครธและพระมหาเถระโมคคัลลิตบุตรเกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาจนประกาศพระองค์เป็นพุทธมามกะทั้งยังสละราชสมบัติออกผนวกเป็นพระภิกษุสงฆ์ชั่วระยะเวลาหนึ่ง ทรงนำหลักธรรมวิสัยของพระพุทธองค์มาเป็นนโยบายการปกครองและทะนุบำรุงพระราชอาณาจักรโดยทรงสร้างสวรรค์ ส่งเสริมการงานที่ก่อเกิดเพื่อประโยชน์สุขต่อประชาชนเป็นอันมาก ในด้านพระพุทธศาสนาโปรดให้สร้างวัดจำนวน ๘๔,๐๐๐ แห่งทั่วพระราชอาณาจักร และสร้างวัดอโศการามที่เมืองปาฏลิบุตร ทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่สาม ทรงประกาศให้ใช้ตราธรรมจักรเป็นตราแผ่นดิน พระอุปคุปต์อาจารย์สอนสมณะวิปัสสนากัมมัฏฐานเป็นผู้นำเสด็จธรรมยาตราณัมสการพุทธบูชาที่เสถียรสถานพร้อมทั้งถวายข้ออธิบายเกี่ยวกับประวัติของสถานที่แต่ละแห่ง

ส่วนเจ้าชายวีตโศกพระอนุชาของจอมจักรพรรดิอโศกทรงมีความเห็นว่านักพรตบำเพ็ญตบะกล้ายังไม่อาจจะบังคับความกำหนัดแล้วพระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนาที่มีปัจจัยสี่อุดมสมบูรณ์จะละความกำหนัดได้อย่างไร จอมจักรพรรดิอโศกจึงทรงวางอุบายให้เจ้าชายวีตโศกได้ครองราชสมบัติเป็นเวลา ๗ วัน พันกำหนดแล้วให้นำไปประหาร เมื่อครบกำหนด ๗ วัน จอมจักรพรรดิอโศกได้ทราบวาระหว่างครองราชย์นั้นเจ้าชายวีตโศกไม่มีความสุขเลยเพราะกลัวมรณภัยที่จะมาถึง จึงทรงชี้ให้เจ้าชายวีตโศกเห็นว่า พระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนาที่ดุจดียวกัน แม้จะได้รับการบำรุงด้วยปัจจัยสี่ แต่เพราะเกรงภัยในวิภวูถะและหวั่นต่อการเกิดอีกจึง

ไม่ได้พอใจที่จะอยู่ในภพใดภพหนึ่ง เจ้าชายวิโตกเกิดความเลื่อมใสจึงออกผนวชใน พระพุทธศาสนาและบรรลุเป็นพระอรหันต์ ต่อมาจอมจักรพรรดิอโศกทรงให้เจ้าชายมหินทะและ เจ้าหญิงสังฆมิตตาออกผนวชในพระพุทธศาสนาเพื่อจะได้ชื่อว่าเป็นญาติกับพระศาสนา เมื่อมี การจัดส่งสมณทูตไปประกาศพระศาสนายังต่างแดนในนานาประเทศ พระมหินทะและพระสังฆ มิตตาก็ได้เป็นสมณทูตนำพระพุทธศาสนาไปประดิษฐาน ณ ประเทศลังกา

จอมจักรพรรดิอโศกทรงสถาปนาเจ้าชายกุนालะพระราชโอรสในตำแหน่งอุปราชนคร ตักกสิลาราชธานีแคว้นคันธาระ พระนางติชรัักษิตาพระราชมารดาเลี้ยงของเจ้าชายกุนาละผู้มี พระชนมายุยังเยาว์และมีความงามมากได้ทรงหลงรักเจ้าชายกุนาละ แต่เจ้าชายกุนาละกลับดู หมิ่นความรักของพระนาง ทำให้พระนางพยายบาท เมื่อสบโอกาสจึงมีพระราชสาส์นในพระ นามากิไธยของจอมจักรพรรดิอโศกให้ควักพระเนตรของเจ้าชายกุนาละทั้งสองข้าง เมื่อไม่มีพระ เนตรเจ้าชายกุนาละได้พบสังฆจรรณบรรลุโสดาปัตติผล ต่อมาเรื่องได้ล่วงรู้ถึงจอมจักรพรรดิอโศก และเมื่อทรงทราบชัดว่าพระนางติชรัักษิตาเป็นต้นเหตุจึงรับสั่งให้ประหารพระนางติชรัักษิตา แต่ เจ้าชายกุนาละได้ขอชีวิตพระนางไว้ ด้วยไม่เคยโกรธแค้นพระนางติชรัักษิตา ด้วยสัจจวาจานี้ทำ ให้เจ้าชายกุนาละได้พระเนตรคืนมาและพระเนตรนั้นได้กลับตั่งเดิมทั้งสองข้าง จอมจักรพรรดิ อโศกทรงให้จงจำพระนางติชรัักษิตาและพระนางได้สิ้นพระชนม์ในที่คุมขัง

จอมจักรพรรดิอโศกทรงถวายทานในพระพุทธศาสนาจนพระราชทรัพย์ในพระคลัง หลวงแทบไม่เหลือ เมื่อพระองค์ทรงสถาปนาพระโอรสของเจ้าชายกุนาละเป็นรัชทายาท องค์รัช ทายาทได้ขัดขวางการถวายทานของจอมจักรพรรดิอโศกซึ่งก่อความริ้นทศพระทัยให้เกิดขึ้นกับ พระองค์เป็นอย่างมาก ก่อนสิ้นพระชนม์จอมจักรพรรดิอโศกทรงไม่เหลือพระราชทรัพย์หรือ ทรัพย์สินที่มีค่าใดๆ อีก เว้นแต่มะขามป้อมครึ่งผลในพระหัตถ์เท่านั้น จึงทรงถวายมะขามป้อม ครึ่งผลนั้นเป็นปัจฉิมทานในพระพุทธศาสนา.

๒.๔.๒.๔ ตัวละคร (Character)

วนิดา บำรุงไทย อธิบายว่าตัวละครคือ บุคคลที่ผู้แต่งกำหนดหรือสมมุติขึ้นใน วรรณกรรมประเภทเรื่องเล่า ตัวละครเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับเรื่องเล่าทุก ประเภทรวมทั้งนวนิยาย เพราะถ้าไม่มีตัวละครก็ไม่มีเรื่อง นอกจากนี้ ตัวละครยังมักเป็นจุด

๑.๒ การใช้ความต้องการขั้นมูลฐานของมนุษย์มาเป็นแนวทางในการสร้างตัวละคร

๑.๓ ลักษณะนิสัยของตัวละคร ตามปกติจะคงที่ไม่เปลี่ยนแปลง แต่ประสบการณ์ เหตุการณ์ หรือกาลเวลาที่ผ่านไปซึ่งมีอิทธิพลมากพอก็อาจทำให้นิสัยของตัวละครเปลี่ยนแปลงไปได้

๒. การนำเสนอตัวละคร มีกลวิธีดังนี้

๒.๑ ผู้ประพันธ์บอกโดยตรง โดยใช้คำบรรยายหรือคำอธิบายของผู้ประพันธ์

๒.๒ ผู้ประพันธ์บอกโดยอ้อมด้วยวิธีการต่าง ๆ ดังนี้

ก. ให้ตัวละครตัวอื่นแสดงความเห็น หรือมีปฏิกริยาต่อตัวละครตัวนั้น อาจเป็นการสนทนาด้วย หรือการนินทาลับหลัง

ข. ให้เห็นลักษณะของตัวละครจากสิ่งภายนอก เช่น ลักษณะท่าทางที่ไม่น่าไว้วางใจ การแต่งกาย หรือธรรมเนียมในการใช้สิ่งของของตัวละคร

ค. ให้คำพูดของตัวละครนั่นเองแสดงอุปนิสัยใจคอ ค่านิยม ระดับการศึกษา เช่น ให้ตัวละครพูดคำด่าคำ พุดเสียงเหน่อ หรือชอบพุดเสียดสี ประชดประชัน

ง. ให้พฤติกรรมของตัวละครเองเป็นเครื่องแสดง เช่น ถ่มน้ำลายไม่เลือกที่ หรือเดินผ่านสุนัขที่ไรต้องเตะทุกที่^{๓๘}

ตัวละครในนวนิยายแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ ตัวละครเอกและตัวละครย่อย ในเรื่องจอมจักรพรรดิอโศก ผู้วิจัยขอนำตัวละครเอกและตัวละครย่อยบางตัวมาแสดงดังนี้

๑. ตัวละครเอก (Major Character)

ชวน เพชรแก้ว อธิบายว่า “ตัวละครเอกคือ ตัวละครซึ่งมีบทบาทสำคัญในการดำเนินเรื่องโดยตลอด”^{๓๙} ในเรื่องจอมจักรพรรดิอโศก ตัวละครเอกมีเพียงตัวเดียวคือ จอมจักรพรรดิอโศกซึ่งเป็นตัวละครที่ผู้ประพันธ์บรรจงเขียนบุคลิกลักษณะไว้อย่างเด่นชัด เพื่อให้เป็นตัวละครที่มีชีวิตจิตใจที่สุด ผู้ประพันธ์บอกเล่าบุคลิกลักษณะ อุปนิสัยของอโศกทั้งโดยตรงและโดยอ้อมดังตัวอย่างต่อไปนี้

^{๓๘} ดนยา วงศ์ณะชัย, **วรรณกรรมปัจจุบัน**, หน้า ๑๓๓-๑๓๔.

^{๓๙} ชวน เพชรแก้ว, **การศึกษาวรรณคดีไทย**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๒๐), หน้า ๑๑๗.

(๑) การบอกกล่าวโดยตรง

เจ้าชายอโศกมีพระรูปไม่งาม พระฉวีค่อนข้างดำ แต่ดูท่าทางสง่าผ่าเผยงาม มีพละนาถัสมบุรณ บึกบึน แข็งแรง ไม่ค่อยรู้จักคำว่าเจ็บป่วยทรงมีพระอัธยาศัยดี ไม่เคยรังแกใครก่อน แต่จะไม่ยอมให้ใครรังแกตนเปล่า ๆ เช่นเดียวกัน แม้พระชันษาจะน้อยกว่าและองค์เล็กกว่า ถ้ราชกุมารอื่น ๆ รังแกจะทรงต่อสู้อย่างทรหด ไม่เคยร้องไห้ในขณะต้องต่อสู้กับพระกุมารอื่น ๆ ถ้สู้ไม่ได้ด้วยกำลังก็จะทรงคว้เอาท่อนไม้หรืออุปกรณ์การประหารอย่างอื่นเข้าช่วยเหลือ จนเป็นที่เกรงขามของพระราชกุมารในราชสำนักปาฏลีบุตรทั่วไป^{๔๐}

อโศกราชกุมารได้รับลวดลายหลายแบบหลายสีซึ่งถูกวาดลงในภาชนะคือดวงใจมาแต่เยาว์ ลวดลายหนึ่งซึ่งงามมากที่พระมารดาเป็นผู้บรรจงเขียนให้ นั่นคือความเห็นอกเห็นใจผู้น้อย ความอดทนทนได้โดยไม่พูด และอีกสิ่งหนึ่งซึ่งเหตุการณ์สอนให้ นั่นคือ ความพยายามเพื่อบรรลุถึงความเป็นใหญ่ในแผ่นดิน เพื่อกปกครองไพร่ฟ้าประชาชนโดยยุติธรรม^{๔๑}

เจ้าชายอโศก ขณะครองนครอุชเชนี นอกจากทรงกระทำพระองค์เป็นพระสวามีที่ดีของเวทิสแล้ว ยังทรงปกครองไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินโดยยุติธรรมอีกด้วย ทรงวางแผนการปกครอง การศึกษา บำบัดทุกข์ บำรุงสุขของประชาชน ทรงลงโทษผู้ควรลงโทษ ทรงยกย่องผู้ควรยกย่อง ทรงรังเกียจความคดโกง ใช้อาษฎรบังหลวง เมื่อทรงจับได้ว่าข้าราชการผู้ได้อัองราษฎร กอบโกยผลประโยชน์ของรัฐมาเป็น ผลประโยชน์ของตน จะทรงลงโทษอย่างหนักเพื่อบริใ้ผู้อื่นเป็นเยี่ยงอย่าง ส่วนพระองค์เองทรงดำรงอยู่ในธรรมแห่งผู้เป็นใหญ่ในแคว้น นอกจากนี้ ยังทรงบำรุงการทหาร มีกองทัพซึ่งพร้อมอยู่เสมอที่จะป้องกันแคว้นวันดีรวมทั้งราชบัลลังก์ปาฏลีบุตร หากมีคำสั่งจากราชธานีแห่งอาณาจักรมคธเมื่อใด กองทัพแห่งอุชเชนีซึ่งมีอโศกเป็นแม่ทัพจะเคลื่อนย้ายออกได้ทันทีเมื่อนั้น^{๔๒}

(๒) การบอกกล่าวโดยอ้อม

เขาพากันเดินต่อไป เดินไปเรื่อย ๆ อโศกเล่านิทานหลายเรื่องให้เพื่อนฟังรวมทั้งนิทานที่เกี่ยวกับมะม่วง มะขาม มะปราง และผลไม้เปรี้ยวชนิดอื่น ๆ เป็นนิทานที่ขบขันและมีคติสอนใจด้วย

^{๔๐} วุคิน อินทสระ, **จอมจักรพรรดิอโศก ภาค ๑**, หน้า ๑๔๑.

^{๔๑} **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๑๕๖.

^{๔๒} **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๔๒๘.

“เธอนี้เหมาะที่จะเป็นแม่ทัพเหลือเกิน” ศาสวัตเปรยขึ้น

“ทำไม?” อโศกถาม

“แก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ดีมาก” ศาสวัตตอบ “ฉันกำลังกระหายน้ำเธอเล่าเรื่องอย่างนี้ให้ฟังน้ำลายออก ตอนนี้อยดีแล้ว”^{๔๓}

พระเจ้าพินทุสารมีพระประสงค์แรงกล้าในการที่จะให้เจ้าชายสุลิมะครองอาณาจักรมคธ ซึ่งเวลานั้นมีอาณาเขตไพศาล พระองค์ทรงดำริว่า เมื่อใดพระองค์สิ้นพระชนม์ลง รัชสมบัติควรจะตกแก่เจ้าชายสุลิมะพระโอรสแห่งมเหสีเอก แต่ความหวั่นเกรงในความสามารถ ในการณรงค์ของอโศกราชกุมารก็มีอยู่มาก ยิ่งเมื่อปราบกบฏตักกศิลาที่ยิ่งทำให้พระองค์แค้นพระทัยมากยิ่งขึ้น พุดถึงความเก่งกล้าสามารถแล้ว สุลิมะไม่มีทางสู้อโศกได้เลย^{๔๔}

“ถ้าลูกเป็นใหญ่ในแผ่นดิน ลูกจะให้ความยุติธรรมแก่คนทุกคนไม่เลือกว่าผู้นั้นจะเป็นใคร” อโศกทูลพระมารดาอย่างแข็งขัน^{๔๕}

๒. ตัวละครย่อย

ชวน เพชรแก้ว อธิบายว่า “ตัวละครย่อยจะมีบทบาทเป็นส่วนประกอบหรือช่วยเสริมเนื้อเรื่องของตัวละครสำคัญให้เด่นขึ้น”^{๔๖} ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างออกเป็นสังเขปดังนี้

(๑) เจ้าชายสุลิมะ

เจ้าชายสุลิมะเป็นเชษฐโอรสของพระเจ้าอยู่หัวพินทุสารและอัครมเหสี ครั้งหนึ่งถูกเจ้าชายอโศกชก เพราะกล่าวเหยียดหยามพระนางวิมังสาเทวี พระราชมารดาของเจ้าชายอโศก จนเกิดการชกต่อยกันขึ้น เมื่อพระเจ้าพินทุสารทรงทราบเรื่องโดยตลอดแล้ว ทรงตำหนิเจ้าชายอโศกแล้วสอนให้มีความอดทนต่อเคราพเจ้าชายสุลิมะผู้เป็นพี่ เจ้าชายอโศกได้ขอความยุติธรรมโดยกล่าวว่า

ทำไมจะต้องให้หม่อมฉันต้องอดทนเพียงฝ่ายเดียว ทำไมจะต้องให้หม่อมฉันต้องทำ ความเคราพพี่ไปฝ่ายเดียว โดยไม่ต้องคำนึงว่าผู้เป็นพี่ได้วางตนให้น่าเคราพหรือไม่ ทำไม จึงไม่พิจารณาดูว่า ผู้เป็นพี่ได้ให้ความคุ้มครองและเมตตาากรุณาต่อน้องเท่าที่ควรแล้วหรือ

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๗.

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๐.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๐.

^{๔๖} ชวน เพชรแก้ว, การศึกษาวรรณคดีไทย, หน้า ๑๑๗.

ยัง หม่อมฉันยอมรับว่า หม่อมฉันทำร้ายเจ้าพี่สุลิมะก่อน แต่เรื่องที่เจ้าพี่สุลิมะกล่าวคำ
ล่วงเกินหม่อมฉันพูดไปถึงเสด็จแม่อย่างเหยียดหยาม ทำไมจึงไม่ได้พิจารณากัน

พระเจ้าพิณฑุสสารทรงเกิดโทสะด้วยเห็นว่า เจ้าชายอโศกอดดีโอหัง จึงทรงเขียนเจ้าชาย
อโศกด้วยหว่ายจนพอพระทัย เจ้าชายอโศกอดทนต่อความเจ็บปวด ไม่ร้องไห้ไม่วิงวอนขอ
ความกรุณาเลย^{๔๗}

เนื้อเรื่องตอนนี้จะเห็นว่า บทบาทของเจ้าชายสุลิมะมีส่วนเสริมให้เจ้าชายอโศกเด่นขึ้น
คือ ทำให้ผู้อ่านรู้สึกสงสารเจ้าชายอโศกที่ไม่ได้รับความยุติธรรม ในขณะที่ตัวอโศกก็ชื่นชมในความ
กล้าหาญและความรักเกียรติของเจ้าชายอโศก

(๒) โสมาวีกา

โสมาวีกา เป็นหญิงที่ยอมเสี่ยงชีวิตลอบปลงพระชนม์จอมจักรพรรดิ
อโศก เพื่อชายคนรักคือ เจ้าชายพีรพล ผู้เป็นพระอนุชาร่วมพระชนกของจอมจักรพรรดิอโศก ผู้
หวังช่วงชิงราชบัลลังก์จากจอมจักรพรรดิอโศก แต่โสมาวีกาลอบปลงพระชนม์ไม่สำเร็จถูกจับได้
จอมจักรพรรดิอโศกทรงไว้ชีวิตของโสมาวีกา เพราะทรงเห็นว่าเป็นสตรีที่มีความรักมั่นคงถึงกับ
ยอมเสียสละอุทิศชีวิตตนเสี่ยงอันตรายทำการเพื่อคนรัก ดังคำตรัสว่า

“โสมาวีกา! เบื้องแรกเราคิดจะใช้ยาพิษที่ท่านจะใช้เป็นเครื่องสังหารเรานั้นเองประหาร
ท่านเสีย เป็นการนำดาบของท่านให้ฆ่าตัวท่านเอง แต่เมื่อคำนึงว่าที่ท่านพยายามฆ่าเรานั้น
มิใช่เป็นความประสงค์อย่างแท้จริง โดยส่วนตัวแล้ว ท่านมิได้เกลียดเรา ท่านทำการครั้งนี้
เพราะอำนาจแห่งความรัก ความรักซึ่งมีอิทธิพลเหนือหัวใจท่านอยู่ ท่านมีอาจขจัดขึ้นอำนาจ
ของมันได้ ทั้งนี้เพราะเจ้าชายพีรพลเป็นชายคนแรกที่ถือคบเพลิงแห่งความรักมาจุดให้ลูก
โซติช่วงอยู่ในหัวใจของท่าน และเพลิงนี้เป็นสิ่งดับยากที่สุด แม้มันปราศจากควันและไร้แสง
แต่ก็มีความรุนแรงเผาหัวใจให้กรอบเกรียมไหม้มอด เราเองก็เคยถูกเพลิงนี้ลามเลียเผาไหม้
มาแล้ว จึงเห็นใจท่าน . . . เราและท่านมีหัวใจอันเดียวกัน”^{๔๘}

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๐.

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐๘-๕๐๙.

เนื้อเรื่องตอนนี้แสดงถึงน้ำพระทัยอันกว้างขวางของจอมจักรพรรดิอโศกที่ไม่เอาชีวิตของผู้คิดเอาชีวิตของพระองค์ และทำให้เข้าใจถึงการกระทำของพระองค์ที่เกิดจากความรู้สึกเจ็บปวดขมขื่น และผิดหวังในรักครั้งแรกที่คนรักไม่ซื่อ บั่นใจให้ชายอื่นจนเคยทำให้พระองค์ทรงขาดสติถึงกับฆ่านางเอกละครขณะกำลังแสดงละครถวายทอดพระเนตร เพียงเพราะเนื้อหาของละครที่แสดงมาพ้องกับชีวิตรักครั้งแรกของพระองค์เท่านั้น บทบาทของโสมวิภาจึงเป็นส่วนประกอบที่ทำให้เรื่องราวน่าสนใจและชวนให้ติดตามต่อไป

(๓) ศาสวัต

ศาสวัต เป็นพระสหายสนิทของจอมจักรพรรดิอโศก ผู้ประพันธ์บอกเล่าถึงศาสวัตว่า

ศาสวัตมีลักษณะพิเศษไม่เหมือนใคร รูปร่างหน้าตาขนาดปานกลางเหมือนเด็กหนุ่มชาวตักสิลาทั้งหลาย แต่มีความฉลาดล้ำ มีความจำเป็นเลิศ เขาชอบใช้เสื้อผ้าปอน ๆ จะขาดจะยับยู่ยี่อย่างไร ศาสวัตไม่เคยสนใจ มุ่งหน้าแต่ศึกษาอย่างเดียว และอย่างเดียวเท่านั้นจริง ๆ เพราะเขาปัดวิชาการอื่น ๆ ทั้งหมด ศึกษาแต่วิชาศาสนาอย่างเดียว สนใจศาสนาทุกศาสนา ทั้งพราหมณ์ พุทธ เซน และลัทธิปลีกย่อยต่าง ๆ เท่าที่จะศึกษาได้ในชมพูทวีป ดังนั้น เขาจึงแตกฉานในวิชาการทางศาสนาอย่างหาใครเสมอเหมือนได้ยาก อีกอย่างหนึ่งซึ่งเป็นสิ่งผิดวิสัยสำหรับเด็กหนุ่ม แต่มีอยู่ในตัวศาสวัต คือเขาไม่สนใจไยดีกับสตรีใด ๆ เลย ไม่ว่าจะสตรีนั้นจะงามเลิศปานใด เป็นนักปราชญ์ผู้มองโลกในแง่ความทุกข์ยากลำบาก และไม่เอาอภิมภิมขมขื่นอะไรเลย^{๔๙}

ศาสวัตบำเพ็ญตนเป็นปราชญ์จึงไม่มีความเดือดร้อนเรื่องใด แม้แต่การดูหมิ่นจากผู้อื่น ปราชญ์มีความทุกข์ความเดือดร้อนอยู่เรื่องเดียว คือความไม่มีคุณธรรมวิชาในตัว ปราชญ์มีความเห็นตรงกันว่าคุณธรรมและวิชาเป็นอภรณ์อันประเสริฐสุดอยู่แล้ว จึงไม่ต้องการอภรณ์ภายนอกให้ยุ่งยากใจอีก^{๕๐}

ศาสวัตปฏิญาณตนเป็นอาคาริกมุนี ประพฤติพรหมจรรย์ตลอดชีวิต แต่ครองเรือน แต่งกายอย่างคฤหัสถ์ทั่วไป ไม่ข้องแวะด้วยสตรีเพศ

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๒.

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑๑.

“ทำไมศาสนวัตจึงไม่บวชเสีย? ศีขรินว่า “เมื่อตั้งใจจะประพฤติพรหมจรรย์ตลอดชีวิตก็บวชเสียให้รู้แล้วไป”

“การบวชและยินดีในบรรพชาเป็นของยาก ไม่ง่ายอย่างที่คนทั้งหลายเข้าใจ” ศาสวัตตอบ “พระพุทธเจ้า ศาสดาแห่งพระพุทธศาสนาตรัสไว้ว่า การบวชเป็นของยาก การยินดีพอใจในการบวชนั้นก็ยาก การครองเรือนที่ครองไม่เป็นทำให้เกิดทุกข์ การร่วมอยู่ด้วยคนพาลเป็นเหตุนำทุกข์มาให้ ประพฤติความดีแบบอหิงสาเป็นทางสะดวกสำหรับผู้มีบารมีน้อยอย่างข้าพเจ้า คนเราย่อมมีความสุขในภาวะที่ตนพอใจ ข้าพเจ้าพอใจอย่างนี้ ข้าพเจ้าก็มีความสุขแบบนี้”^{๕๑}

เนื้อเรื่องตอนนี้แสดงให้เห็นถึงความเป็นคนแปลกของศาสนวัต เป็นความแปลกที่มีความน่าสนใจอย่างยิ่ง โดยผู้ประพันธ์เสนอความขัดแย้งทางความคิดผ่านตัวละครเพื่อให้เกิดการสนทนา แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและถกเถียงโต้แย้งกัน เพื่อให้เกิดความกระจ่างทางความคิดซึ่งกันและกัน บทบาทของศาสนวัตจึงช่วยเสริมให้ผู้อ่านได้เห็นทัศนคติ และพฤติกรรมของคนในหลาย ๆ ด้าน กระตุ้นให้ผู้อ่านเกิดการครุ่นคิดเกี่ยวกับชีวิต สังคมและโลก

๒.๔.๒.๕ ฉาก (Setting)

วนิดา บำรุงไทย สรุปไว้ว่า ฉาก เป็นส่วนที่มีความสำคัญและความจำเป็นสำหรับนวนิยายซึ่งเป็นบทประพันธ์ที่มักจะต้องทำให้ผู้อ่านทั้ง “เห็น” และ “รู้สึก” ในเรื่องราวที่เกิดขึ้น ด้วยเหตุนี้ นวนิยายแนวเขียนสมจริงมักใช้ฉากและบรรยากาศเสริมสร้างอย่างมีความสัมพันธ์กับเหตุการณ์เรื่องราวหรืออารมณ์ของตัวละครเพื่อเร้าอารมณ์ผู้อ่าน^{๕๒} ในอนุสารหมวดวิชาภาษาไทยกล่าวว่า ฉากในนวนิยายจึงเป็นถ้อยคำสำนวนที่เราใช้วาดมโนภาพบ้างหรือบอกกล่าวประวัติของบุคคลหรือสถานที่ หรือยุคสมัยที่เหตุการณ์ในเรื่องเกิดขึ้นหรือดำเนินไป ในนิยายแบบเดิมผู้แต่งจะบอกให้รู้ยุคสมัย รู้ลักษณะภูมิประเทศไว้ชัดเจน แต่ในนวนิยายผู้ประพันธ์อาจบอกถึงฉากด้วยกลวิธีต่าง ๆ^{๕๓} ยุทธธร บุญสนิท กล่าวว่า ฉากของวรรณกรรมที่ใช้เล่าเรื่องคือ สถานที่ เวลาทางประวัติศาสตร์ และกรณีแวดล้อมทางสังคมที่เหตุการณ์ในเรื่องนั้น ๆ

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑๙-๕๒๐.

^{๕๒} วนิดา บำรุงไทย, ศาสตร์และศิลป์แห่งนวนิยาย, หน้า ๑๔๒.

^{๕๓} อนุสารหมวดวิชาภาษาไทย, แนวทางการอ่านนวนิยาย, (กรุงเทพฯ :มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๖), หน้า ๓.

เกิดขึ้น เช่น ประเทศ, ทุ่งร้าง, หอคอย^{๕๔} และยุพร แสงทักษิณ กล่าวว่ามีฉาก หมายถึง เวลา และสถานที่ที่กำหนดให้เหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้น ฉากในนวนิยายสร้างขึ้นจากการใช้ถ้อยคำ บรรยายหรือพรรณนา เพื่อให้ผู้อ่านวาดมโนภาพตาม ผู้แต่งนวนิยายจะต้องกำหนดไว้ในใจว่า เรื่องที่กำลังจะแต่งเป็นเรื่องในสมัยใดเกิดขึ้นที่ไหน ผู้แต่งจึงควรมีความรู้หรือประสบการณ์ ทางด้านประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ สังคมวิทยา ฯลฯ มากพอสมควร เพื่อให้การสร้างฉาก ถูกต้องและสมจริงมากยิ่งขึ้น นอกจากนั้น ฉากยังช่วยให้การกำหนดบุคลิกลักษณะของตัวละคร ทำได้ง่ายขึ้นด้วย เช่น ตัวละคร ควรจะแต่งกายอย่างไร บทสนทนาควรเป็นอย่างไร และ พฤติกรรมของตัวละครควรเป็นไปในลักษณะใด ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงฉากจึงน่าจะต้องรวมถึง สภาพสังคม ความเป็นอยู่ เศรษฐกิจ ความคิดเห็น ฯลฯ ด้วย^{๕๕}

หลักการสร้างฉาก เถกิง พันธุ์เถกิงอมร กล่าวว่า มี ๓ ประการคือ ฉากต้อง สอดคล้องกับเนื้อเรื่อง ต้องสมจริงถูกต้องตรงตามสภาพความเป็นจริง และต้องสมเหตุสมผลกับการดำเนินเรื่องและความเป็นไปได้^{๕๖}

เรื่องจอมจักรพรรดิอโศก ผู้ประพันธ์ได้นำเสนอฉากให้เป็นไปอย่างเหมาะสมกับเนื้อ เรื่อง ดังตัวอย่างตอนที่อโศกรู้สึกไม่ค่อยสบายพระทัย จึงได้เดินเล่นในพระราชอุทยาน

เขาเลือกนั่งใต้ต้นพิภูลต้นหนึ่งซึ่งมีเงาทอดยาวไปทางตะวันออก มองดูดอกพิภูลสีนวล ร่วงหล่นลงมาเป็นครั้งคราว เมื่อถูกพระพายสัมผัสอย่างแรง ทรงทอดพระเศียรลงกับขน ไม้พ่อนหนึ่งซึ่งพระองค์ได้ปลดผ้าโพกลงมารองรับไว้ มองลอดกิ่งพิภูลขึ้นไปเบื้องบนเห็น ท้องฟ้าสีครามมีเกล็ดเมฆระบายอยู่ทั่ว นกเล็ก ๆ หลายตัวร่อนถลวนเวียนอยู่ ณ บริเวณ นั้นครู่หนึ่ง แล้วลงมาจับกิ่งพิภูล กระโดดจากกิ่งนี้ไปกิ่งนั้น จากกิ่งนั้นไปกิ่งโน้นมิได้หยุด หย่อน ปากก็ส่งเสียงร้องอยู่เป็นระยะ ดูเหมือนมันจะมีความสุขตามประสาของมัน^{๕๗}

^{๕๔} ยूरद्धर नृपुसुनल, वरुणवलरुण, हुनल २२.

^{๕๕} ยุพร แสงทักษิณ, วรรณกรรมปัจจุบัน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๓๑, หน้า ๓๒.

^{๕๖} เถกิง พันธุ์เถกิงอมร, การศึกษาเชิงวิเคราะห์และวิจารณ์, หน้า ๒๒๗.

^{๕๗} วคิน อินทสระ, จอมจักรพรรดิอโศก ภาค ๑, หน้า ๑๕๔.

การบรรยายฉากตอนนี้ ผู้ประพันธ์ใช้ถ้อยคำที่ละเมียดละไม ให้ภาพที่งดงามอ่อนโยน ฉาก กลมกลืนกับอารมณ์ความปรารถนาของตัวละครที่ต้องการความผ่อนคลาย ทำให้ผู้อ่าน “เห็น” ภาพตาม เป็นการให้ฉากอย่างสัมพันธ์กับอารมณ์ของตัวละครในเรื่องได้เป็นอย่างดี จะเห็นได้ว่า การพรรณนาธรรมชาติประเภทป่าเขาลำเนาไพร สายลม แสงแดด น้ำตก นกร้อง ผู้ประพันธ์พยายามดึงเข้ามาใช้ในฐานะเป็นฉากที่เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุการณ์และความรู้สึกของตัวละคร โดยใช้ความสามารถในการประพันธ์ ทำให้เกิดความเพลิดเพลินใจและอารมณ์

หรือตอนที่จอมจักรพรรดิอโศกทรงกรีธาทัพสู่อาณาจักรกาลิงค์เพื่อทรงแม่เดชาอนุภาพมีคำบรรยายฉากดังนี้

กองทัพแห่งอโศกหลังไหลเข้าประจูดสายน้ำจากเหนือสู่ใต้ ชาวกาลิงค์ต่อสู้สุดความสามารถ เสี่ยงกลองศึกสั้นสะเทือนประหนึ่งถล่มพสุธา เสี่ยงม้า ช้าง และทหารหาญที่ถูกลูกศรและดาบร้องครวญครางเสียงระงมเคล้าด้วยเสียงกลองศึกทั่วทุ่งยุทธสงคราม . . . เหล่าทหารแห่งกาลิงค์ล้มตายระเนระนาดประจูดจัมภีณาชาติเกลื่อนกล่นพื้นปฐพีเมื่อชาวประมงยกออกจากห้วงวาริแล้วทุบให้ดำวดินก็ปานกัน . . . จอมจักรพรรดิทอดพระเนตรไปทั่ว ๔ ทิศ แห่งท้องทุ่งยุทธสงคราม มองลงสู่แผ่นดินเมทนีตรงที่พระองค์ยืนม้าอยู่ทรงเห็นเลือดท่วมกบม้า ทรงทอดทัศนาการไปเบื้องพระพักตร์และโดยรอบพระองค์ทรงเห็นเลือดแดงฉานกระทบแสงสุริยาเมื่อจวนอัสดงดูประหนึ่งทะเลเพลิง ทั้งศพคนและสัตว์นอนตายเกลื่อนกล่น แม้เป็นบริเวณกว้างใหญ่สุดสายตา^{๕๘}

การบรรยายฉากตอนนี้ผู้ประพันธ์มุ่งให้ผู้อ่านเห็นความหฤโหดของสงครามความรุนแรงของสงครามที่ทำลายล้างผลาญกัน ภาพอันน่าหดหู่หลังการรบ ความอนาใจในสงครามครั้งสุดท้ายของจอมจักรพรรดิอโศกด้วยภาษาที่ประณีต โวหารเปรียบเทียบให้เห็นจึงทำให้ผู้อ่านได้ทั้งภาพและสะท้อนอารมณ์จน “รู้สึก” สลดหดหู่กับมหาสงครามแห่งความพินาศนี้ไปด้วย

^{๕๘} วศิน อินทสระ, **จอมจักรพรรดิอโศก ภาค ๒**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๒), หน้า ๕๖๘-๕๖๙.

๒.๔.๒.๖ บทสนทนา (Dialogue)

บทสนทนา หมายถึง คำพูดหรือการเจรจาของตัวละคร เนื่องจากนวนิยายเป็นเรื่องเล่าขนาดยาว ผู้ประพันธ์จึงนิยมให้มีบทสนทนาและสถานที่สมจริงตามสภาพชีวิตมนุษย์มากที่สุด บทสนทนามีส่วนอย่างสำคัญที่ทำให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องและฉาก บทสนทนานิยมใส่เครื่องหมายคำพูด (“..”) ชวน เพชรแก้ว เขียนไว้ว่า บทสนทนาที่ดีจะมีลักษณะดังนี้

- (๑) มีความเป็นธรรมชาติ คือมีลักษณะสมจริงกับชีวิตจริงมากที่สุด
- (๒) บทสนทนาที่ดีจะต้องใช้ภาษาให้เหมาะสมกับตัวละครแต่ละตัว โดยคำนึงถึงครอบครัว การศึกษา สภาพในสังคม นิสัยใจคอ วัย เพศ และอาชีพ เป็นต้น
- (๓) มีความคงที่ คือเป็นบทสนทนาที่มีความสอดคล้องและต่อเนื่องกับลักษณะการเขียนส่วนอื่น ๆ ของเรื่องด้วย เพื่อให้การเล่าเรื่องเป็นไปอย่างราบรื่นสม่ำเสมอ
- (๔) มีการเลือกสรร หมายถึง การที่ผู้เขียนจะต้องพิจารณาว่าสมควรจะเขียนบทสนทนาโต้ตอบในตอนใดของเรื่องบ้างนั่นเอง เพราะไม่เช่นนั้นอาจจะทำให้เรื่องมีความเยิ่นเย้อ ขาดความเกี่ยวเนื่องซึ่งจะทำให้ผู้อ่านเบื่อหน่าย และเสียเวลาไปโดยเปล่าประโยชน์ได้^{๕๙}

เจือ สตะเวทิน อธิบายไว้โดยสรุปว่า การเขียนบทสนทนาในนวนิยาย จะเขียนให้ตรงไปสู่จุดมุ่งหมายโดยไม่ต้องรีบร้อน ฉะนั้นบทสนทนาจึงมีอิสระกว้างขวาง โดยโต้ตอบอย่างไรก็ได้ เพราะว่าผู้เขียนต้องการอภิปรายโลกในหลายแง่หลายประการ และการอภิปรายนั้นบางที่ผู้เขียนต้องการเปิดเผยความในใจของตนเอง แสดงทัศนคติของตนที่มีต่อโลกและชีวิต ต้องการแสดงปรัชญาอย่างใดอย่างหนึ่งในตอนที่เขาอภิปราย การแต่งบทสนทนาจะต้องคำนึงถึงธรรมชาติโดยส่วนรวมของตัวละครคือตัวละครมีชาติใด เพศใด วัยใด อาชีพใด สถานการณ์อย่างไร ในขณะที่ตัวละครพูดต้องแต่งตามภาวะที่ตัวละครกำลังตกอยู่ในขณะนั้น บทสนทนาจึงมีประโยชน์ดังนี้

- (๑) ใช้บทสนทนาสำหรับเล่าเรื่อง หมายถึง การใช้ตัวละครเล่าเรื่องตอนใดตอนหนึ่งคือใช้บทสนทนาของตัวละครแทนการบรรยาย
- (๒) ทำให้เรื่องง่ายขึ้น สะดวกแก่ผู้อ่าน ผู้อ่านจะเข้าใจดีกว่าบรรยายธรรมดา
- (๓) บทสนทนาย่อมคลายความตึงเครียดของเรื่องได้เป็นอย่างดี^{๖๐}

^{๕๙} ชวน เพชรแก้ว, การศึกษาวรรณคดีไทย, หน้า ๑๑๘.

^{๖๐} เจือ สตะเวทิน, ประวัตินวนิยายไทย, (กรุงเทพฯ : สุทธิสารการพิมพ์, ๒๕๑๗), หน้า ๒๐.

เรื่องจอมจักรพรรดิอโศก มีบทสนทนาที่ใช้แสดงธรรม ให้คติธรรมและข้อคิดอยู่เป็นจำนวนมากดังตัวอย่างตอนที่จอมจักรพรรดิอโศกทรงเริ่มสนพระทัยในธรรมจึงใคร่ฟังธรรมจากพระมหาเถระโมคคัลลบุตรผู้มีศีลบริสุทธิ์ส้ารวมในพระปาฏิโมกข์ สมบูรณ์ด้วยอาจารย์และโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เพียงเล็กน้อย เป็นพหูสูตรเล่าเรียนพระพุทพจน์มามาก จำทรงไว้ได้มากว่าได้คล่อง หมั่นพิจารณาธรรม และแทงทะลุปรุโปร่งไม่ติดขัด เพียบพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ๔ และอภิญญา ๖ พระเจ้าอโศกมหาราชจึงทรงให้ศาสนวัดไปอาราธนาพระมหาเถระมาสนทนาด้วยดังนี้

“พระคุณเจ้า! คนไม่นับถือศาสนาใดศาสนาหนึ่งจะเป็นคนดีได้หรือไม่”

“ขอถวายพระพร! ได้ถ้าเขายึดความดีและหลักธรรมเป็นเครื่องดำเนินชีวิต แต่หลักธรรมเครื่องดำเนินชีวิตส่วนใหญ่ก็มาจากคำสอนของศาสดา หรือเจ้าลัทธิคนใดคนหนึ่ง มนุษย์เราชอบใจธรรมของท่านผู้ใดก็อดจะเคารพนับถือบุคคลนั้นเป็นศาสดาตนไม่ได้ ศาสนาทำให้มนุษย์รวมกลุ่มสามัคคีกัน ทำให้ผู้อื่นได้ทราบว่าเรามีวิธีดำเนินชีวิตอย่างไร ทำให้รวมกลุ่มกับผู้ที่มีวิธีการดำเนินชีวิตอย่างเดียวกันอย่างสนิทสนม เข้าใจกัน พร้อมที่จะเอื้อเฟื้อช่วยเหลือกันในคราวจำเป็น”

“อึ่ง ถ้าเปรียบเทียบของคนเหมือนน้ำ ศาสนาก็เหมือนฝั่งที่คอยกั้นน้ำไม่ให้ไหลท่วมทัน ออกทำลายพืชพันธุ์อันเป็นประโยชน์แก่มนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย ในทำนองเดียวกันกายวาจาและใจของบุคคลส่วนใหญ่มักไหลไปสู่อารมณ์ต่ำเมื่อได้หลักธรรมทางศาสนามาช่วยกangkัน กล่อมเกลากายวาจาใจก็จะดีขึ้น”

“อีกอย่างหนึ่ง ศาสนาเป็นหลักยึดที่ให้ความอบอุ่นใจแก่บุคคลผู้นับถือ ไม่ว่าจะเหวเกินไป แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าศาสดาของอาตมาเองก็ทรงเคารพนับถือพระธรรมที่พระองค์เองได้ตรัสรู้เป็นที่พึ่งพำนัก”

“พระคุณเจ้า! เรื่องนี้ข้าพเจ้าพอเข้าใจ จะขอเรียนถามต่อไปว่า ศาสนาทุกศาสนาดีเหมือนกันทั้งหมดหรือ?”

“ขอถวายพระพร! ดีไม่เหมือนและไม่เท่ากัน ที่ว่าดีไม่เหมือนกันนั้น อาตมาขอเปรียบเทียบถวาย แต่การเปรียบเทียบนี้ขอพระองค์อย่าทรงเข้าใจว่าเป็นการยกศาสนาหนึ่งเพื่อข่มศาสนาหนึ่ง อาตมาเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นข้อแตกต่างกันเท่านั้น”

“ศาสนาพราหมณ์ ถือว่าการฆ่าสัตว์บูชาบุญเพื่อบูชาพระเจ้า เป็นความดีเป็นไปเพื่อความผาสุกแก่ผู้กระทำ พระองค์ก็ทรงเห็นว่าในศาสนาพราหมณ์มีการฆ่าแพะแกะกันทุกวัน

แต่พระพุทธศาสนาถือว่า การฆ่าคนหรือสัตว์ไม่ว่าเพื่อบุญชาติ หรือเพราะความโกรธ เป็นบาป พระพุทธเจ้าทรงให้เหตุผลว่า สัตว์ทุกชนิดย่อมรักชีวิตของตน เราเองก็รักชีวิตของเรา จึงไม่ควรเบียดเบียนกันทำกันและกันให้เดือดร้อน นี่พระองค์จะทรงเห็นว่าศาสนาแต่ละศาสนาบัญญัติความดีตรงกันก็มี ต่างกันก็มี”

“ข้อว่า ไม่เท่ากันนั้น คือ แม้ในกรณีเดียวกันศาสนาหลายศาสนาว่าชั่วเหมือนกัน หรือว่าดีตรงกันก็ยังมีระดับสูงต่ำไม่เท่ากัน บางศาสนามีขีดของความดีสูงมาก แต่บางศาสนามีขีดของความดีพอประมาณ บางศาสนาก็ต่ำ ศาสนาที่ไม่ดีสอนคนให้วางหลักชีวิตผิดดำเนินชีวิตผิด จึงเหมือนโพรยาพิชลงในบ่อน้ำ ทำความวอดวายแก่ปลาจำนวนมากไม่ได้”^{๖๐}

หรือบทสนทนาระหว่างจอมจักรพรรดิโศกกับพระสหายรักทั้งหลายในบางตอนบางช่วงของเนื้อเรื่องทำให้ผู้อ่านแม้ไม่ถึงกับหัวเราะออกมาแต่ก็อดยิ้มไว้ไม่ได้ดังบทสนทนาต่อไปนี้

“ท่านไม่พอใจแม้ในฐานะแห่งพระราชาเลยหรือ?” พระเจ้าอโศกทรงเข้าพระสหาย

“ถ้าท่านต้องการ ข้าพเจ้าจะสละรัชสมบัติให้ครอง ๗ วัน”

ทุกคนหัวเราะ ศาสตราจารย์ศรีระและโบกมือก่อนกล่าวว่า

“วาสนาของข้าพเจ้าไม่สูงถึงปานนั้น สิ่งอย่างหนึ่ง ในฐานะอย่างหนึ่ง อาจเหมาะสำหรับคน ๆ หนึ่ง ของบางอย่างภาวะบางประการเหมาะสำหรับคนบางคน คนที่เป็นอย่างหนึ่งดีมิได้หมายความว่าจะเป็นได้ดีไปหมดทุกฐานะ บางคนอาจเป็นคนใช้ที่ดีแต่เป็นนายที่เลวเต็มทน บางคนอาจเป็นนายที่ดีแต่เป็นคนใช้ที่เลวเหลือเกิน เพราะฉะนั้น ในฐานะบางอย่างย่อมเหมาะสมสำหรับคนบางคน”

“อย่างไรวิกาจะเหมาะสมกับเวณูปาลใหม่?” อโศกตรัสถามศาสตราจารย์ศรีระ พระสรวล ทอดพระเนตรเวณูปาลอย่างลือเลียดคีชินหัวเราะเสียงดัง เวณูปาลทำหน้าที่แปลกก่อนจะพูดว่า

“โสมวิกาเคยมีสามีมาแล้ว – เจ้าชายพีรพล”

“จะแปลกอะไร เวลานี้เจ้าชายพีรพลตายไปแล้ว” ศีชินว่า

“ทำไมจะไม่แปลก” เวณูปาลเถียง “มีผู้ชายคนใดบ้างอยากมีภรรยาที่เคยมีสามีมาแล้ว นอกจากจำเป็น”

^{๖๐} วศิน อินทสระ, จอมจักรพรรดิโศก ภาค ๒, หน้า ๖๑๑-๖๑๔.

“คิดมากไปเอง” ศาสตราจารย์ “จะเคยมีสามีแล้ว หรือยังไม่เคยมีก็เหมือนกัน ที่มีแล้วเราก็ก็นั่งรอรู้ว่าเขาเคยผ่านมือชายมาเท่าไร แต่ที่ยังไม่เคยมีเป็นตัวเป็นตนนี่สิ เราจะรู้ได้อย่างไรว่าเขาเคยผ่านผู้ชายมาเท่าไรแล้ว อีกอย่างหนึ่ง ไม่ควรไปถืออะไรมาก เพราะธรรมชาติที่นั่นเหมือนดวงจันทร์ แม้จะเว้าแหว่งไปบ้างเป็นครั้งคราว ก็กลับเต็มขึ้นได้อีกอย่างเดิม”

ทั้งหมดหัวเราะฮาขึ้นพร้อมกัน และหัวเราะอยู่นาน ในที่สุดเวณูปาลจึงกล่าวว่า “ถ้าอย่างนั้น ศาสตราจารย์ไสมาวิกาไปก็แล้วกัน”

“อย่า – อย่าทำลายตบะพระมุนีของเรา” อโศกตรัสทรงพระสรวล “ตบะเป็นสิ่งที่เสื่อง่าย แต่ทำให้เกิดยาก ความดีเป็นสิ่งที่ต้องสั่งสมกันนาน แต่ความชั่วเพียงเล็กน้อยก็สามารถทำลายความดีที่เคยสั่งสมมานานแล้วได้ในชั่วระยะเวลาเพียงเล็กน้อย”^{๒๒}

ผู้วิจัยมีความเห็นว่าวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาเรื่องจอมจักรพรรดิอโศก แม้จะมีเนื้อหาดีและมีวรรณศิลป์ เพราะผู้ประพันธ์ใช้กลวิธีที่จะสื่อสารความในใจของตนไปสู่ผู้อ่าน โดยเลือกเฟ้นใช้แต่ภาษาที่จะกระทบอารมณ์หรือเร้าอารมณ์ผู้อ่านให้รู้สึกตามคือ นอกจากหวังผลให้ผู้อ่าน “รู้เรื่อง” แล้ว ยังมุ่งหวังให้ผู้อ่าน “รู้สึก” ด้วย แต่เนื่องจากผู้อ่านมีความแตกต่างกันทั้งในด้านสติปัญญา นิสัยใจคอ การหาเลี้ยงชีพ ความมุ่งมาดปรารถนา วัย และภาษา หนังสือเล่มนี้จึงไม่สามารถทำความพอใจให้แก่ทุกคน ย่อมมีบ้างที่จะมีผู้อ่านเห็นต่างไปว่า เนื้อหาของธรรมเนียมเรื่องจอมจักรพรรดิอโศกมีความไม่กระชับ โครงเรื่องย่อยที่สอดร้อยอยู่ในโครงเรื่องใหญ่ไม่สัมพันธ์กลมกลืนแนบเนียนไปกับโครงเรื่องใหญ่ โครงเรื่องจึงยืดเยื้อ ยาวโดยไม่จำเป็น ข้อมูลที่ผสมผสานกันไม่ได้สนิทจื๋ออ่านสะดุดตรงรอยต่อของข้อมูลที่เอามาปะติดปะต่อกัน ชื่อของหลักธรรมอันเป็นศัพท์ทางศาสนาที่มีอยู่ในหนังสือ ย่อมทำให้ผู้ที่ไม่มีพื้นทางศาสนาหรือไม่ได้สนใจธรรม ไม่ได้ฝึกฝนใคร่ธรรมมาก่อน อ่านให้เข้าใจเรื่องได้ยากขึ้นจนเห็นว่าเป็นหนังสือที่พ้นสมัยแล้ว

วรรณศิลป์แม้จะปลูกเร้าอารมณ์ ความนึกคิด และจินตนาการของผู้อ่านให้ดื่มด่ำไปในโลกและชีวิตของตัวละคร และการอ่านแต่เนื้อหาไม่คำนึงถึงรสจะไม่ใช่การอ่านนวนิยายเป็นการอ่านหนังสือวิชาการก็ตาม แต่ค่านิยมความมั่งคั่งของสังคมไทยในยุคปัจจุบัน ทำให้คนไทยเวลานี้ถือวัฒนธรรมการบริโภค สังคมมีความเจริญทางด้านวัตถุเป็นอันมาก ได้บีบบังคับผู้คนให้ต้องเร่งรีบ ต้องแข่งขัน อยากรู้ อยากรับ ผู้คนในสังคมจึงไม่มีเวลาให้ความสนใจต่อความ

^{๒๒} วศิน อินทสระ, จอมจักรพรรดิอโศก ภาค ๑, หน้า ๕๒๐-๕๒๒.

อภิรมย์ที่ละเอียดอ่อนซึ่งกินเวลายาวนานในการซึมซับ และต้องใช้สมาธิในการรับรู้ จึงอ่านเพียงเพื่อให้รู้เรื่องราวไม่มุ่งอรรถรส โดยใช้เวลาในการอ่านไม่มาก อ่านเพียงคร่าวๆ ต้องการเรื่องที่สั้น กระชับ ไม่เน้นการบรรยาย การพรรณนา หรือศิลปะของการใช้ภาษา การไม่สนใจเชิงวรรณศิลป์ ทำให้เห็นว่า การบรรยาย การพรรณนาความอย่างละเอียดละไม ความอลังการทางภาษา กลับเป็นการใช้สำนวนที่รุ่มร่าม คร่ำครึ ล้าสมัย อ่านแล้วเหนื่อย อึดอัด ไม่สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบัน อีกทั้งวัฒนธรรมการอ่านในปัจจุบันถูกลดความสำคัญลง เมื่อสื่อสมัยใหม่ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นวิทยุ โทรทัศน์ คอมพิวเตอร์ได้เข้ามามีบทบาทมากขึ้นทุกที

เมื่อรูปแบบการอ่านของนักอ่านเปลี่ยนไป ดังนั้นการอ่านที่เน้นความงามของภาษา หรือเนื้อหาสาระที่ยาก จะเป็นวรรณกรรมเฉพาะกลุ่มเท่านั้น ดังนั้น เมื่อผู้ประพันธ์ได้สร้างสรรค้งานเสร็จแล้ว ผลงานชิ้นนั้นก็ตกเป็นของผู้เสพ ผลงานจะถูกแปลความ ตีความได้ตรงตามเจตนาของผู้ประพันธ์ หรือสูงกว่าต่ำกว่าเพียงใด ก็อยู่ที่พื้นเพเดิม การศึกษา อบรมหรือบารมีของผู้อ่านนั้นๆ การอ่านธรรมเนียมเรื่องจอมจักรพรรดิอโศก เพื่อความเพลิดเพลินผ่อนคลาย หรืออ่านเอาสาระอย่างใดอย่างหนึ่ง ผู้อ่านก็จะได้ประโยชน์จากการอ่านเพียงด้านเดียว ซึ่งในความเป็นจริงหนังสือเล่มนี้มีทั้งสาระ แง่คิด ความน่าสนใจอื่นๆ แทรกอยู่ การอ่านซ้ำๆ และพินิจพิเคราะห์ ค้นหาความหมายตามตัวอักษร อ่านด้วยความเข้าใจว่าหนังสือถูกแต่งคนละสมัยกับผู้อ่าน ไม่มุ่งมองแต่ข้อด้อยของหนังสือตามความคิดและอารมณ์ของตน ผู้วิจัยเชื่อว่าผู้อ่านจะซึมซับพลังจิตของผู้ประพันธ์ที่แฝงเร้นอยู่ ก็จะได้รับรสและเข้าใจสาระและความมุ่งหมายที่แท้จริงของวรรณกรรมเล่มนี้ และเห็นถึงข้อดีข้อเท็จจริงของหนังสือที่เป็นประโยชน์ เพราะแม้เวลาจะผ่านไปนาน ธรรมของพระพุทธเจ้าในธรรมเนียมเรื่องจอมจักรพรรดิอโศก ยังคงเป็นจริงที่ทนต่อการพิสูจน์อยู่

ลักษณะและเนื้อหาของธรรมเนียมอิงชีวิตประวัติเรื่องจอมจักรพรรดิอโศก เมื่อศึกษาแล้วในเบื้องต้นพบว่า ผู้ประพันธ์อาศัยความสามารถทางวรรณศิลป์ อธิบายและขยายเนื้อหาแห่งคำสอนของพระพุทธศาสนาออกมาด้วยภาษาอันสละสลวยและไพเราะ จึงทำให้ความรู้พื้นฐานทางธรรมะของผู้อ่านดีขึ้นได้ตามลำดับซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอในบทต่อไป.

บทที่ ๓

ศึกษาคติธรรมและวรรณคดีที่มีต่อชีวิต ในเรื่องจอมจักรพรรดิอโศก

การดำรงอยู่ของสังคมมนุษย์มีการจัดระบบวัฒนธรรมทางสังคมขึ้นเป็นสถาบัน สถาบันสังคมที่สำคัญของชีวิตมนุษย์ ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันการศึกษา สถาบันการปกครองและสถาบันศาสนาซึ่งในช่วงชีวิตหนึ่ง ๆ ของมนุษย์แต่ละคนจะต้องประสบและสัมพันธ์กับสถาบันเหล่านี้ทุกสถาบัน นักประพันธ์ในฐานะมนุษย์ในสังคมย่อมได้รับประสบการณ์เหล่านี้เช่นกันแล้วใช้ความสามารถทางการประพันธ์ถ่ายทอดประสบการณ์ที่ตนได้รับนั้นออกมาในวรรณกรรม เรื่องจอมจักรพรรดิอโศกเป็นธรรมเนียมอันเป็นวรรณกรรมเกี่ยวกับศาสนา ผู้ประพันธ์จึงสอดแทรกหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาผ่านองค์ประกอบของนวนิยาย เช่น ตัวละคร บทสนทนา เพื่อให้เป็นสื่อในการนำเสนอพุทธธรรมอันมีคุณค่าต่อการนำไปประพฤติปฏิบัติในสังคม ในบทนี้ผู้วิจัยจึงขอนำเสนอดังนี้

๑. หลักธรรมในด้านจริยธรรม
๒. หลักธรรมในด้านศีลธรรม
๓. หลักธรรมในด้านการปกครอง

๓.๑ หลักธรรมในด้านจริยธรรม

บุญมี แท่นแก้ว นิยามว่า “จริยธรรม หมายถึง ธรรมชาติ หรือหลักธรรมที่บุคคลควรประพฤติ”^๑ จริยธรรม คือ ข้อที่ควรประพฤติ หรือสิ่งที่บุคคลประพฤติแล้วไม่เกิดความเดือดร้อนแก่ตนเองและสังคม^๒ และทวีศักดิ์ ญาณประทีป กล่าวว่า “จริยธรรมเป็นทั้งข้อควร

^๑ บุญมี แท่นแก้ว, *จริยธรรมกับชีวิต*, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๑.

^๒ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ๔๕.

ปฏิบัติและข้อห้าม”^๓ ส่วนพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานนิยามว่า จริยธรรม คือ ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ, ศีลธรรม, กฎศีลธรรม^๔

ดังนั้น จริยธรรมจึงเป็นรากฐานสำคัญประกอบอยู่ในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ผู้ศึกษาเมื่อศึกษาจนรู้แล้วจะเกื้อกูลต่อการนำมาเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิต เพื่อสร้างชีวิตที่เป็นสุขได้ กীরติ บุญเจือ กล่าวว่า ผู้มีศีลธรรมสูงมักจะมีจริยธรรมสูงตามไปด้วย แต่ทว่าผู้ที่มีจริยธรรมสูงไม่แน่ว่าจะเป็นผู้มีศีลธรรมอันดีงาม เพราะมาตรการศีลธรรมจะต้องตัดสินตามมาตรการของแต่ละศาสนา^๕

มนุษย์ทุกยุค ทุกสมัย ทุกชาติ ทุกภาษามีความคิดและอารมณ์ในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ใช้เหตุผลในรูปแบบเดียวกัน มีอารมณ์โลก โกรธ หลง รัก เกลียดในแบบเดียวกัน มีการปฏิบัติต่อสิ่งที่มีผลกระทบต่ออารมณ์ในทำนองเดียวกัน จะต่างกันก็แต่วิธีที่แสดงออกเท่านั้น วรรณกรรมจึงช่วยสะท้อนสภาพชีวิตไว้หลากหลายเป็นเสมือนศูนย์รวมของแบบอย่างของชีวิต ถ้าหากไม่มีชีวิตวรรณกรรมก็เกิดขึ้นไม่ได้ หรือถ้าไม่มีวรรณกรรมชีวิตก็ไม่มีแนวทางที่ถูกต้องดีงาม การศึกษาวรรณกรรมจึงมีประโยชน์เพราะเท่ากับได้ศึกษาชีวิตที่เป็นแบบอย่างไว้แล้ว นักวรรณคดีจึงมักกล่าวว่าวรรณคดีทำคนให้เป็นคน

เรื่องจอมจักรพรรดิอโศก มีหลักธรรมในด้านจริยธรรมที่สามารถนำมาใช้ใน ชีวิตประจำวันได้ทั้งยังช่วยยกระดับจิตใจผู้อ่านให้สูงขึ้นคือ ทำให้มีศีลธรรม มีจริยธรรมดีขึ้นดังนี้

๑. การไม่คบคนพาล
๒. การมีกัลยาณมิตร
๓. การมีขันติและเมตตา

^๓ ทวีศักดิ์ ญาณประทีป, **วรรณกรรมศาสนา**, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๘), หน้า ๒๕๔.

^๔ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, (กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๒๙๑.

^๕ กীরติ บุญเจือ, **จริยศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๒๒-๒๓.

๓.๑.๑ การไม่คบคนพาล

การไม่คบคนพาลเป็นองค์ธรรมข้อแรกในมงคลสูตร มงคลสูตรเป็นพระสูตรที่แพทย์ตามาพุทธภาษิตแล้วพระพุทธองค์ได้ตรัสเทศนา มีทั้งสิ้น ๓๘ ประการ การไม่คบคนพาลเป็นองค์ธรรมที่มีความสำคัญไม่น้อย เพราะการคบคนเป็นเพื่อนก็เหมือนกับการเริ่มต้นเดินทาง หากคบคนพาลคนไม่ดีเป็นเพื่อนก็จะทำให้เราหลงเดินอยู่ในทางที่ผิด การคบคนเป็นเพื่อนจึงเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งอย่างหนึ่ง ที่จะนำชีวิตของตนไปสู่ความเจริญงอกงามหรือไปสู่ความเสื่อมความพินาศ คนพาลมีลักษณะ ๕ ประการคือ (๑) คนพาลยอมแนะนำสิ่งที่ไม่ควรแนะนำ (๒) คนพาลชักชวนในสิ่งที่ไม่ใช่ธุระ (๓) การแนะนำชั่วเป็นสิ่งที่ประเสริฐสำหรับคนพาล (๔) คนพาลถูกว่ากล่าวโดยชอบก็โกรธ (๕) คนพาลนั้นไม่รู้วินัยระเบียบวินัยหรือกฎหมาย^๖

เรื่องจอมจักรพรรดิอโศก กล่าวในส่วนที่เกี่ยวกับการไม่คบคนพาลมีดังนี้

๑) ตอนดำเนินเรื่องถึงความเป็นมาแห่งผู้สร้างนครปาฏลีบุตร ผู้ประพันธ์บรรยายว่า

ความดีของมนุษย์ปฤชชนนั้นคล้ายเนื้อที่สะอาด บริสุทธิ์ เมื่อคลุกคลีกับหนอนเข้าก็อาจกลายเป็นหนอนไปด้วยได้ เฉากเช่นความดีงามของอชาตศัตรูราชกุมารเมื่อมาคลุกคลีกับพระเทวทัตพระใจบาปเข้า ความดีนั้นก็ค่อย ๆ ลดปริมาณลง ความชั่ว ความคิดร้ายค่อยแทรกซึมเข้าไปในดวงใจแทนที่ความดีซึ่งลดน้อยลงนั้น ด้วยเหตุนี้เองกระมัง พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าจึงตรัสว่าพิจารณาดูโดยรอบคอบแล้ว เมื่อกล่าวถึงสิ่งภายนอก ไม่มีอะไรสามารถบิดเบือนหันเหจิตใจคนให้ไปในทางร้ายหรือทางดีมากเท่าการคบมิตร^๗

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า การคบคนเป็นมิตรมีส่วนสำคัญที่จะช่วยให้ตนเป็นคนดีหรือเป็นคนไม่ดี เพราะการคบค้าสมาคมด้วยกันแล้วย่อมชักนำตนไปในทางที่คล้ายกัน

๒) ตอนที่พระนางเวเทหิ สอนพระเจ้าอชาตศัตรูผู้เป็นบุตรครั้งสำนึกถึงบาปที่ได้ปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสารพระราชบิดาแล้ว

^๖ ชุ.ชา.ตรสก. (ไทย) ๒๗/๙๒/๔๑๑.

^๗ วคิน อินทสระ, จอมจักรพรรดิอโศก ภาค ๑, (พระนคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๑),

ลูกเอ๋ย! แม่เคยห้ามเจ้านักหนาแล้วว่า อย่าคบกับเทวดาพระอลัชชี แต่เจ้าหาฟังไม่เห็นพระเทวดาเป็นผู้ประเสริฐเลิศมนุษย์ บัดนี้ พระเทวดาเองก็ถูกขับไล่ออกจากคณะสงฆ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว

ลูกได้ก่อกรรมหนักไว้ แต่ในชีวิตคนเมื่อล้มแล้วก็ต้องพยายามลุก เจ้าจงลุกขึ้น หมั่นสร้างบุญกุศล เข้าหาสมณะผู้สงบ ไม่มีบาป พระผู้มีพระภาคเจ้ายังประทับอยู่ในแคว้นของเรา พระองค์ทรงเป็นผู้ประเสริฐแท้จริง เป็นที่เลื่อมใสแห่งสมเด็จพระราชาบิดา การคบคนพาลให้ผลร้ายอย่างนี้ ขอให้เจ้าถือเอาเรื่องนี้เป็นบทเรียนชีวิตที่แพงที่สุดซึ่งเจ้าไม่ควรลงทุน แต่เจ้าได้ทำไปแล้ว^๕

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า แม้มีผู้ชักชวนไม่ให้คบคนพาล แต่ไม่เชื่อฟังยังคงไปคบคนพาล ย่อมได้รับผลร้ายเพราะคนพาลจะชักนำไปในทางที่ไม่ถูกไม่ควรจึงนำความทุกข์มาสู่ตน กล่าวโดยสรุป ผู้ที่คบหาสมาคมใกล้ชิดกับคนพาล ในที่สุดก็จะรับเอาอุปนิสัยไม่ดีและความเห็นผิดทั้งหลายตามคนพาลไปด้วย เพราะเป็นเรื่องธรรมดาที่สิ่งแวดล้อมย่อมมีอิทธิพลต่อลักษณะนิสัย ความประพฤติ และความรู้สึกนึกคิดของคนเราไม่มากก็น้อย การคบกับคนพาลเกิดเป็นความหายนะ ตัดเสียซึ่งประโยชน์ในชาติปัจจุบันและประโยชน์ในชาติหน้า จึงไม่พึงคบคนพาล ไม่พึงเข้าไปนั่งใกล้คนพาล เว้นเสียแต่เราต้องการอนุเคราะห์เขาให้พ้นจากความเป็นพาล แม้กระนั้นการอยู่ใกล้คนพาลก็ต้องระวังไว้เสมอว่า เรากำลังอยู่ใกล้สิ่งที่เป็นอันตรายเหมือนอยู่ใกล้คนที่เป็โรคติดต่อ จึงต้องระมัดระวังตัวว่าความเป็นคนพาลของเขาจะมาติดเราเข้า

๓.๑.๒ การมีกัลยาณมิตร

มนุษย์เป็นสัตว์สังคมเราจึงต้องคบหาสมาคมกับผู้อื่น การมีกัลยาณมิตรจะเป็นปัจจัยที่เอื้อให้ชีวิตของเราดำเนินไปได้ดีงามเพราะกัลยาณมิตรเป็นดังผู้ช่วยเหลือที่จะประคับประคอง และชี้แนะหนทางในการใช้ชีวิตบนทางที่ถูก กัลยาณมิตรจึงมีความสำคัญต่อชีวิตเป็นอย่างมาก ฉะนั้นการเลือกคบกับบุคคลจึงเป็นสิ่งที่ควรเอาใจใส่อย่างยิ่ง

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) นิยามว่า “กัลยาณมิตร หมายถึง เพื่อนที่ดี, มิตรผู้มีคุณอันบัณฑิตพึงนับ”^๖ การคบเพื่อนเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่จะนำชีวิตไปสู่ความเลื่อม ความพินาศหรือสู่ความเจริญงอกงาม จึงพึงหลีกเลี่ยงมิตรเทียมและเลือกคบหาคนที่เป็

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๘.

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๔๖), หน้า ๙.

มิตรแท้ พระธรรมปิฎกกล่าวว่า “กัลยาณมิตรมีคุณสมบัติที่เรียกว่า กัลยาณมิตรธรรมหรือธรรมของกัลยาณมิตร ๗ ประการ คือ

- ๑) บีโย นำรักด้วยมีเมตตา เป็นที่สบายจิตสนิทใจ ชวนให้อยากเข้าไปหา
- ๒) ครุ นำเคารพด้วยความประพฤตินักแน่น เป็นที่พึ่งอาศัยได้ ให้อุ่นใจ
- ๓) ภาวนียो นำเจริญใจด้วยความเป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุงตน ควรเอาอย่าง ให้ระลึกและเอ่ยอ้างด้วยความซาบซึ้งภูมิใจ
- ๔) วตุตา รู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจง แนะนำ เป็นที่ปรึกษาที่ดี
- ๕) วจนุกขโม อุดหนุนต่อถ้อยคำ พร้อมทั้งจะรับฟังคำปรึกษาซักถามตลอดจนคำเสนอแนะ วิพากษ์วิจารณ์
- ๖) คมภีรณฺจ กถิ กตฺตา แดงเรื่องลึกล้ำได้ สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อนให้เข้าใจ และสอนให้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป
- ๗) โน จฏฺจาเน นิโยชเย ไม่ชักนำไปในอสุภะ คือไม่ชักนำไปในทางเสื่อมเสียหรือเรื่องเหลวไหลไม่สมควร^{๑๑}

นอกเหนือจากกัลยาณมิตรธรรมที่อธิบายมาแล้วนี้ พระพุทธเจ้ายังตรัสกัลยาณมิตรธรรมไว้อีกหนึ่งนัยหนึ่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย มิตรประกอบด้วยองค์ ๗ ประการ เป็นผู้ควรเสพ . . . คือ (๑) ให้สิ่งที่ให้ได้ยาก (๒) ทำสิ่งที่ทำได้ยาก (๓) อุดหนุนถ้อยคำที่อุดหนุนได้ยาก (๔) เปิดเผยความลับแก่เพื่อน (๕) ปิดความลับของเพื่อน (๖) ไม่ทอดทิ้งในยามวิบัติ (๗) เมื่อเพื่อนสิ้นโรคสมบัติก็ไม่ดูหมิ่น”^{๑๒}

เรื่องจอมจักรพรรดิอโศก ในส่วนที่เกี่ยวกับกัลยาณมิตรมีดังนี้

- ๑) ตอนที่เจ้าชายอโศกปลอมโยนวินิตาผู้พี่หลงรักอโศก มีความว่า
คุณค่าของคนนั้น ข้าพเจ้าเห็นว่าควรจะวัดกันตรงที่น้ำใจ เราอาจจะทราบอัธยาศัยของมิตรที่มีความห่วงใยกังวล เภาธุระของมิตรเสมอธุระของตน เมื่อเป็นดังนี้ การที่ท่านพูดจา

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๖.

^{๑๒} อญ.สตฺตก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๕๖.

ประสาชื้อ มีความสุจริตใจ มีความห่วงใยกังวลในตัวข้าพเจ้านั้น ย่อมทำให้ข้าพเจ้าเห็นว่า ท่านเป็นผู้มีคุณค่าและมีสมบัติแห่งมิตร^{๑๒}

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า มิตรดีย่อมมีความเกื้อกูลต่อกัน

๒) คำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่บอกเล่าถึงมิตรใหม่ของผู้ชายอโศก ขณะศึกษา อยู่ที่สำนักตักสิลา มีคำบรรยายของผู้ประพันธ์ดังนี้

มนุษย์ส่วนใหญ่อยู่ในภาวะว้าเหวและหมดหวัง เหมือนสัตว์บกตกลงสู่ห้วงมหรณพอัน ผันผวนด้วยคลื่นลมและคลาดล่าด้วยปลาร้ายกระหายเลือด หรือเหมือนสัตว์น้ำวิ่งกระเสือก กระสนเข้าสู่ป่ารก อันดารดาษด้วยสัตว์ร้ายและเรียวหนาม ไม่ได้อยู่ในที่สบายตาม ธรรมชาติแห่งตน แม้เขาจะสนุกสนานเฮฮาในหมู่ญาติมิตรและเพื่อนฝูงเขาก็ยังว้าเหว เสมือนอยู่คนเดียวในโลก ใครจะสามารถให้ความอบอุ่นแก่ใครได้ในเมื่อดวงใจแทบทุกดวง กำลังว้าเหว เหมือนชะนีน้อยพลัดตกลงไปในหุบเหวยามย่ำสนธยาบ่วงแห่งธรรมชาติที่โลก ดักไว้ มีอำนาจมากพอที่จะหน่วงเหนี่ยวมนุษย์ไว้ให้จมอยู่ในโลกนี้เอง นานแสนนาน ใคร หนอจะสามารถตัดบ่วงแห่งธรรมชาตินี้ออกไปได้ ในการที่จะหลุดออกจากบ่วงแห่ง ธรรมชาตินี้ กัลยาณมิตร คือมิตรที่ดีมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง^{๑๓}

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า มิตรดียอมให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์อันก่อเกิด ปัญญาได้

๓) ตอนที่จอมจักรพรรดิอโศกมีรับสั่งให้ขังศิขรินผู้เป็นทั้งพระสหายรัก และมหา อำมาตย์เพื่อลงกรณทิกาซึ่งมีแผนจะลอบปลงพระชนม์พระเจ้าอโศก ตกกลางคืนทรงแต่ง พระองค์อย่างสามัญชนเสด็จเยี่ยมศิขรินในห้องขังแล้วตรัสกับศิขรินว่า

ศิขริน! ท่านนั้นสมเป็นกัลยาณมิตรของเรา ท่านสมบุญด้วยคุณธรรมแห่งมิตร ๓ ประการ คือให้สิ่งที่ให้ได้โดยยาก กระทำสิ่งที่ทำได้โดยยาก และอดทนต่อสิ่งที่ทนได้โดย ยาก การให้สิ่งอันให้ได้โดยยากนั้นคือให้ของรัก ก็เกียรติเป็นสิ่งอันเป็นที่รักยิ่งของท่าน ท่านลดเกียรติของท่านเพื่อความสำเริงแห่งสิ่งที่เราประสงค์ ท่านได้กระทำการที่ทำได้ยาก คือทำความดี ซื่อสัตย์ จงรักภักดีต่อเราโดยมิได้หวังอะไรมาก นอกจากความดีและเพื่อ

^{๑๒} วคิน อินทสระ, จอมจักรพรรดิอโศก ภาค ๑, หน้า ๓๙-๔๐.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๑-๒๒๒.

ความซื่อสัตย์กตัญญู อดทนต่อสิ่งที่ทนได้โดยยากนั้น ท่านอดทนต่อคำรุนแรงโดยมิได้
ได้เถียงคัดค้านทั้ง ๆ ที่เวลานั้นท่านอาจจะยังมิได้เข้าใจถึงอุบายของเราก็ได้ เราซาบซึ้งใน
น้ำใจของท่านยิ่งนัก การมีมิตรคืออย่างท่านนี้แม้เพียงคนเดียวก็มีคุณค่ากว่ามีมิตรเทียมถึง
ร้อย ถึงพัน^{๑๔}

จากตัวอย่างข้างต้นแสดงถึงลักษณะของมิตรดีซึ่งจะช่วยเหลือตนได้ในยามประสบกับ
ปัญหาหรือความลำบาก

๔) ตอนที่จอมจักรพรรดิอโศกทรงคำนึงถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าในครั้งที่
เสวยพระชาติเป็นพระสุตโสมโพธิสัตว์ทรงได้ฟังสตาราหาคาธา (คาถาที่มีค่าเป็นร้อย) ความว่า

(๑) การสมาคมด้วยสัตบุรุษแม้เพียงครั้งเดียว ย่อมช่วยรักษาคุ้มครองผู้สมาคม อำนวย
ประโยชน์แก่ผู้สมาคมอย่างสูง ส่วนการสมาคมด้วยอสัตบุรุษแม้มากครั้งก็ไม่มีประโยชน์
อะไรเลย รักษาคุ้มครองตนไม่ได้

(๒) พึงคบกับสัตบุรุษ พึงทำความสนิทสนมกับสัตบุรุษ เมื่อรู้สัทธรรมแล้วย่อมมีแต่
ความเจริญ ไม่มีความเสื่อมเลย

(๓) ราชรถที่วิจิตรตระการตา ยังคร่ำคร่าได้ แม้สิริระว่างกายก็เสื่อมไปได้ แต่ธรรมของ
สัตบุรุษ ย่อมไม่แก่ไม่เก่า สัตบุรุษกับสัตบุรุษย่อมสนทนากันรู้เรื่อง เข้าใจกันดี

(๔) ท้องฟ้าและแผ่นดินนับว่าไกลกัน ผังแห่งมหาสมุทรทั้งสองก็นับว่าห่างกันมาก แต่
ธรรมของสัตบุรุษและอสัตบุรุษยังห่างไกลกันยิ่งกว่านั้น^{๑๕}

จากตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นถึงผลดีของการคบคนดีเป็นมิตรและผลเสียของการ
คบคนไม่ดีเป็นมิตร

๕) ตอนที่จอมจักรพรรดิอโศกทรงทราบมาว่า เมื่อครั้งที่พระองค์จุติมาในชาติที่
เป็นพระเจ้าโบริสาห์สำนักถึงคุณที่พระเจ้าสุตโสมโพธิสัตว์ได้ทรงฝึกพระองค์ให้มั่นอยู่ในศีล ตั้งอยู่
ในธรรม ทั้งยังทรงช่วยให้ได้ดำรงอยู่ในราชสมบัติอีก จึงทรงพรรณนาพระคุณของพระเจ้าสุตโสม
โพธิสัตว์ดังนี้

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘๙-๔๙๐.

^{๑๕} วคิน อินทสระ, จอมจักรพรรดิอโศก ภาค ๒, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๑),
หน้า ๗๗๐-๗๗๑.

พระสหายสุดโสมเอย! อะไรที่จะดียิ่งไปกว่าการคบกับภยันมิตรเป็นไม่มี และอะไรที่จะเลวยิ่งไปกว่าการคบกับมิตร ก็ไม่มีเช่นกัน

พระจันทร์ในคืนแรมย่อมมืดลงทุก ๆ วันฉันใด การคบกับศัตรูก็ฉันนั้น ย่อมเสื่อมลงตามกาลเวลาที่ล่วงไป ดูหม่อมฉันเถิด คบคนครวญผู้ลามก จึงต้องทำบาปอันเป็นเหตุให้ไปสู่ทุกคติ

พระจันทร์ในวันข้างขึ้น ย่อมค่อย ๆ เติมดวงขึ้นทุก ๆ วันฉันใด การคบกับศัตรูก็ฉันนั้น ย่อมเจริญขึ้นตามวันเวลาที่ล่วงไป ดูหม่อมฉันเถิด ได้อาศัยพระองค์ จึงได้ทำกุศลอันเป็นทางนำไปสู่สุคติ

ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมชน น้ำตกในที่ดอนย่อมไม่คงที่อยู่ได้นานฉันใด แม้การคบกับศัตรูก็ฉันนั้น คบกันได้ไม่นาน

ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐสุด น้ำตกในสระย่อมขังอยู่ได้นานฉันใด การคบกับศัตรูก็ฉันนั้น ย่อมคบได้นานเหมือนน้ำขังในสระ

การคบกับศัตรูเป็นคุณไม่เสื่อมทราม ย่อมคงทนถาวรตลอดชีวิต ส่วนการคบกับศัตรูย่อมเสื่อมเร็ว เพราะธรรมชาติของศัตรูกับธรรมชาติของมิตรก็แตกต่างกัน^{๑๖}

จากตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นถึงผลที่แตกต่างกันของการคบคนดีเป็นมิตรและการคบคนไม่ดีเป็นมิตร

๖) ตอนที่จอมจักรพรรดิอโศก สนทนาธรรมกับพระมหาเถระโมคคัลลีบุตร มีความตอนหนึ่งว่า

“พระคุณเจ้า! ตามคติแห่งพุทธศาสนาถือว่า บุคคลทำตัวเองย่อมเศร้าหมองเอง เมื่อไม่ทำตัวเองย่อมบริสุทธิ์เอง ความบริสุทธิ์เป็นของเฉพาะตน ผู้อื่นจะทำให้ผู้อื่นบริสุทธิ์ไม่ได้ อย่างนั้นมีใช่หรือ?”

“ขอถวายพระพร! นี่ก็เป็นพระพุทธานุชาตเหมือนกัน”

“พระคุณเจ้า! ข้าพเจ้ายังสงสัยอยู่เพราะบางคนมิได้ทำความชั่วเอง แต่พลอยเศร้าหมองก็มี บุคคลบางคนมิได้ทำความดีด้วยตนเอง แต่พลอยเป็นคนดีมีเกียรติไปด้วย สิ่งเหล่านี้ขึ้นอยู่กับที่ตนอาศัย ถ้าหมู่คณะทำดีคนในหมู่คณะก็พลอยได้ดีด้วยถ้าคนในหมู่คณะทำเสียหายหมู่คณะก็พลอยได้รับผลเสียหายด้วย”

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๙๖-๗๙๗.

“ขอถวายพระพร! ข้อความทำนองนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ตรัสไว้เหมือนกันและทรงย้ำไว้มากมายหลายแห่ง เช่นว่าบุคคลแม้มิได้เป็นคนชั่วเอง แต่เมื่อสมาคมด้วยคนชั่ว คนทั้งหลายก็จะตำหนิได้ และโอกาสที่จะเป็นคนชั่วมักมีมากขึ้น ส่วนคนที่คบบัณฑิต แม้ยังมีได้เป็นบัณฑิต คนทั้งหลายก็จะยกย่องให้เกียรติและโอกาสที่จะเป็นบัณฑิตก็มีมาก

พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบว่า การคบคนชั่วเหมือนการจับงูที่เปื้อนคุณอาจกัดถึงตายหรือปางตาย แม้ยังไม่ถูกกัดมือก็เปื้อนคุณ ส่วนการคบคนดีทรงเปรียบเทียบเหมือนการคลุกคลีด้วยของหอม ทำให้กลิ่นกายของผู้นั้นพลอยหอมไปด้วย พระองค์จะทรงเห็นว่า การพลอยได้ดี ชั่วนี้มีอยู่มาก”^{๑๗}

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า การคบมิตรเป็นเรื่องสำคัญที่มีผลต่อชีวิตในทางที่ดีหรือไม่ดีไปด้วย กล่าวโดยสรุป กัลยาณมิตรในธรรมนิยายเรื่องจอมจักรพรรดิอโศก หมายถึงมิตรดีทั้งในความหมายทางโลก และในความหมายทางธรรม กล่าวคือ มิตรดีในความหมายทางโลก เป็นมิตรในความหมายสามัญที่ผู้คนโดยทั่วไปเข้าใจ เช่น มิตรผู้มีความเอื้อเฟื้อดี มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อพร้อมให้ความช่วยเหลือในยามที่เราประสบกับความทุกข์ ความโศก ความเศร้า ส่วนมิตรดีในความหมายทางธรรม เป็นมิตรผู้เฟื่องพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง ช่วยบอกช่องทางที่ดั่งามที่ถูกต้องตรงตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา หรือบุคคลผู้เป็นแบบอย่างแห่งความประพฤติที่ดั่งามแก่บุคคลอื่นที่จะดำเนินรอยตาม เพื่อประสบผลเป็นความสุข ความเจริญก้าวหน้าทั้งทางโลกและทางธรรม หากเรามีคนดีเป็นกัลยาณมิตรเราย่อมได้รับการถ่ายทอดอุปนิสัยดี ๆ และคุณธรรมต่าง ๆ มาสู่ตัวเรา จนเราสามารถพัฒนาอุปนิสัยที่ดีงามและคุณธรรมทั้งหลายในตัวเราให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป เพราะมีต้นแบบที่ดีให้ดู มีตัวอย่างที่ดีให้ประพฤติปฏิบัติตาม ดังนั้น พึงพิจารณาคบแต่คนดีเป็นกัลยาณมิตร โดยตระหนักถึงโทษของการมีคนพาลและคุณของการมีคนดีเป็นกัลยาณมิตรให้มาก

๓.๑.๓ การมีขันติและเมตตา

ขันติ เป็นองค์ธรรมซึ่งมาคู่กับเมตตาธรรมเสมอพระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักคำสอนเรื่องขันติไว้ว่า “ความอดทน คือความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง . . . นี้ คือคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย”^{๑๘}

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕๙-๖๖๐.

^{๑๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) นิยามว่า ชันติ หมายถึง ความอดทน คือ ทนลำบาก ทนตรากตรำ ทนเจ็บใจ, ความหนักเอาเบาสู้ เพื่อบรรลุจุดหมายที่ตั้งงาม^{๑๙} เมตตา หมายถึง ความรัก ความปรารถนาให้เขามีสุข แม้ไม่ตรีจิตคิดจะให้สัตว์ทั้งปวงเป็นสุขทั่วหน้า^{๒๐} และผู้เจริญเมตตาธรรมอยู่เสมอ จนจิตมั่นในเมตตา มีเมตตาเป็นคุณสมบัติประจำใจ จะได้รับอานิสงค์คือผลดี ๑๑ ประการ คือ (๑) หลับก็เป็นสุข (๒) ตื่นก็เป็นสุข (๓) ไม่ฝันร้าย (๔) เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย (๕) เป็นที่รักของอมมนุษย์ทั้งหลาย (๖) เทวดาย่อมรักษา (๗) ไม่ต้องภัยจากไฟ ยาพิษหรือศัตราอาวุธ (๘) จิตเป็นสมาธิง่าย (๙) สีสหน้าผ่องใส (๑๐) เมื่อจะตาย ใจก็สงบ ไม่หลงไหลไร้สติ (๑๑) ถ้ายังไม่บรรลุคุณพิเศษที่สูงกว่า ย่อมเข้าถึงพรหมโลก^{๒๑}

เรื่องจอมจักรพรรดิอโศกผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงขันติและเมตตาไว้ดังนี้

๑) ตอนที่พระศากยมุนีเทศนาพระธรรมท่ามกลางภิกษุบริษัท มีพระเทวทัต เป็นต้น ดังพระดำรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย! ชันติแลเมตตาเป็นอาวุธประจำตนสำหรับภิกษุ เมื่อมีขันติ เธอย่อมขุดมูลรากแห่งการทะเลาะวิวาทเสียได้ เมื่อมีเมตตา เธอทั้งหลายย่อมเป็นที่รักที่เคารพของเทวดาและมนุษย์ ศาสดาราชและอาวุธไม่อาจกล้ากราย สัตว์ร้ายยาเกรง จิตใจเป็นสมาธิได้เร็ว มีสีหน้าผ่องใส นำเคารพกราบไหว้ นำทำบุญ ย่อมเป็นผู้มีลาภมากมีสักการะมาก

๒๒

จากตัวอย่างข้างต้นเป็นการแสดงให้เห็นถึงอานิสงค์ของขันติและเมตตาว่า ผู้มีขันติและเมตตาย่อมอยู่เป็นสุข

๒) ตอนที่เจ้าชายกุนดาละกราบบังคมทูลจอมจักรพรรดิอโศกเพื่อขอพระราชทานอภัยโทษให้แก่พระนางติษยรัักษิตาผู้ทำร้ายเจ้าชายกุนดาละ ดังข้อความตอนหนึ่งว่า

หม่อมฉันใคร่ขอพระราชทานอภัยโทษให้แก่พระนางติษยรัักษิตาในครั้งนี้สิ่งใด ๆ ในโลกที่จะมีผลยิ่งกว่าขันติและเมตตานั้นมิได้มี ธรรมทั้งสองอย่างนี้พระสุคตเจ้าอันเป็นที่เลื่อมใสยิ่งแห่งพระองค์ ทรงสรรเสริญไว้แล้วมากมาย เช่นว่า

^{๑๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๒.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๐.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๑-๑๕๒.

^{๒๒} วคิน อินทสระ, จอมจักรพรรดิอโศก ภาค ๑, หน้า ๔๘.

ความอดกลั้นต่ออารมณ์อันยั่วยวนให้โลก โกรธ และหลงเป็นตบะอย่างยิ่ง,
ความอดทนนำความสุขมาให้, ความอดทนเป็นตบะของผู้บำเพ็ญตบะ,
ความอดทนเป็นอลงกรณ์ของนักปราชญ์ ผู้มีเมตตาและขันติ ย่อมเป็นผู้มียศ อยู่เป็นสุข
เป็นที่รักของเทวดาและมนุษย์ ฯลฯ^{๒๓}

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นว่าจิตที่มีความอดทนทำให้สามารถใช้สติปัญญาควบคุมตน
ให้อยู่ในอำนาจของเหตุผล แผลดเผากิเลสมิให้เข้ามาครอบครองจิต ประกอบกับจิตที่มีเมตตาผู้นั้น
ย่อมเป็นผู้มีความสุขและเป็นที่รักที่นับถือของเทวดาและมนุษย์

กล่าวโดยสรุป ขันติเป็นการกระทำที่แสดงถึงความเข้มแข็งและความกล้าหาญทาง
กายและทางใจ เพราะแม้ตระหนักถึงความกลัว ก็สามารถควบคุมตัวเองให้เผชิญกับอันตรายได้
ด้วยความสงบ มั่นคง ขันติยังช่วยในยามที่ประสบกับความเจ็บปวด ความขัดแย้ง นอกจากนั้น
ขันติยังเป็นธรรมที่มีอำนาจต่อต้านอำนาจของกิเลส ซึ่งคอยรบกวนชักโยให้ไหลวนไปตามวงจร
แห่งความทุกข์แบบไม่มีที่สิ้นสุด จึงเป็นธรรมที่จะฟันฝ่าอุปสรรคไปจนถึงจุดหมายปลายทางได้

การปฏิบัติขันติคราว ๆ หนึ่งเป็นกรรม เมื่อกระทำอยู่เสมอ ๆ ก็จะเก็บสั่งสมไว้จนสร้าง
เป็นสันดานแห่งขันติ หากเปรียบขันติเป็นน้ำ และกิเลสเป็นไฟก็จะอาศัยขันติดับกิเลสได้ แต่
กิเลสที่พัดมาแรง บางครั้งขันติอาจจะต้านทานไว้ไม่ได้ และแม้จะต้านทานไว้ได้คือ สามารถ
รักษาความสงบความเรียบร้อยทางกายวาจาก็ตาม แต่ใจยังคงมีความเดือดร้อนวุ่นวายอยู่ กิเลส
ที่พัดมาแรงเช่นนี้ ต้องอาศัยขันติที่ประกอบด้วยเมตตา เพราะขันติที่มีเมตตาตามาช่วยจะเป็นขันติที่
มีพลังอย่างเต็มที่ สามารถแผลดเผากิเลสให้ดับไปได้ในที่สุด

๓.๒ หลักธรรมในด้านสังขธรรม

คนไทยมีค่านิยม (Values) นับถือศาสนาพุทธ ไพบูลย์ เครือแก้ว กล่าวว่
ค่านิยม หมายถึง สิ่งที่คนสนใจ สิ่งที่คนปรารถนาจะได้จะเป็นหรือกลับกลายมาเป็น เป็นสิ่งที่คน
ถือว่า เป็นสิ่งบังคับต้องทำ ต้องปฏิบัติ เป็นสิ่งที่คนบูชายกย่อง ค่านิยมจึงเป็นวิถีของการจัดรูป
ความประพฤติที่บุคคลจะยึดถือเป็นแบบฉบับสำหรับปฏิบัติตนในสังคม^{๒๔}

มนุษย์เป็นสัตว์สังคม จะอยู่โดดเดี่ยวแต่ลำพังผู้เดียวไม่ได้ มนุษย์ต้องอยู่ร่วมกันเป็น
หมู่เป็นคณะ การมาอยู่ร่วมกันจำเป็นต้องมีเครื่องผูกมัดจิตใจของคนเหล่านี้ให้อยู่ร่วมกันอย่างเป็น

^{๒๓} วคิน อินทสระ, จอมจักรพรรดิอโศก ภาค ๒, หน้า ๙๔๔.

^{๒๔} ไพบูลย์ เครือแก้ว, ลักษณะสังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เลียงเชียงจง
เจริญ, ๒๕๑๓), หน้า ๙.

ระเบียบ สิ่งที่ถูกมัดจิตใจมนุษย์ในสังคมได้ดีคือ “ศาสนา” เพราะหลักธรรมคำสอนในศาสนา เมื่อซึมซาบอยู่ในจิตใจของมนุษย์แล้ว จะเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งจิตใจไม่ให้กระทำชั่ว ศาสนาจึงเป็น หลักสำคัญของพื้นฐานชีวิต คนไทยมีความผูกพันกับสถาบันศาสนาอย่างแน่นแฟ้น ปรัชญาทาง พุทธศาสนาสอดคล้องกับนิสัยใจคอและวิถีชีวิตของคนไทย คำสอนที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนามี บทบาทสำคัญมากในการช่วยพัฒนาสังคมไทย เนื่องจากหน้าที่คนรู้จักบาปบุญคุณโทษช่วยให้ สังคมไทยเป็นสังคมที่สงบสุขพอสมควร เพราะว่าเมื่อคนในสังคมมีธรรมในพระพุทธศาสนาเป็น เครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจแล้วย่อมช่วยกันรักษาความเป็นปกติสุขของสังคมไว้ได้

วรรณกรรมประเภทคำสอนที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญมากในการช่วย พัฒนาสังคมไทยดังกล่าว แต่บางครั้งวรรณกรรมเกี่ยวกับศาสนาซึ่งเป็นการให้ความรู้ทางศาสนา ทางอ้อมสามารถจูงใจคนให้เชื่อถือได้มากกว่าการให้ความรู้ทางด้านศาสนาทางตรง

เรื่องจอมจักรพรรดิอโศก มีหลักธรรมในด้านพุทธศาสนาที่สำคัญ ๆ ดังนี้

๑. กฎแห่งกรรม (กรรมนิยาม)
๒. ตัณหา
๓. อูปาทานขันธ

๓.๒.๑ กฎแห่งกรรม (กรรมนิยาม)

ความไม่เท่าเทียมกันทางสถานภาพที่ดำรงอยู่ในชาติภพนี้ ทำให้มีความเชื่อใน เรื่องการสะสมกรรมมาตั้งแต่ชาติภวก่อน ๆ กฎแห่งกรรมเป็นหลักธรรมที่สอนให้คนดำเนินชีวิตที่ดี งาม พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) นิยามว่า “กรรม หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วย เจตนา คือ ทำด้วยความจงใจหรือตั้งใจทำ ดีก็ทำตาม ชั่วก็ทำตาม . . . การกระทำที่ดีเรียกว่ากรรมดี, การกระทำที่ชั่ว เรียกว่า กรรมชั่ว”^{๒๕} สัตว์โลกที่เกิดมาต้องประสบกับทุกข์ ความมากน้อยของ ทุกข์เป็นไปตามเหตุแห่งกรรมหรือการกระทำของตนเอง ไม่ใช่มาจากอำนาจของพระผู้เป็นเจ้าของหรือ สิ่งอื่นใด ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในฐานสูตรว่า “สตรี บุรุษ คฤหัสถ์หรือบรรพชิตควรพิจารณา เนื่อง ๆ ว่า . . . เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็น เผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้จะเป็นกรรมดีก็ทำตามชั่วก็ทำตาม ย่อมเป็นผู้รับผล ของกรรมนั้น”^{๒๖} ดังนั้น เมื่อมีเจตนาที่จะทำกรรมอย่างหนึ่งอย่างใดขึ้นแล้ว กรรมนิยามก็เริ่ม

^{๒๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๓-๔.

^{๒๖} อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๑๐๐.

ทำงานทันที ส่วนเนื้อหาที่จะเป็นไปในกรรมนั้น สุดแต่คุณสมบัติของเจตนาว่าเป็นกุศลกรรมหรืออกุศลกรรม กรรมที่บุคคลทำแล้วไม่มีสูญหาย แต่จะคอยโอกาสให้ผลตามกาลตามความเหมาะสมอยู่เสมอ

เรื่องจอมจักรพรรดิอโศก ผู้ประพันธ์ให้รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องของกรรมไว้มากจนเกิดความกระจ่างเป็นอย่างยิ่งดังนี้

๑) ตอนที่พระเจ้าอชาตศัตรูทรงสังขังพระเจ้าพิมพิสารพระราชบิดาเพื่อหวังให้พระเจ้าพิมพิสารทรงลำบากและสิ้นพระชนม์เอง แต่ด้วยกระยาหารที่พระนางเวเทหิทรงนำไปถวายขณะเสด็จเยี่ยมพระเจ้าพิมพิสาร พระองค์จึงทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ พระเจ้าอชาตศัตรูจึงทรงสั่งห้ามพระนางเวเทหิพระราชมารดาเสด็จเยี่ยมอีกต่อไป ทำให้พระนางเศร้า เสียใจและทุกข์เป็นที่สุด พระเจ้าพิมพิสารได้ตรัสกับพระนางในการเสด็จเยี่ยมครั้งสุดท้ายว่า

เวเทหิเอ๋ย! เรื่องที่เกิดขึ้นทั้งหมดนี้ เธออย่าลงโทษใครเลย มันเป็นโทษของวิฏฐสงสารต่างหากเล่า เป็นเพียงฉากหนึ่งของชีวิตซึ่งท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏจะพึงได้รับ ความสุข ความทุกข์ ความขึ้นบานหรือหวนและระทมเศร้านั้นเป็นสัญลักษณ์ของชีวิตที่ดิ้นรนทั้งมวลชีวิตย่อมเป็นไปตามแรงดันแห่งกรรม ไม่มีแรงใดจะแข่งกับแรงกรรมได้ ดังนั้น ชีวิตมนุษย์ทุกชีวิตจึงเป็นสนามสำหรับทดลองแรงกรรม เรื่องของกรรมเป็นเรื่องที่เราต้องปลดปล่อยและชดใช้เหมือนการใช้หนี้ เราไม่ใช้วันนี้ก็ต้องใช้วันหน้า เรื่องจะหลีกเลี่ยงนั้นเป็นเรื่องทำได้อยากยิ่งนัก

เวเทหิเอ๋ย! พระบรมศาสดาทรงพร่ำสอนพวกเราอยู่เสมอมิใช่หรือว่า เราควรพิจารณาเนือง ๆ ดังนี้

- (๑) เราจะต้องแก่เป็นธรรมดา จะลวงพ้นความแก่ไปมิได้
- (๒) เราจะต้องเจ็บเป็นธรรมดา จะลวงพ้นความเจ็บไปมิได้
- (๓) เราจะต้องตายเป็นธรรมดา จะลวงพ้นความตายไปมิได้
- (๔) เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของพึงพอใจเป็นธรรมดา จะลวงพ้นเรื่องนี้ไปมิได้เลย เว้นแต่จะเร็วหรือช้าเท่านั้น

(๕) เราจะต้องรับมรดกแห่งกรรม ทำกรรมอันใดไว้ ดีหรือชั่วก็ตามเราจะต้องรับผลแห่งกรรมนั้น^{๒๗}

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า ความสุขความทุกข์ที่มนุษย์ได้รับในชาติปัจจุบัน เป็นผลของกรรมที่ได้เคยกระทำไว้ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน”^{๒๘} ดังนั้น กรรมที่ยังไม่ได้ชดใช้ในปัจจุบันก็อาจจะต้องชดใช้ในอนาคตข้างหน้า

๒) ตอนที่ชโลธราสาวที่ทรยศรักเจ้าชายอโศกต้องรับกรรม มีคำบรรยายของผู้ประพันธ์ว่า ชโลธราถูกสั่งให้อาศัยอยู่ ณ ตำนกน้อยแห่งหนึ่ง มีหน้าที่ร้อยดอกไม้บูชาพระศิวะ เธออยู่อย่างว่าเหว่เสียบเหงา ไม่มีใครคบด้วย ดังข้อความที่ผู้ประพันธ์บรรยายถึงบรรยากาศในขณะนั้นว่า

ชีวิตทุกชีวิตย่อมดำเนินไปตามครรลองแห่งกรรม และเจตน์จำนงที่เจ้าของชีวิตสร้างขึ้นใหม่ในรูปรอยแห่งกรรมปัจจุบัน จริตอยู่ชีวิตมนุษย์ย่อมเป็นไปตามกรรม กรรมเป็นสิ่งสรรสร้างและจำแนกชีวิตมนุษย์ให้ต่างกัน แต่จะโทษกรรมได้อย่างไร ในเมื่อมนุษย์เป็นผู้สร้างกรรมขึ้นมาเองก่อน แล้วผลของกรรมก็ยกย่อนมาหาผู้ทำในภายหลัง บางครั้งก็ต้องมีหน้าซุ้มด้วยน้ำตา ทนเสวยผลแห่งกรรมไปจนกว่าจะหมดฤทธิ์ของมัน^{๒๙}

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า การกระทำที่จะจัดเป็นกรรมและก่อเกิดผลนั้น ต้องเป็นการกระทำที่มีเจตนาหรือความจงใจในการกระทำ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เจตนาอันนั้นเอง เราเรียกว่ากรรม บุคคลจงใจแล้ว จึงกระทำด้วยกาย ด้วยวาจาด้วยใจ”^{๓๐} ดังนั้น ชีวิตของมนุษย์จะดีหรือไม่ดีย่อมเป็นไปตามกรรมหรือการกระทำของตนเอง

^{๒๗} วคิน อินทสระ, **จอมจักรพรรดิโสภ** ภาค ๑, หน้า ๙๓-๙๔.

^{๒๘} ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๒๘๙/๓๕๐.

^{๒๙} วคิน อินทสระ, **จอมจักรพรรดิโสภ** ภาค ๑, หน้า ๔๒๒-๔๒๓.

^{๓๐} อุง.อุก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗.

๓) ตอนที่โสมาวิกาในชื่อว่าภริณีทิวาวางแผนหลอกลวงจอมจักรพรรดิโศกจนได้รับมอบหมายหน้าที่ดูแลควบคุมเครื่องเสวยของพระองค์ นางได้ลอบเจียยาพิษลงในเครื่องเสวยเพื่อปลงพระชนม์หวังแก้แค้นให้เจ้าชายพีรพลคนรักที่ถูกจอมจักรพรรดิโศกฟันพระเศียรขาด แต่การกระทำของนางไม่พ้นไปจากการสังเกตเห็นของชาลินี คำบรรยายตอนนี้มีดังนี้

มีอยู่เสมอและมีบ่อยครั้งที่บุคคลบางคนประกอบกรรมชั่วโดยสำคัญว่า ‘มิได้มีใครล่วงรู้’ แต่ความจริงมักจะเป็นว่าผู้นั้นเองมิได้ล่วงรู้ว่าการกระทำของตนได้เป็นที่ล่วงรู้กันหมดแล้ว เพียงแต่ยังไม่มีใครพูดเข้าหูเขาเท่านั้น เขาจึงสำคัญผิดอยู่ตลอดไป ถ้าประมาทเมามัวประกอบกรรมชั่วอย่างเดียวกันนั้นซ้ำแล้วซ้ำอีก ไม่มีที่สิ้นสุด สักวันหนึ่ง เมื่อผลแห่งกรรมชั่วสุกงอมแล้ว มันจะแสดงตัวออกมาเอง มันจะเปิดเผยตัวมันเอง

ความจริง ความลับสำหรับผู้ทำบาปไม่มีในโลกเพราะแม้ผู้อื่นไม่เห็น ตนก็เป็นคนเห็น บุคคลจะไปอยู่ ณ ป่าเขาลำเนาไพร ห้วยละหาน ธารน้ำหรือบนท้องฟ้า มหาสมุทร แม้จะว่างจากผู้อื่นก็ไม่เคยว่างจากตนเองเลย นี่คือพระดำรัสแห่งพระพุทธเจ้า – จอมศาสดา^{๓๑}

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า ผู้กระทำความดีย่อมได้รับผลดี ผู้กระทำความชั่วย่อมได้รับผลชั่ว เพียงแต่จะได้รับผลเร็วช้าต่างกันตามเหตุปัจจัยอันเป็นหลักการให้ผลของกฎแห่งกรรม

๔) ตอนที่จอมจักรพรรดิโศก ยাত্রาที่พกลับนครปาฏลีบุตรพร้อมด้วยชัชชนะ แคว้นกาลิงคะ และตกลองพระทัยยุติสงครามอย่างเด็ดขาด ทรงตั้งพระทัยมั่นว่าจะทรงทะนุบำรุงประเทศและประชาชนให้ดีที่สุดเท่าที่จะทรงสามารถ คำบรรยายตอนนี้มีดังนี้

คุณความดีที่สร้าง หรือความชั่วที่บุคคลทำ เป็นสิ่งไม่สูญเปล่า จะต้องให้ผล อย่างแน่นอน จะเร็วหรือช้าเท่านั้น กรรมจะให้ผลต่อเมื่อสุกงอมเต็มทีผู้ตั้งใจทำความดีจึงควรมีคุณสมบัติอย่างน้อย ๒ ประการ คือความเพียรพยายามในการทำดีอย่างไม่ทอดทิ้ง ภาษิตในทางพุทธศาสนาที่ว่า ‘อปี อตรมานัน ผลิตสาว สมิชุณฺติ ความหวังในการได้รับผลย่อมสำเร็จแก่ผู้รู้จักรอคอย’ นั้น ยังคงเป็นความจริงอยู่เสมอ คนใจร้อนด่วนได้ จะทำอะไรก็ให้รู้สึกว่าได้ผลไม่ทันใจเสียเรื่อยไปจึงไม่ยอมทำอะไร เมื่อเป็นดังนี้ แม้จะหวังผลก็ไม่ได้ดังหวัง

^{๓๑} วคิน อินทสระ, จอมจักรพรรดิโศก ภาค ๑, หน้า ๔๓๓.

แม้ในชีวิตที่เป็นส่วนโลกก็ยะล่วน ๆ เช่น หนุ่มสาวที่รักกัน รอคอยด้วยการบ่มรัก ก็ยังมี ความหมายแก่ชีวิตมิใช่น้อย ในขณะที่บ่มรักเป็นระยะเวลาที่หนุ่มสาวมีความสุข ขึ้นบาน เพราะเขาอยู่ในห้วงชีวิตที่แท้จริง กิ่งฝัน ในสามัญสำนึกของโลกียชน ชีวิตถ้าจริงไปเสีย หมด ก็ตั้งเครียดเกินไป แต่ถ้าฝันเสียหมด ก็เลือนลอยเกินไป

การบ่มรักมีความหมายต่อชีวิตอยู่ไม่น้อย ถ้าในระหว่างที่บ่มรักจนสุขอยู่แล้ว คนอื่นมา แหย่ไปเสียก็แล้วไป หาบ่มเอาใหม่ ผู้ดีเขาไม่ตะกะตะกลามบริโภคอาหารที่ยังไม่สุก หรือ อาหารที่ร้อนเกินไป ความสุขในชีวิตรักและสมรสน่าจะอยู่ที่ความเข้าใจกันเป็นอันดี และ องค์ประกอบอื่น ๆ อีกบ้าง^{๓๒}

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า หากมนุษย์มีความเชื่อหรือมีความเข้าใจในกฎแห่ง กรรมดีพอ ย่อมไม่ละความเพียรในการสร้างกุศลกรรมเพราะกุศลกรรมย่อมนำความสุขมาให้

๕) ตอนที่จอมจักรพรรดิอโศกรับสั่งให้สาววัดไปอาราธนาพระมหาเถระโมคคัลลี บุตรมาสู่พระราชนิเวศน์เพื่อสนทนา เรื่องที่สนทนามีความตอนหนึ่งว่า

หลักธรรมของพระพุทธศาสนามีว่า บุคคลผู้ท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏนี้ เมื่อยังมีกิเลสอยู่ ก็ต้องเกิดอีก ในระหว่างที่เกิดนี้ถ้าทำกรรมชั่วมากย่อมถือกำเนิดในภพต่ำเช่นนรกหรือภาวะ แห่งสัตว์ดิรัจฉาน ถ้าทำกรรมดีมากก็ถือกำเนิดในภพดีเช่นเทวดาหรือมนุษย์ เมื่อใดกิเลส หมดสิ้นไป ภพชาติต่าง ๆ ก็ดับมอดลง เหมือนไฟหมดเชื้อ

ชาติก่อนมีจริงชาติหน้ามีจริงบุคคลและสัตว์ย่อมเป็นไปตามอำนาจกรรมที่ตนทำไว้กรรม นั้นเองมีอำนาจจัดสรรบุคคลให้แตกต่างกัน ตามธรรมดาบุคคลสร้างกรรมขึ้นก่อน แล้ว กรรมที่เขาสร้างก็ยกย่อนมาสร้างเขาในภายหลังให้มีกินมีใช้ มีความผาสุกในการครองชีพ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ไม่มีแรงใดเสมอด้วยแรงกรรม บุคคลผู้มีการมโนคติดีมาดี ถ้าไม่ทำ ชั่วอันเป็นเหตุให้กรรมในอดีตถูกกีดกันด้วยกรรมปัจจุบัน ก็จะมีความสุขรุ่งเรืองในชีวิต มาก กฎแห่งกรรมมีความสัมพันธ์กับเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดอย่างใกล้ชิด เว้นกฎแห่ง กรรมและการเวียนว่ายตายเกิดเสียแล้ว มนุษย์จะมองเห็นว่าโลกนี้ช่างไร้ความยุติธรรมเสีย จริง ๆ

เมื่อจัดตามหน้าที่ กรรมมี ๔ คือ

^{๓๒} วคิน อินทสระ, จอมจักรพรรดิอโศก ภาค ๒, หน้า ๕๘๙-๕๙๐.

๑. ชนกกรรม กรรมซึ่งทำหน้าที่ส่งผลให้เกิด บุคคลจะเกิดดีหรือเลว ในตระกูลสูงหรือต่ำก็แล้วแต่กรรมประเภทนี้ เมื่อส่งผลให้เกิดแล้วก็หมดหน้าที่ เสมือนมารดาที่คลอดบุตรแล้วไม่เลี้ยงต่อไป เด็กจะดีหรือเลวก็แล้วแต่พี่เลี้ยงนางนม ชนกกรรมนี้มักเป็นผลของอาจินณกรรม คือ กรรมที่บุคคลทำจนเคยชิน หรือเป็นผลของอาสันนกรรมที่ทำเมื่อจวนสิ้นชีพในชาติก่อน

๒. อุปถัมภกกรรม กรรมที่เป็นเหมือนพี่เลี้ยงคอยอุปถัมภ์ค้ำชูให้ดีขึ้นหรือให้เลวลงกว่าเดิม เหมือนพี่เลี้ยงอบรมเด็กดีก็มี อบรมให้เด็กเสียก็มี

๓. อุปปีฬกกรรม กรรมที่บีบคั้นให้ความทุกข์ทรมานหมดไปหรือบีบคั้นแรงแห่งกุศลให้สิ้นสูญหมดพลัง

๔. อุปฆาตกรรม กรรมตัดรอน กรรมที่มีพลังมากสามารถตัดรอนทั้งผลแห่งกรรมดีและผลแห่งกรรมชั่วให้หมดไป

จัดตามแรงหนักเบา กรรมมี ๔ คือ

๑. ครุกรรม กรรมหนัก ฝ่ายดีหมายถึง มหัคคตกุศลจิตคือฉาน ฝ่ายชั่วหมายถึง อนันตริยกรรม ๕ คือ ฆ่ามารดา ฆ่าบิดา ฆ่าพระอรหันต์ ทำร้ายพระพุทธเจ้าเพียงทำพระโลหิตให้ห้อ (ห่อเลือด) และทำลายสงฆ์ซึ่งสามัคคีมีศีลอาจารย์เสมอกันให้แตกจากกัน

๒. อาจินณกรรม หรือพหุลกรรม กรรมที่ทำจนเคยชิน ทำสม่ำเสมอ กรรมนี้ค่อย ๆ ให้ผลช้า ๆ และยั่งยืน

๓. อาสันนกรรม กรรมดีหรือชั่วที่บุคคลทำเมื่อจวนสิ้นใจ แม้เพียงการน้อมนึ่งก็ทำตาม

๔. กตัตตการกรรม หรือกตัตตาวาปนกรรม กรรมที่บุคคลทำลงไปโดยมิได้เจตนา

จัดตามกาลที่ให้ผล กรรมมี ๔ คือ

๑. ภิภูฐธรรมเวทนียกรรม กรรมที่ให้ผลในปัจจุบัน ในชาติปัจจุบัน

๒. อุปปัชชเวทนียกรรม กรรมที่ให้ผลในชาติต่อไปถัดจากชาติปัจจุบัน

๓. อปรายปริยเวทนียกรรม กรรมที่ให้ผลหลังจากอุปปัชชเวทนียกรรม เรื่อยไป สบโอกาสเมื่อใดให้ผลเมื่อนั้น

๔. อโหสิกรรม กรรมที่ไม่ให้ผล เลิกแล้วต่อกัน^{๓๓}

ดังนั้นกรรมดีหรือชั่วจะคอยติดตามบุคคลผู้กระทำอยู่เสมอเหมือนเงาตามตัว บุคคลที่มองไม่เห็นกรรมนั้นก็เพราะดำเนินชีวิตอยู่ในทางมืด ดูบุคคลมองไม่เห็นเงาตนเองในที่มืด

^{๓๓} วคิน อินทสระ, **จอมจักรพรรดิอโศก** ภาค ๒, หน้า ๖๑๘-๖๒๒.

มิด เมื่อใดถูกแสงสว่าง เขาจะมองเห็นเงาของตนทุกครั้งไป ทำนองเดียวกัน บุคคลที่ได้รับ การอบรมใจให้สงบ สะอาดและสว่างขึ้นเท่าใด ก็จะมีมองเห็นกรรมและผลของกรรม ละเอียดประณีตขึ้นเท่านั้น^{๓๔}

เพราะฉะนั้น คนที่ทำความชั่วไว้มาก ความชั่วจะคอยรบกวนจิตใจให้เขากังวลอยู่เสมอ แม้จะปรากฏกับคนอื่นให้ ‘ดูเหมือนว่า’ จะมีความสุข แต่ภายในจิตใจของเขาเองแล้ว ใคร เป็นคนรู้ว่ามีความสุขทุกซอกซอมนิดที่บดบังอยู่บ้าง^{๓๕}

ส่วนผลของกรรมดีคอยติดตามประคองบุคคลอยู่ตลอดเวลาที่ท่องเที่ยวเวียนว้ายตายเกิด อยู่ในสังสารวัฏนี้ แต่บุคคลผู้มีได้สดับธรรมก็ไม่ทราบถึงความจริงข้อนี้จึงเข้าใจเขาไปว่า กรรมดีกรรมชั่วไม่มีผลอะไร คนทำความชั่วได้ดีมีความสุขมากมาย การมองชีวิตต้องมองในระยะ ยาวและกว้างไกลจึงจะเห็นวิถีชีวิตโดยตลอด^{๓๖}

กรรมชั่วที่บุคคลทำแล้วย่อมละลายได้ด้วยกรรมดี ให้มันอยู่ในสภาพที่ ‘มีเหมือนไม่มี’ ซึ่งท่านเรียกว่า ‘อัปโพหาริก’ ในเรื่องกรรมดีก็เช่นกันอาชฎกรรมชั่วจะละลายได้ หากกรรมชั่ว มีปริมาณมากพอ

กรรมจะหยุดให้ผลด้วยเหตุ ๓ ประการ คือ

๑. หมดแรง คือ ให้ผลจนสมควรแก่เหตุแล้วจึงหยุดให้ผล

๒. บุคคลผู้เคยทำกรรมมาได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์สิ้นอาสวะทั้งปวง ไม่เกิดในภพ ใหม่อีก มีชีวิตอยู่เป็นชาติสุดท้าย กรรมย่อมหมดโอกาสให้ผลอีกต่อไป วิญญาณของผู้นั้น ย่อมบริสุทธิ์หมดเชื้อเหมือนเมล็ดพืชซึ่งสิ้นยางเหนียวหรือเป็นเมล็ดลีบปลูกไม่ขึ้นอีกต่อไป กรรมจะให้ผลได้ก็เฉพาะเวลาที่ยังมีชีพอยู่ ในชาติสุดท้ายนั้น พระอรหันต์ซึ่งนาสพเป็นผู้ได้ ทำความดีถึงที่สุด จึงเป็นจำพวกบุคคลที่ดีที่สุดเหมือนเมล็ดพืชที่ดีที่สุด

๓. กรรมจะหยุดให้ผล เมื่อมีกรรมอื่นแทรกซ้อนเข้ามาเป็นครั้งคราวคือกรรมดีจะ หยุดให้ผลชั่วคราวเมื่อบุคคลทำกรรมชั่วแรง ๆ เพื่อเปิดโอกาสให้กรรมชั่วให้ผลก่อน และ กรรมชั่วจะหยุดให้ผลชั่วคราวเมื่อบุคคลทำกรรมดีแรง ๆ เพื่อเปิดโอกาสให้กรรมดีให้ผลก่อน นี่หมายถึงเฉพาะที่เร่งด่วนและจำเป็นเท่านั้น โดยปกติเมื่อกรรมอย่างหนึ่งให้ผลอยู่ กรรมอื่น ๆ ก็จะรอคอย

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๓๑-๖๓๒.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๓๔.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๓๕.

ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นการยากที่จะเข้าใจหรือเห็นกรรมโดยตลอดในช่วงชีวิตเพียงช่วงเดียว
กิเลสตัณหาอันเป็นเชื้ออยู่ในจิตนั่นเอง คือเหตุปัจจัยให้เกิดอีก พระพุทธองค์เคยตรัสกับ
พระอานนทีพุทธอนุชาว่า กรรมเหมือนเนือหนา วิญญาณเหมือนพีช ตัณหาเหมือนยางใน
พีช เมื่อยางในพีชมีอยู่นำมาปลูก มีน้ำ มีปุ๋ย หล่อเลี้ยงพีชก็เจริญเติบโตขึ้นอีก

เมื่อบุคคลตายแล้วเกิดอีก ความรู้ ความฉลาดหรือประสบการณ์ต่าง ๆ ที่เคยสั่งสมไว้
หายไปไหนหมด ทำไมเมื่อมาเกิดใหม่จึงต้องเรียนกันใหม่? บารมี หรืออภิสวะที่บุคคลสั่ง
สมไว้ในจิตใจของเขา คงเป็นคุณสมบัติของเขาเสมอไป และแสดงออกโดยรูปแห่งลักษณะ
นิสัย ความโน้มเอียง แนวของจิต (อุปนิสัย) และพื้นเพ ความประณีต หรือความหยาบ
ของจิต (อัธยาศัย)

“โดยนัยนี้ กรรมจึงเป็นสิ่งไม่สูญหาย ทำลายได้ยาก บุคคลจึงควรสั่งสมกรรมดีให้เป็น
อุปนิสัยไว้ สบโอกาสมันจะแสดงตัวออกในลักษณะอันน่าชื่นชูงใจ”

เจตนาเป็นตัวกรรม เหตุไฉนการกระทำหรือคำพูดอันไม่มีเจตนา จึงต้องมีวิบากด้วย แม้
จะเป็นวิบาก หรือผลอันเพลานที่สุดก็ตาม?”

ความดีหรือความชั่วก็ตามที่บุคคลทำโดยไม่เจตนายังสามารถผลิตผลเป็นความทุกข์
และความสุขแก่ผู้อื่นได้ กรรมชนิดนี้แหละท่านเรียกว่า กตัตตวาปนกรรม จะให้ผลต่อเมื่อ
กรรมที่บุคคลทำโดยเจตนา ได้อำนวยผลหมดแล้วในช่วงหนึ่ง”

กรรมดีหรือชั่ว ใครทำผู้นั้นเป็นคนได้รับ หรือว่าเมื่อบุคคลหนึ่งทำ อีกคนหนึ่งพลอยได้รับ
ไปด้วย?”

กรรมส่วนบุคคลนั้น ใครทำคนนั้นได้รับเพียงคนเดียวโดยตรง แต่เมื่อกกล่าวโดยอ้อม
กรรมที่บุคคลกระทำนั้นย่อมมีผลกระทบกระเทือนถึงครอบครัวหมู่คณะ ประเทศชาติ และ
โลกด้วยเหมือนกัน

เพราะฉะนั้น ก่อนทำก่อนพูดอะไรต้องนึกให้ยาว คิดให้กว้าง ความดีความชั่ว ความ
ทุกข์ ความสุข มันมีผลกระทบกระเทือนถึงกันเหมือนบุคคลโยนหินก้อนใหญ่ลงไปในสระ
น้ำจะกระเพื่อมแรงตรงที่ก้อนหินลงไปก่อน แล้วค่อย ๆ ขยายแรงกระเพื่อมเป็นวงกว้าง
ออกไปจนทั่วสระ

กล่าวโดยสรุปกรรมมีเพียง ๔ อย่างเท่านั้น คือ

๑. กรรมดำ ได้แก่ อกุศลกรรม ทุกขจิต
๒. กรรมขาว ได้แก่ กุศลกรรม สุขจิต
๓. กรรมทั้งดำทั้งขาว ได้แก่ กุศลปนอกุศล

๔. กรรมไม่ดำไม่ขาว ได้แก่ กรรมที่มีภาวะเหนือทุจริตและสุจริต ได้แก่ กรรมของ พระอรหันต์พระอรหันต์เป็นผู้ละบาปและบุญทั้งปวงได้ การกระทำใด ๆ ของท่านไม่มีวิบาก เป็นสุข หรือเป็นทุกข์อีกต่อไป คงเป็นสักแต่กิริยาที่ว่าทำเท่านั้น ท่านอยู่เหนือความดีความชั่วทั้งปวง^{๓๗}

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า กิเลสเป็นเหตุให้มนุษย์ต้องมาเกิดอีก เมื่อกิเลสหมดภพชาติก็ดับ ในระหว่างการเวียนเกิดเวียนตาย มนุษย์ย่อมได้รับผลของกรรมตามกรรมที่ตนเองได้กระทำไว้ แต่กรรมสามารถละลายได้ โดยกรรมที่มีปริมาณน้อยจะละลายในกรรมที่มีปริมาณมากกว่า และกรรมยังหยุดให้ผลตามเหตุปัจจัยด้วย

๖) ตอนที่เจ้าชายกุนดาละพระราชโอรสจอมจักรพรรดิอโศกประสูติ พระกุมารมีพระสิริลักษณะงดงาม มีดวงตางามปานอุบลซึ่งกำลังบานเต็มที่ คล้ายดังดวงตาของนก “กุนดาละ” ในหิมวันตบรรพต พระเจ้าอโศกมหาราชได้ตรัสกับพระกุมารว่า เธอคงจะทำบุญมาดีมาก เพราะกรรมด้าย่อมให้ผลดำ กรรมขาวย่อมให้ผลขาวกรรมคละกันย่อมให้ผลคละกัน เพราะฉะนั้นในโลกนี้ บุคคลพึงหลบหลีกเลี่ยงกรรมดำและกรรมคละกันเสีย แล้วพึงมุ่งทำแต่กรรมขาวบริสุทธิ์อย่างเดียว” ความข้อนี้นพระมหาเถระอุปัชฌ์ได้แสดงแก่เราแล้ว และพระผู้มีภาคเจ้าตรัสไว้ว่า ความมีรูปสวยผิวงาม เสียเพราะ ความเป็นใหญ่และความมีบริวารมาก เหล่านี้ล้วนสำเร็จมาแต่บุญทั้งสิ้น^{๓๘}

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า มนุษย์ควรมุ่งกระทำแต่กุศลกรรมอันเป็นกรรมขาว และเว้นกระทำอกุศลกรรมอันเป็นกรรมดำ รวมทั้งไม่กระทำกุศลกรรมปนอกุศลกรรมอันเป็นกรรมคละกันของกรรมขาวและกรรมดำ

๗) ตอนที่พระเจ้าอโศกมหาราชพร้อมด้วยเจ้าชายกุนดาละเสด็จกุฎกุฎารามเพื่อทรงเยี่ยมเยียนและสนทนาธรรมกับมหาเถระประมุขสงฆ์ มีความตอนหนึ่งว่า

“พระผู้มีพระภาคเจ้าของเรา เมื่อทรงบำเพ็ญพระบารมีอยู่สมัยเป็นพระโพธิสัตว์ยังมีได้ตรัสรู้ ทรงเล่าว่าเคยทรงควักลูกตาให้เป็นทานแก่ผู้ปรารถนา ลูกตาของพระองค์จะไม่ใช่ที่

^{๓๗} วคิน อินทสระ, จอมจักรพรรดิอโศก เล่ม ๒, หน้า ๖๓๘-๖๓๙.

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๖๔.

รักก็หาไม่ แต่เพราะมุ่งบำเพ็ญพระบารมีเพื่อโพธิญาณจึงยอมเสียสละพระเนตรที่งามเหลือเกิน”

“พระคุณเจ้า” พระราชาตรัส “ดวงเนตรของเจ้าชายกุนालะ จะต้องประสบวิบัติพลัดพรากหรือไม่?”

“พระองค์จะต้องพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักที่พึงพระทัยอันนั้น พระเนตรอันสวยงามของพระราชโอรสจะถึงความวิบัติไม่ช้านัก มหาบพิตร! พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า สมบัติอันเป็นกามวัตถุ คือสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งกาม ความใคร่นั้นมีความพลัดพรากจากไปเป็นเบื้องสุดท้าย (วินาภาวสนุตเมวิท)”

“อย่างนั้นหรือ? พระคุณเจ้า! อะไรเป็นเหตุปัจจัยให้ลูกกุนาละต้องประสบจักขุวิบัติเช่นนั้น”

“มหาบพิตร! พระองค์ทรงเชื่อเรื่องกรรมและผลของกรรมอยู่มิใช่หรือ? บุคคลเป็นทายาทแห่งกรรม สัตว์โลกเป็นไปตามกรรม กำลังแห่งกรรมเป็นกำลังที่รุนแรงมหาศาลไม่มีกำลังใดเสมอเหมือนได้ เจ้าชายกุนาละจะต้องเสียจักขุอันสวยงามยิ่งไปในวัยหนุ่ม นำเสียดายยิ่งนัก ขอพระราชกุมารจงอย่าประมาทเลย หมั่นสั่งสมความดี แลพึงมณสิการซึ่งความไม่เที่ยงแท้แน่นอนแห่งสิ่งทั้งหลาย”

ข่าวเรื่องนี้ ก่อความโทมนัสแก่จอมจักรพรรดิอโศกอย่างใหญ่หลวง พระองค์ทรงหาทางป้องกันทุกอย่าง แต่ได้กล่าวแล้วว่า เมื่อถึงคราวกรรมจะให้ผล มันเหมือนหิมะละลายจากภูผา ยากที่จะหาสิ่งใดต้านทานไว้ได้^{๓๙}

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า เจ้าชายกุนาละจะทรงได้รับเคราะห์กรรมหรือต้องชดใช้กรรมอันเป็นผลของกรรมจากกรรมเก่าในอดีตชาติ พระพุทธองค์ทรงแสดงการให้ผลของกรรมไว้ ๔ ประการคือ ๑) กรรมบางอย่างให้ผลเป็นทุกข์ ทั้งในปัจจุบันทั้งในกาลต่อไป ๒) กรรมบางอย่างให้ผลเป็นทุกข์ในปัจจุบัน แต่ให้ผลเป็นสุขในกาลต่อไป ๓) กรรมบางอย่างให้ผลเป็นสุขในปัจจุบัน แต่ให้ผลเป็นทุกข์ในกาลต่อไป ๔) กรรมบางอย่างให้ผลเป็นสุขทั้งในปัจจุบันทั้งในกาลต่อไป^{๔๐} ดังนั้น ผู้ใดทำกรรมอันใดไว้ ผู้นั้นย่อมได้รับผลของกรรมนั้น

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๖๙-๘๗๓.

^{๔๐} สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, **ความรู้เรื่องพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๔๗.

๘) ตอนที่เจ้าชายกุนालะผู้สูญเสียพระเนตร แต่กลับได้พระเนตรกลับคืนดีดังเดิม เพราะสักจวาจาที่ไม่รู้สึกเจ็บแค้น มีแต่ความรู้สึกกตัญญูต่อพระนางติษยรัักษิตาพระมารดาเลี้ยงผู้สั่งให้ควักนัยน์ตาของเจ้าชายกุนาละ ด้วยความสงสัยจอมจักรพรรดิอโศกได้ตรัสถามศาสวัตพระสหายว่า

“เป็นไปได้หรือศาสวัต” พระราชาตรัสถาม “ด้วยการตั้งจิตอธิษฐานเปล่งสักจวาจาเพียงเท่านั้น ตาซึ่งบอดไปแล้วกลับคืนดีโดยฉับพลัน”

“ไม่มีข้อลึกลับอะไร” ศาสวัตทูล “แรงอธิษฐานซึ่งอยู่บนรากฐานแห่งกุศลกรรม สักจวาจาซึ่งมีเมตตากรุณาเป็นตัวนำนั้นให้ผลเกินคาดหมาย อนึ่ง เจ้าชายกุนาละนั้นทรงเป็นโสดาบันบุคคล มีบารมีธรรม มีพระทัยบริสุทธิ์มากกว่าสามัญชนหรือปุถุชน ท่านเป็นผู้ยึดมั่นในธรรมตลอดมา แม้พระนางติษยรัักษิตาทรงทำความเจ็บปวดให้ถึงขนาดนั้นก็ไม่มีการท้อใจประทุษร้ายตอบแม้แต่น้อย บุคคลผู้มีศีลตั้งมั่นอยู่ในธรรม เมื่ออธิษฐานปรารถนาสิ่งใด ก็มักสำเร็จเสมอ”

บุคคลผู้อันกุศลกรรมอุมชูแล้ว ดีกว่าอะไรอุมชูทั้งหมด เพราะไม่มีอะไรขัดขวางได้ บุคคลผู้อันบาปกรรมลงโทษก็เหมือนกัน ไม่มีอะไรต้านทานได้

หากบุคคลเป็นผู้อุมชู ความเจ็บอาจตัดรอน ความตายอาจทำลายการอุมชูนั้นได้หรือบุคคลลงโทษ ผู้ถูกลงโทษอาจหลบหนีเสียหนี เพราะโลกนี้ยังกว้าง แต่บุคคลที่กรรมชั่วลงโทษ ถึงคราวที่กรรมชั่วจะให้ผลเขาจะหลบหนีไปอยู่ ณ ที่ใด ไม่ว่าบนท้องฟ้าหรือในมหาสมุทร บนภูเขาหรือห้องน้ำ ในป่าหรือปราสาทก็ไม่อาจหลบหนีวิบากแห่งกรรมนั้นได้ เมื่อถึงคราวที่กุศลกรรมอันสั่งสมไว้จะผลิตผล อุมชู ใครขัดขวาง คนนั้นก็ถึงความวิบัติ เพราะฉะนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า “ไม่มีแรงใดเสมอด้วยแรงกรรม”^{๔๐}

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า การตั้งจิตมั่นในสิ่งที่ปรารถนาบนความสัตย์ซื่อในทางแห่งความดีที่ได้บำเพ็ญหรือคุณธรรมที่ได้ประพฤติปฏิบัติอย่างยิ่งยวด หากจิตนั้นมีความแน่วแน่มั่นคงพอ ย่อมอำนวยผลให้ได้สมดังความปรารถนานั้น

กล่าวโดยสรุป กรรมคือ การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา ทางที่กระทำกรรมมี ๓ ทางคือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ การกระทำที่ดีเรียกว่า “กรรมดี” และการกระทำกรรมที่ชั่วเรียกว่า “กรรมชั่ว” กรรมที่กระทำแล้วต้องมีผล โดยผลดีเกิดจาก “กรรมดี” และผลชั่วเกิดจาก

^{๔๐} วคิน อินทสระ, จอมจักรพรรดิอโศก ภาค ๒, หน้า ๙๕๑-๙๕๓.

กรรมชั่ว กรรมดังกล่าวมีกิเลสเป็นตัวผลักดันให้เกิดปรุงแต่งแล้วกระทำการ เมื่อทำการแล้วย่อมได้รับผลของกรรม ผลของกรรมก็กลับเป็นปัจจัยที่ไปเสริมสร้างให้เกิดกิเลสอีก หมุนเวียนต่อเนื่องกันไปเช่นนี้ภพชาติจึงไม่มีที่สิ้นสุด เว้นแต่เมื่อใดที่เกิดปัญญาสามารถเห็นความจริงของชีวิตที่แท้จริง แล้วดำเนินชีวิตด้วยปัญญาจนกิเลสดับสิ้น ภพชาติก็จะดับ เฉพาะการให้ผลของกรรม กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่ากฎแห่งกรรมมีการให้ผลของกรรมเป็น ๒ ระดับ คือ ๑) ระดับผิวเผินหรือผลภายนอก ๒) ระดับกระบวนการภายในจิตหรือผลภายใน

(๑) ผลของกรรมระดับผิวเผินหรือผลภายนอก

คนส่วนมากมักถือเอาผลของกรรมระดับผิวเผินหรือผลภายนอกซึ่งเป็นสิ่งที่บุคคลมองเห็นเป็นมาตรฐานวัดความดีความชั่ว โดยเชื่อว่าการมีลาภ การมียศ การประสพกับความสุข การได้รับการสรรเสริญ เป็นผลของกรรมดี ส่วนการเสื่อมลาภ การเสื่อมยศ การประสพกับความทุกข์ การถูกนิทา เป็นผลของกรรมชั่ว แต่ในความเป็นจริงแล้วไม่เป็นเช่นนั้นเสมอไป เพราะบางครั้งผลที่เกิดขึ้นสมกรรม บางคราวก็ไม่สมกรรม จึงถือเอาผลภายนอกมาเป็นเครื่องตัดสินผลของกรรมไม่ได้ นอกจากนี้ผลของกรรมยังเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้อีกด้วย กล่าวคือ เมื่อเหตุปัจจัยเปลี่ยน ผลของกรรมก็จะเปลี่ยนแปลงตามเหตุปัจจัยนั้น พระพุทธศาสนาจึงได้สอนให้คนเรายอมรับความเป็นจริงแต่มิได้สอนให้คนเราจำนนต่อสภาพที่เป็นอยู่หรือที่ได้รับอยู่ในปัจจุบัน เพราะสภาพเช่นนั้นสามารถเปลี่ยนแปลงได้ โดยการทำให้ตรงกับผลที่ต้องการ

(๒) ผลของกรรมระดับกระบวนการภายในจิตหรือผลภายใน

ผลของกรรมระดับนี้เป็นผลโดยตรงและแน่นอนของกรรมดีและกรรมชั่ว คือคนทำดีจิตใจย่อมผ่องแผ้ว คนทำชั่วจิตใจย่อมเศร้าหมอง ผลดีบางอย่างคนอื่นไม่เห็นแต่มันคอยปลอบประโลมใจแก่ผู้ทำอยู่ ส่วนผลชั่วบางอย่างเผาใจอยู่แม้คนภายนอกไม่รู้แต่ตัวเราย่อมรู้อยู่นอกจากนั้นผลแห่งการสั่งสมกรรมที่กระทำบ่อย ๆ จะปรากฏชัดขึ้นและขยายออกเป็นลักษณะนิสัยและบุคลิกภาพของคนเรา โดยส่วนลึกของจิตอันเป็นอุปนิสัยของเรามาจากอารมณ์ที่เราสะสมไว้ในแต่ละวัน เมื่อทำกรรมชั่วมักจะสร้างคุณภาพชั่วให้แก่จิต ทำกรรมดีก็จะสร้างคุณภาพดีให้แก่จิต ผลภายในจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง แต่คนโดยทั่วไปมักมองดูแต่ผลภายนอก ทั้ง ๆ ที่ลาภผลทางวัตถุมีคุณค่าแก่ชีวิตน้อยเป็นคุณค่าเทียม แต่เป็นสิ่งที่คนส่วนมากพากันหลงใหลใฝ่ฝันอยากได้ แต่จิตใจที่ได้รับการอบรมให้ผ่องแผ้ว อุปนิสัยอันดีงามมีคุณค่าแก่ชีวิตมากกว่า และเป็นคุณค่าแท้ผู้คนกลับมองข้ามไม่ให้ความสำคัญ เวลาของคนเราที่มีอยู่อย่างจำกัดจึงหมดไปกับการแสวงหาคงคุณค่าเทียมมากกว่าคุณค่าแท้

การศึกษาเรื่องกรรมเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งในการดำเนินชีวิตของเรา เพราะเราต้องประกอบกรรมอยู่เสมอ เกือบทุกขณะ เมื่อศึกษาจนเข้าใจกฎแห่งกรรมแล้ว จึงไม่ควรมองชีวิตเพียงระยะสั้น คือ ติดอยู่เพียงขั้นที่ยังมุ่งหวังผลอันเป็นโลกธรรมในชาติปัจจุบันเท่านั้น แต่ควรมองชีวิตในระยะยาวที่ดำเนินถึงทุกขโศกที่จะมีมาในชีวิตหน้าด้วย ควรมีการพัฒนาจิตให้พ้นจากกิเลส เข้าถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตคือพระนิพพาน

๓.๒.๒ ตัณหา

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) นิยามว่า “ตัณหา หมายถึง ความทะยานอยาก ความดิ้นรน ความปรารถนา ความแสหา มี ๓ คือ (๑) กามตัณหา ความทะยานอยากในกาม อยากได้อารมณ์อันน่าใคร่ (๒) ภวตัณหา ความทะยานอยากในภพ อยากเป็นนั่นเป็นนี่ (๓) วิภวตัณหา ความทะยานอยากในวิภพ อยากไม่เป็นนั่นไม่เป็นนี่ อยากพรวดพ้นดับสูญไปเสีย”^{๔๒}

เรื่องจอมจักรพรรดิอโศก กล่าวถึงตัณหาไว้ดังนี้

๑) ตอนที่จอมจักรพรรดิอโศกทอดพระเนตรเห็นสามเถรนามว่านิโครธมีอาการสำรวมขณะบิณฑบาตทั้ง ๆ ที่ยังอยู่ในวัยหนุ่มไม่เกิน ๒๐ ปี จึงมีกระแสรับสั่งให้ไปอาราธนาสามเถรมาเฝ้า แล้วตรัสถามว่า

“อะไรทำให้ท่านสละโลกียสุขอันเป็นที่อภิรมย์ยิ่งแห่งบุดูชนทั้งมวล อะไรทำให้ท่านพอใจในเพศบรรพชิต บำเพ็ญตนเป็นอนาคาสิกมุนี-ผู้ไม่มีเรือน”

“อาตมภาพได้ทราบมาจากอาจารย์ว่า พระผู้มีพระภาคทรงเตือนมิให้ประมาทัวเมาในวัย ในความไม่มีโรค และในชีวิต ควรประพฤติพรหมจรรย์ รีบประพฤติธรรมเสีย ไม่ต้องรอคอยจนถึงวัยชราแล้วค่อยตั้งหน้าทำความดีประพฤติพรหมจรรย์ เพราะถ้าถึงเวลานั้นเข้ามือทำอาจไม่อำนวยในการชวนชวยเพื่อความดี และพอเริ่มทำความดีได้ไม่เท่าไร ความตายก็มาถึงเสียแล้ว

อนึ่ง ทรรศนะเกี่ยวกับโลกคือหมุ่น พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า คนทุกคนถูกขราดึงเข้าไปหาความตายอยู่ทุกวัน ๆ ไม่ยั่งยืน โลกคือหมุ่นสัตว์ไม่มีผู้ต้านทานไม่มีผู้เป็นใหญ่ โลก

^{๔๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๗.

พร่องอยู่เป็นนิตย์ ไม่รู้จักอิ่ม ไม่รู้จักเบื่อ จึงต้องเป็นทาสแห่งตัณหา แต่ในที่สุดทุกคนก็ต้องละทิ้งสิ่งทั้งปวงไป”

“พระคุณเจ้า! ที่พระคุณเจ้ากล่าวไว้ว่า โลกไม่มีผู้เป็นใหญ่ ไม่มีใครต้านทานนั้น มีความหมายอย่างไร ตามธรรมดาในโลกย่อมมีผู้เป็นใหญ่ตามลำดับชั้น ตั้งแต่หมู่บ้านไปจนถึงประเทศ ข้าพเจ้าไม่แจ่มแจ้งในคำของพระคุณเจ้า”

“ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคทรงหมายถึงไม่มีใครเป็นใหญ่กว่าความแก่และความตาย ทุกคนจะต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจของผู้ยิ่งใหญ่ทั้งสองนี้ ยังมีความเจ็บป่วยอีกอย่างหนึ่งซึ่งเป็นผู้ยิ่งใหญ่ที่เยี่ยมกรายเข้ามาบีบคั้นมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายอยู่เนือง ๆ มหาอำนาจทั้งสามนี้ คือ ความแก่ ความเจ็บ และความตาย มีความสัมพันธ์กันอย่างไรกันอยู่ มีอำนาจย่ำยีบีบคั้นมนุษย์ทั้งโลกให้ยินยอมโดยไม่มีทางเลือก ไม่มีทางหลีกเลี่ยง”

“พระคุณเจ้า ข้อว่าเป็นทาสของตัณหาเล่า มีความหมายอย่างไร?”

“มหาบพิตร ก่อนอื่นขอให้พระองค์ทรงทราบความหมายของคำว่า ‘ตัณหา’ เสียก่อน ตัณหาคือความดิ้นรน ความร่ำใจ พอจะแบ่งได้เป็น ๓ ลักษณะ คือ

๑. ดิ้นรนอยากได้รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ พระผู้มีพระภาคทรงเรียกความดิ้นรนชนิดนี้ว่า ‘กามตัณหา’ รูปนั้น หมายถึง สิ่งที่เห็นได้ด้วยตาทั้งหมดเป็นวิสัยแห่งจักขุ โผฏฐัพพะ คือ สิ่งที่คู่กับกาย สามารถถูกต้องได้ด้วยกาย

๒. ดิ้นรนอยากเป็น คือ อยากเป็นนั่นบ้าง อยากเป็นนี่บ้าง อยากเป็นอย่างนั้น อยากเป็นอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคทรงเรียกว่า ‘ภวตัณหา’

๓. ดิ้นรนอยากผลัก คือ สิ่งที่ได้แล้ว เป็นแล้ว แต่เกิดความอึดอัดไม่พอใจขึ้น ภายหลัง จึงอยากจะทำผลักให้พ้นไปหมดไป บางอย่างเป็นสิ่งที่มนุษย์ผลักให้พ้นไปได้ยาก เขาจึงต้องตกอยู่ในภาวะแห่งความดิ้นรน พระผู้มีพระภาคทรงเรียกความดิ้นรนชนิดนี้ว่า ‘วิภวตัณหา’

“ขอพระองค์พึงตรองโดยพระปัญญาอันแหลมลึกเถิด จะทรงเห็นด้วยพระองค์เองว่า ความดิ้นรนของมนุษย์ไม่พ้นไปจากลักษณะทั้งสามประการที่อาตมภาพถวายพระพรมา”

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่ามนุษย์ยังมีความอยาก ไม่ว่าจะมีความอยากได้ ความอยากเป็น หรือความอยากผลัก นั่นคือเป็นธรรมดาของปุถุชนที่ย่อมมีตัณหาครองใจ เป็นพื้นอยู่ ความอยากทำให้จิตของมนุษย์คิดฟุ้งไปเพื่อแสวงหาสิ่งที่จะมาพะเน้าพะนอตนเอง หรือเพื่อให้ตนเองได้สมอยาก ดังนั้นตัณหาจึงเป็นแรงจูงใจหรือเป็นตัวกำหนดการกระทำของมนุษย์นั่นเอง

๒) ตอนที่จอมจักรพรรดิอโศกทรงสนทนากับสามเณรนิโครธแล้ว สามเณรได้อธิบายถึงต้นหาถวายจอมจักรพรรดิอโศกว่า

“ต้นหาความดีนรณนี้มีอยู่สองชั้น สองระดับ คือชั้นหยาบเห็นได้ง่าย ท่านเรียกว่า ‘วิสต์ติกาต้นหา’ หมายถึง ความดีนรณที่ออกมารับอารมณ์ เมื่อตาเห็นรูป หูได้ฟังเสียง จมูกได้ดมกลิ่น ลิ้นได้ลิ้มรส ภายได้ถูกต้องโณภูริัพพะ และใจได้รับรู้อารมณ์”

ทุกครั้งที่เราได้เห็นรูปเป็นต้น ถ้าเกิดความไม่พอใจก็เป็นทุกข์เวทนา คือรู้สึกเป็นทุกข์ ถ้าเกิดพอใจก็เป็นสุขเวทนา-เสวยอารมณ์สุข ถ้าเฉย ๆ ก็เป็นอุเบกขาเวทนา แต่ความจริงอุเบกขาเวทนานั้นคือความสุขอ่อน ๆ ถ้าจัดเวทนาเป็น ๒ อุเบกขาเวทนาก็รวมเข้าในสุขเวทนาเมื่อได้รู้สึกเป็นสุขเมื่อนั้นใจก็จะโน้มไปในกามตัณหา และภวตัณหา เมื่อได้รู้สึกเป็นทุกข์ ใจก็จะโน้มไปในวิภวตัณหาทำให้ดีนรณต่อไป ต้นหาที่มีความเข้มข้นขึ้นจะแปรรูปเป็นอุปาทาน-ความยึดมั่นถือมั่นว่า ‘เรา’ ว่า ‘ของเรา’

ต้นหาชั้นละเอียดด่อนหนึ่งอยู่ เมื่อถูกกวรด้วยอารมณ์เร้าอย่างแรงจึงจะปรากฏออกมา ต้นหาชนิดนี้ท่านเรียกว่า ‘วิญญูมูลกาต้นหา’ หมายถึง ต้นหาอันเป็นมูลแห่งวิญญูสงสาร การท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิด บางที่ท่าน เรียกว่า ต้นหานุสัย อาตมภาพขออ้างอิงพระพุทธรภาษิตที่ว่า

เมื่อรากไม้ยังมั่นคง ไม่มีอะไรทำลาย แม้กิ่งและใบจะถูกฉีกถอน ต้นไม้นั้นก็สามารถงอกงามขึ้นได้อีกฉันใด ในทำนองเดียวกันเมื่อบุคคลยังถอนต้นหานุสัยขึ้นไม่ได้ ความทุกข์ก็เกิดขึ้นได้บ่อย ๆ ฉะนั้น

อาตมภาพขอยกตัวอย่าง เช่น บุคคลผู้ได้ฌานหรือผู้เจริญอสุภกัมมัฏฐานจนจิตสงบ มีอาการ ‘เสมีอนผู้ปราศจากราคะ’ ต้นหาชั้นละเอียดถูกข่มไว้ด้วยกำลังฌานและกำลังสมาธิ แต่เมื่อถูกวิสภาพอารมณ์เช่นรูปที่สวยงามมายั่วยวนผลอใจไป กำลังฌานและกำลังสมาธิสลายลง ก็เลสก็ฟูขึ้นประดุจดินชาติซึ่งก้อนศิลาทับไว้ เมื่อเพิกศิลาออกหญ้าก็อาจงอกงามอย่างเดิมหรือยิ่งกว่าเดิมเสียอีก^{๔๓}

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า ผู้ประพันธ์ได้จัดระดับของต้นหาเป็น ๒ ระดับคือ (๑) ต้นหาระดับหยาบคือ ความอยากในสิ่งที่ก่อให้เกิดเวทนาหรือการรับรู้ของอารมณ์ ถ้าชอบใจ

^{๔๓} วคิน อินทสระ, จอมจักรพรรดิอโศก ภาค ๒, หน้า ๕๙๒-๕๙๘.

ก็สุขจึงอยากได้, อยากเป็น ถ้าไม่ชอบใจก็ทุกข์จึงอยากผลัด และถ้าเฉย ๆ ก็เรื่อย ๆ เฉื่อย ๆ ความกระหายอยากเมื่อได้เสพสม ความกระหายอยากก็แรงขึ้นจนกลายเป็นการยึดติด (๒) ตัณหาระดับละเอียดคือ ความอยากที่ถูกข่มไว้ด้วยกำลังฌาน, กำลังสมาธิเป็นต้นเมื่อใดที่กำลังฌาน, กำลังสมาธิสลายลง เมื่อนั้นกิเลสก็กลับฟูขึ้น ทำให้ยังต้องเวียนเกิดเวียนตายต่อไป

๓) ตอนที่จอมจักรพรรดิอโศก ทรงคิดทบทวนหลังจากได้สนทนารธรรมกับ สามเณรนิโครธแล้ว มีคำบรรยายของผู้ประพันธ์ว่า

“พระองค์ได้ทรงสำนึกว่าได้ปล่อยตนให้เป็นทาสของตัณหามาเป็นเวลานาน จริงอยู่ โดย สายตาแห่งชาวโลกทั่วไป พระองค์ทรงเป็นอิสราธิบดี-เป็นใหญ่ในแผ่นดินอันกว้างใหญ่ ไพศาล มีข้าทาสบริวารมากมายในปฐพีพิณทลนี้ อะไรเล่าที่พระองค์ประสงค์แล้วจะไม่ได้ แต่สิ่งหนึ่งซึ่งมีอำนาจเหนือพระองค์อยู่คือ ความดิ้นรน พระองค์เป็นผู้มีอำนาจ แต่ความ ดิ้นรนมีอำนาจเหนือพระองค์ พระองค์ต้องตกเป็นทาสแห่งตัณหา แน่นอน ถ้าพระองค์ไม่ รีบกำจัดมันเสียบ้าง มันจะต้องจุดกระชากลากถู พระองค์ไป ลากไป และลากไป

แม้สามเณรนิโครธจะยังไม่อธิบายว่า มนุษย์เราเป็นทาสของตัณหาอย่างไร แต่จอม จักรพรรดิเมื่อทรงทราบลักษณะของตัณหาแล้ว ก็พอเข้าใจพระทัยได้ว่า มนุษย์เราส่วนใหญ่ สมยอมให้ตัณหาที่มีอำนาจเหนือตน ยอมตนให้เป็นทาสของกิเลสตัณหาอย่างไม่มีข้อทักท้วง ไม่ดิ้นรนเพื่อให้หลุดพ้นจากความเป็นทาสของตัณหา นั้น เรากลัวกันแต่ความเป็นทาสทาง กาย แต่ทาสทางใจเราสมยอม เราพอใจยินดี เราปล่อยให้นายอันทารุณคือกิเลสย่ำยี เบียดเบียน บีบคั้นอยู่ทุกวัน เรายอมเห็นเดเห็น่อยยอมเสี่ยงชีวิต เสี่ยงต่อทุกข์ทั้งในปัจจุบัน และอนาคตเพื่ออะไร บางทีก็เพียงเพื่อหารัชฌายารมณโณโลกิยารมณ มาปรนเปรอนายอัน ทารุณของเรา

ความสุขเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เราได้รับจากสิ่งนั้น ก็เป็นเพียงรางวัลเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่นายผู้ เขี้ยมโหดโปรยให้เพื่อเป็นเหยื่อล่อไว้ใช้เราต่อไป นายคือกิเลสจึงเป็นนายที่ทารุณกว่าผู้ ทารุณใด ๆ เพราะมันทำให้เราต้องระหกระเหิน บอบข้ำและทุกข์ทรมานครั้งแล้วครั้งเล่าชาติ แล้วชาติเล่า

นอกจากดิ้นรนอยากได้สิ่งต่าง ๆ อารมณ์ต่างชนิดแล้ว มนุษย์เรายังดิ้นรนอยากเป็นสิ่งที่ ตัวยังไม่ได้เป็น เมื่อได้เป็นแล้วพอใจหรือ? เปล่าเลย เขาดิ้นรนเพื่อให้เป็นอย่างอื่นต่อไปอีก กระหึ่มยินดีต่ออารมณ์ใหม่ ภาวะใหม่ซึ่งยังมีได้มี มิได้เป็น มองเห็นผู้อื่นมีความสุขว่า

ตัวไปเสียหมด ความสุขของเราเองเป็นสิ่งที่เราเห็นยาก เพราะไม่พอ ความสุขของผู้อื่นเราเห็นง่าย แต่น้อยเหลือเกินที่จะมองเห็นความทุกข์ซึ่งซ่อนอยู่ในอกของผู้อื่น เรายังลัดเลาะในข้อที่ว่า ‘ไม่มีความสุขใดเสมอด้วยความสงบ’ และด้วยอาการลัดเลาะนั้นเองทำให้เราดิ้นลงไป ๆ เพื่อคลุกกับความเปลือยเปลือยอันวุ่นวาย อาการนี้มันลัดเลาะกลิ้งกลิ้งสาปคาวระคนด้วยเหยื่อโลกีย์ ดนตรีทำนองเร้าตัวยุอากรรมให้เตลิด ในบรรยากาศอันซึ่มด้วยความเย็นนรมิต เป็นสิ่งที่พวกเราพากันไปปิดตัวเองอย่างแนบเนียนว่าสุขยิ่ง

ความไม่รู้ (อวิชชา) นั้นเองเป็นอาหารอันโอชะของภวตัณหา (ความดิ้นรนอยากเป็น) ไม่รู้ว่าอะไรจะเกิดขึ้นในชีวิตของเรา ไม่รู้อนาคต-ชีวิตเบื้องหน้าจะเป็นอย่างไร การได้เป็นตามที่อยากบางอย่างเป็นการนำตัวเข้าไปหาอันตราย เราจึงมักได้ยินเสมอว่า ‘ถ้ารู้อย่างนี้เสียก่อนคงไม่มาเป็นอย่างนี้’

สภาพการณ์เหมือนคนเดินอยู่ในความมืดในราตรีที่ฝนตกหนัก พายุแรง ทางก็เจออยู่ด้วยสัตว์ร้ายและชวากหนาม ผู้เดินอยู่บนเส้นทางชีวิตมักตกอยู่ในลักษณะนี้จึงยากที่จะเห็นความจริง อีกประการหนึ่ง ความจริงเป็นสิ่งซ่อนเร้น ค้นหาได้ยาก มีสิ่งมากมายหลายอย่างที่คอยเป็นฉากกำบังความจริงไว้ เพราะการค้นคว้าหาความจริงไม่พบ เพราะความมืดในมรรคแห่งชีวิตนี้เอง ทำให้เราต้องตัดสินใจผิด ดำเนินชีวิตไปในทางที่ผิด กว้างแสงสว่างจะเกิดขึ้นให้เราเห็นว่าทางไหนถูก ทางไหนผิด บางทีก็เปลืองเวลาชีวิตไปเกือบค่อน หรือบางคนหลงทางอยู่จนอายุขัยชีวิตดับ”^{๔๔}

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า จอมจักรพรรดิอโศกทรงตระหนักว่า พระองค์ทรงตกเป็นทาสของกิเลสตัณหามาเป็นเวลานาน ก็เพราะความไม่รู้จริง วิถีชีวิตของพระองค์แต่ต้นมาจนบัดนี้จึงได้ทรงหลงดำเนินชีวิตในทางที่ผิด กล่าวโดยสรุป มนุษย์มีแก้วแก้วต่าง ๆ แต่แก้วที่เกิดจากกิเลสอันเป็นมูลฐานแห่งภัยทั้งปวงนั้น มนุษย์กลับไม่กลัว จะเห็นได้ว่าตัณหาที่เกิดขึ้นเป็นตัวที่คอยบังคับบัญชาชีวิตของเรา ให้เราต้องดำเนินการต่าง ๆ เพื่อสนองมันอยู่เรื่อย ๆ ตัณหาจึงเป็นรากของความทุกข์ เป็นกิเลสที่เผาเราให้เร้าร้อนอยู่เสมอ เปรียบเหมือนโรคเป็นศัตรูของชีวิต ส่วนกิเลสเป็นศัตรูของจิตใจ การกำจัดโรคเท่ากับช่วยกำจัดศัตรูของชีวิต การกำจัดกิเลสก็เท่ากับช่วยกำจัดศัตรูของจิตใจ ดังนั้นถ้าจะทำลายทุกข์ให้สิ้นซากจึงต้องทำลายกิเลสให้สิ้น การดับกิเลสต้องใช้ปัญญาในทางธรรมและการดำเนินชีวิตตามธรรม โดยอาศัยสติเป็นตัวกั้นกระแสตัณหาไว้ไม่ให้ตัณหาสามารถแผ่ขยายจนเกิดอุปทาน แล้วพัฒนาจิตให้ถึงที่สุดจนละกิเลสตัณหาได้สิ้นเชิง

^{๔๔} วคิน อินทสระ, **จอมจักรพรรดิอโศก ภาค ๒**, หน้า ๖๐๑-๖๐๔.

ก็จะสิ้นกรรม การเวียนว่ายตายเกิดจะสิ้นสุดลงด้วย ส่วนปัญญาในทางโลก ยิ่งมีมากยิ่งเป็นบ่อเกิดของการสะสมกิเลสมากตามไปด้วย ทุกข์จึงยึดเยื้อซับซ้อนยิ่งขึ้นจนยากที่จะดับทุกข์ได้ ความสิ้นกิเลสเป็นความสำเร็จอันสูงสุดของชีวิต เมื่อหมดกิเลสชีวิตก็เป็นเพียงสภาวะธรรมซึ่งเป็นไปตามเหตุปัจจัยชั่วคราว แล้วแตกสลายไปในที่สุด

๓.๒.๓ อุปาทานขันธ

อุปาทาน หมายถึง ความยึดมั่น, ความถึมั่นด้วยอำนาจกิเลส, ความยึดติดอันเนื่องมาแต่ตัณหา ผูกพันเอาตัวตนเป็นที่ตั้ง^{๔๕}

ขันธ หมายถึง กอง, พวก, หมวด, หมู่, ลำตัว; หมวดหนึ่งของรูปธรรมและนามธรรมทั้งหมดที่แบ่งออกเป็นห้ากอง คือ รูปขันธ กองรูป, เวทนาขันธ กองเวทนา, สัญญาขันธ กองสัญญา, สังขารขันธ กองสังขาร, วิญญาณขันธ กองวิญญาณ, เรียกรวมว่า เบญจขันธ (ขันธ ๕)^{๔๖}

อุปาทานขันธ^{๔๗} หมายถึง ขันธอันเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน, ขันธที่ประกอบด้วยอุปาทาน ได้แก่ เบญจขันธคือ รูป, เวทนา, สัญญา, สังขาร, วิญญาณที่ประกอบด้วยอาสวะ^{๔๘}

มนุษย์มีขันธ ๕ เป็นองค์ประกอบ ขันธ ๕ ได้แก่ (๑) รูป หมายถึง ร่างกาย และพฤติกรรมทั้งหมดของร่างกายไม่ว่าจะเป็นสสาร พลังงาน กิริยาท่าทาง (๒) เวทนา ได้แก่ ความรู้สึกทุกข์ สุขหรือเฉย ๆ เมื่อประสาทสัมผัสทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย กระทบกับโลกภายนอกคือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสหรือเมื่อความรู้สึกเหล่านี้เกิดขึ้นทางใจ (๓) สัญญา หมายถึง การกำหนดรู้ลักษณะต่าง ๆ อันเป็นเหตุให้จำรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสหรือสิ่งที่เกิดขึ้นในใจได้ (๔) สังขาร ได้แก่ องค์ประกอบหรือคุณสมบัติของจิตซึ่งทำให้จิตนึกคิดไปในทางดี ชั่วหรือเป็นกลาง ๆ (๕) วิญญาณ ได้แก่ การรู้ทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ หรือทางใจ เช่น ตาเห็น รูปเกิดการรู้รูป คือเกิดจักขุวิญญาณ เป็นต้น มนุษย์และสิ่งมีองค์ประกอบอื่น ๆ ซึ่งเรียกรวมว่าสังขตธรรมล้วนตกอยู่ในกฎธรรมชาติหรือลักษณะสามัญของธรรมชาติคือ กฎไตรลักษณ์

^{๔๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๖๐.

^{๔๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๒๒.

^{๔๗} **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๓๖๙.

^{๔๘} อาสวะ หมายถึง กิเลสที่หมักหมมหรือดองอยู่ในสันดาน ไหลซึมเข้าไปย้อมจิตเมื่อประสบอารมณ์ต่าง ๆ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๓๕๔).

ได้แก่ อนิจจตา ทุกขตา อนัตตตา คือเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่อาจดำรงสภาพคงที่อยู่ได้ และกำหนดตัวตนไม่ได้ สิ่งซึ่งเป็นสังขตธรรมทั้งหลายย่อมมีการเกิดขึ้น มีการเสื่อมสลายไป และไม่มี ความคงที่ จึงเป็นสิ่งที่ยึดถือไม่ได้ ความเข้าใจผิดหรือการมีทิฐิที่ผิดทำให้มนุษย์หลงยึดสิ่งที่เป็นสังขตธรรมทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นตัวเองหรือสิ่งอื่น ๆ ว่าเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้ เกิดความรู้สึกชอบ ไม่ชอบ ปรากรณาจะควบคุมให้เป็นไปตามที่นึกคิด ครั้นสิ่งเหล่านี้ดำเนินไปตามสภาพของมันไม่ เป็นไปตามที่คิด ก็เกิดทุกข์^{๔๙}

ความยึดมั่นในสังขาร คือ ตัวมนุษย์หรือขันธ์ ๕ ย่อมก่อทุกข์เสมอ ดังภาษิต ที่ว่า “มารอภัย ทิฏฐิของเจ้าเชื่อว่าอะไรเป็นสัตว์ กองแห่งสังขารล้วน ๆ นี้ บัณฑิตจะเรียกว่าสัตว์ไม่ได้ เลย เมื่อขันธ์ทั้งหลายมีอยู่ การสมมติว่าสัตว์ก็มีได้ เหมือนคำว่ารถมีได้เพราะประกอบส่วนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน อนึ่ง ทุกข์เท่านั้นเกิดขึ้น ทุกข์เท่านั้นดำรงอยู่และแปรผันไป นอกจากทุกข์ ไม่มีสิ่งอื่นเกิดขึ้น นอกจากทุกข์ ไม่มีอะไรอื่นดับไป”^{๕๐} และพุทธพจน์ในทุตติยานันทสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย ผู้ที่เพิลิตเพิลินรูป . . . เสียง . . . กลิ่น . . . รส . . . โผฏฐัพพะ . . . ธรรมารมณฺ์ ชื่อว่า เพิลิตเพิลินทุกข์ ผู้ที่เพิลิตเพิลินทุกข์ เรากล่าวว่า พ้นจากทุกข์ไม่ได้ ผู้ที่ไม่เพิลิตเพิลินรูป . . . เสียง . . . กลิ่น . . . รส . . . โผฏฐัพพะ . . . ธรรมารมณฺ์ ชื่อว่าไม่เพิลิตเพิลินทุกข์ ผู้ที่ไม่เพิลิตเพิลินทุกข์ เรากล่าวว่า พ้นจากทุกข์ได้”^{๕๑}

และพุทธพจน์ที่ตรัสถึงอุปาทานขันธ์ ๕ เป็นทุกข์มีความว่า “ทุกขอริยสัจ คือ แม้ ความเกิดก็เป็นทุกข์ แม้ความแก่ก็เป็นทุกข์ แม้ความเจ็บก็เป็นทุกข์ แม้ความตายก็เป็นทุกข์ ความประสพกับสิ่งอันไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความ ไม่ได้สิ่งทีปรารถนา ก็เป็นทุกข์ โดยย่ออุปาทานขันธ์ ๕ ก็เป็นทุกข์”^{๕๒}

เรื่องจอมจักรพรรดิอโศก ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงอุปาทานขันธ์นี้ไว้หลายตอนดังนี้

^{๔๙} ปรีชา ช้างขวัญยืน, *ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก*, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๔), หน้า ๔.

^{๕๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๗๑/๒๒๘, พ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๘๖/๕๒๗-๕๒๘.

^{๕๑} ส.ส.พ. (ไทย) ๑๘/๒๐/๑๙.

^{๕๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔/๒๑.

๑) ตอนที่เจ้าชายกุนดาละทรงทราบถึงพระราชสาส์นของพระนางติษยรักษิตา พระราชินีในพระนามาภิไธยของจอมจักรพรรดิอโศก ให้ชาวนครตักกศิลาควักพระเนตรของ เจ้าชายกุนดาละเจ้าชายทรงจินตนาการอย่างลึกซึ้ง กว้างและไกล ดังข้อความว่า

ทรงปรารถนาถึงขั้น หรืออติภาพซึ่งเกิดขึ้นเพราะกรรม เจริญเติบโตเพราะข้าวสุกและขนม นมเนย อติภาพนี้เป็นภาระหนัก ต้องบำรุงยิ่งกว่าเด็กอ่อน เป็นภาระหนัก ความทุกข์ใด ๆ เสมอด้วยการบริหารขั้น ๕ มิได้มี แต่บุคคลก็พอใจการแบกภาระอันหนักนี้ การปลงภาระ เสียได้เป็นความสุข เมื่อปลงภาระนี้แล้วก็ไม่มีภาระอย่างอื่นไว้ ย่อมเป็นผู้เบาสบาย เหมือนเรือที่วิดน้ำขึ้นแล้วย่อมเบา และลอยไปได้ตามปรารถนา . . . ชีวิตและอติภาพนี้เป็น ของไม่จีรัง ย่อมเกิดขึ้นและดับไปตามเหตุปัจจัย ควรระคองใจไว้ในธรรม มอบความ ว่างใจแก่ธรรม มีธรรมเป็นที่พึ่งเกิด อย่ามีอย่างอื่นเป็นที่พึ่งเลย^{๕๓}

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า เจ้าชายกุนดาละทรงอาศัยพระศรัทธธรรมเป็นที่พึ่งทาง ใจในยามที่ทรงต้องประสบกับความทุกข์ โดยทรงพยายามทำในใจของพระองค์ถึงความไม่เที่ยง แท้แห่งชีวิตและความเป็นตัวตนของพระองค์ว่า มีความไม่เที่ยงแท้ หนอยู่ไม่ได้ตลอดไป

๒) ตอนพระราชโอรสของจอมจักรพรรดิอโศก ผู้มีพระเนตรที่งาม แต่กลับถูก ควักพระเนตรทั้ง ๒ ข้างทิ้ง ด้วยแรงพยาบาทของพระนางติษยรักษิตาพระราชมารดาเลี้ยงแต่ เยารัพระชนมายุ ผู้ถูกปฏิเสธรักจากเจ้าชายกุนดาละดังนี้

เจ้าชายกุนดาละ ทรงพิจารณาตามถ้อยคำของพระสังฆเถระที่ว่า “มีบุคคลเป็นอันมากใน โลกนี้ที่ต้องทำความชั่วอันเป็นเหตุให้ไปอบายภูมิ เพราะจักขุนี้แหละเป็นเหตุ บุคคลผู้ไม่มี จักขุย่อมไม่ต้องทำความชั่วเพราะจักขุนั้น การเสียจักขุมิใช่เสียคน ... เป็นเพียงการเสีย จักขุเท่านั้น แต่การทำความชั่วชื่อว่าเป็นการเสียคน ยากที่จะถ่วงถอนคืนได้ อนึ่งเล่าจักขุ เมื่อมีอยู่ ก็ต้องเห็นสิ่งที่ดีบ้างไม่ดีบ้าง ก่อความโสมนัสบ้าง โทมนัสบ้างแก่เจ้าของ เป็น ทางรื้อไหลมาแห่งอาสวธรรมนานาประการ เจ้าของมีหน้าที่ต้องสำรวจมระวังหากไม่ระวังก็ ก่อให้เกิดบาป เกิดอกุศลเพราะจักขุนั้น เพราะฉะนั้นการไม่มีจักขุก็ดีไปอย่างหนึ่ง เป็นการ ปลดภาระให้เบาบาง เหมือนบุคคลมีภาระต้องส่งเสียบุตรธิดา ๖ คนให้ศึกษาเล่าเรียน เมื่อสำเร็จไปหนึ่งคนแล้ว มารดาบิดาก็ไม่ต้องมีภาระกังวลด้วยการส่งเสียอีก หรือเหมือน

^{๕๓} วคิน อินทสระ, จอมจักรพรรดิอโศก ภาค ๒, หน้า ๙๐๙-๙๑๐.

บุคคลแบกภาระหนักอยู่ ๖ ชั้น เมื่อทิ้งเสีย ๑ ชั้นแล้วภาระที่ต้องแบกก็เบาลง ขอพระองค์
พึงมนสิการว่า จักขุเป็นสิ่งที่แตกทำลายได้ เป็นสิ่งไม่เที่ยง มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา
บังคับบัญชาไม่ได้ว่า จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าเป็นอย่างนั้นเลย พระทัยของพระองค์จะผ่อง
แผ้ว และแสวงหาความสุขได้ตามสมควร

เจ้าชายกุนดาละทรงเห็นจริงตามถ้อยคำนี้จึงทรงพิจารณาความจริงนี้อยู่ทุกขณะ จำเดิม
แต่นั้นมาจึงไม่ทรงไยดีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ทรงพอพระทัยแต่ความสงบเยียบ ทรงแสวงหา
ความสุขจากความเยียบสงบ ความวิเวกจึงกลายเป็นพระสหายอันประเสริฐของพระองค์
พระองค์ทรงรำพึงถึงความแตกทำลายแห่งจักขุอยู่ทุกวัน และวันละหลายครั้ง นอกจาก
จักขุแล้ว พระองค์ยังทรงตระหนักแน่ว่าแม้ หู จมูก ลิ้น และกายก็ต้องแตกทำลายไปใน
ที่สุดเช่นกัน

สิ่งนี้ เมื่อสั่งสมมากขึ้น ความยึดมั่นถือมั่นก็น้อยลง เมื่อความยึดมั่นถือมั่นน้อยลง
อาการเบากายเบาใจก็เกิดขึ้น นี่เป็นความสุขอย่างใหม่ซึ่งเจ้าชายไม่เคยได้รับเลยในช่วงชีวิต
ที่ผ่านมา”^{๕๔}

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า เจ้าชายกุนดาละทรงเห็นจริงว่าบุคคลมีสิ่งใดย่อม
เดือดร้อนเพราะสิ่งนั้น บัดนี้พระองค์ไม่ต้องทรงเดือดร้อนอีกแล้ว เพราะทรงไม่มีพระเนตรอันเป็น
เหตุให้ต้องเดือดร้อนเกิดทุกซอกต่อไป

๓) ตอนที่เจ้าชายกุนดาละผู้ทรงถูกควักพระเนตรจนดวงตาบอดพร้อมพระชายา
เสด็จจากเมืองตักสิลามายังเมืองปาฏลีบุตรเพื่อเข้าเฝ้าพระราชบิดาคือจอมจักรพรรดิอโศก แต่
เนื่องจากทรงสัญญาอย่างคนอนาถา อาศัยการขบร้องและติดพันขออาหารมาเลี้ยงพระองค์
และพระชายา นายทวารจำพระองค์ไม่ได้จึงไม่ยินยอมให้เข้าเฝ้า ได้นำเสด็จไปประทับที่โรงรถ
หลวง ครั้นรุ่งเช้า เจ้าชายทรงติดพันและตั้งต้นขับเพลงบรรยายถึงเหตุที่เสียพระเนตรและได้
ธรรมจักขุดังนี้

“มุนีผู้อาศัยแสงสว่างอันบริสุทธิ์แห่งปัญญา พิจารณาเห็นนัยน์ตาว่าเป็นของร้อน รูปก็
เป็นของร้อน จักขุสัมผัส คือความกระทบกันระหว่างจักขุและรูปก็เป็นของร้อน ความรู้
อารมณ์เพราะอาศัยจักขุสัมผัสนั้น(จักขุวิญญาณ)ก็เป็นของร้อน

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๗๓-๘๗๔.

ร้อนเพราะอะไร? อะไรมาทำให้ร้อน? บัณฑิตมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นตรัสว่าร้อนเพราะเหตุ
๒ อย่างคือ เพลิงกิเลสและเพลิงทุกข์

เพลิงกิเลสคืออะไร? เพลิงกิเลสคือ ราคะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง

เพลิงทุกข์คืออะไร? เพลิงทุกข์คือ ความเกิด ความแก่ ความตาย ความโศก ความคร่ำ
ครวญรำพัน ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ความคับแค้นใจ

หูและเสียง, จมูกและกลิ่น, ลิ้นและรส, กายและโณภูมิจึงพระ, ใจและธัมมารมณ ก็ร้อนอยู่
ด้วยเพลิงทั้งสองกองนี้

สัตว์ทั้งหลายถูกลูกศรคือ ความทุกข์ทั้งทางกายและทางใจเสียบแทงแล้วดิ้นรนอยู่ในกอง
เพลิงคือ กิเลสอันสะสมมาเป็นอนาถา

มูลนิธิพิจารณาดังนี้แล้วยอมเปื้อน่ายในสัมผัสต่าง ๆ เหมือนโคที่ถูกถลกหนังแล้วไม่กล้า
เสียดสีด้วยเสาคิน เพราะเกรงความเจ็บปวด มุนีนั่นยอมเห็นโทษของสังสารวัฏ ใครจะพัน
ไปเสียจากสังสารวัฏอันเป็นบ่อเกิดแห่งทุกข์นานาประการหาประมาณมิได้

บุคคลผู้ได้รับทุกข์ทรมานอยู่ในชาติทุกข์ ก็เพราะจิตหมกมุ่นด้วยบาปอกุศล หาก
ปรารถนาสุขในโลกนี้ ก็พึงละวัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งสัมผัสเสียให้สิ้น คือไม่ยึดมั่นถือมั่นใน
สัมผัสใด ๆ เมื่อสัมผัสก็สักแต่ว่าได้กระทบเท่านั้น มิให้ตั้งหาอุปาทานเข้าไปจับเกาะใน
จิตใจ ก็จะเป็นผู้ปลอดโปร่ง เบาสบาย เสมือนบุคคลเคยแบกของหนักแล้วทิ้งของหนัก
นั้นเสีย เหมือนบุคคลเคยถูกพันธนาการแล้วหลุดพ้นจากเครื่องจองจำ แม้กายจะทรมาน
อย่างไร จิตใจก็หามีความทุกข์กระวนกระวายด้วยไม่”^{๕๕}

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า อกุศลมูลมากมายเกิดตามมาเพราะขันธเป็นเหตุ
อกุศลมูลเหล่านี้เป็นสาเหตุประการหนึ่งแห่งโทษในวัฏฏสงสาร การยึดมั่นถือมั่นในขันธเป็นทุกข์
ดังนั้นการไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับขันธด้วยการใช้ตั้งหาอุปาทาน จึงเป็นชีวิตที่อยู่อย่างไม่ทุกข์

๔) ตอนที่จอมจักรพรรดิอโศกเริ่มประชวรกระเสาะกระแสะทรงสนพระทัยในทาง
ธรรมมากขึ้น พระมหาเถระแห่งกุกกุฏารามและอโศการามผลัดเปลี่ยนกันเข้าเฝ้าถวายธัมมโสนอยู่
เสมอ มีอาทิว่า

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๓๓-๙๓๔.

“ชนทั้งหลายย่อมเศร้าโศกถึงสิ่งที่ยึดมั่นว่าเป็นของเรา แต่สิ่งที่บุคคลยึดมั่นหวังเหวนทั้งหลายที่เที่ยงแท้ถาวรนั้นมีได้มี ชีวิตนี้มีความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักที่พอใจเป็นที่สุด บัณฑิตทราบดังนี้แล้วจึงไม่ควรอยู่ครองเรือน”

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “สิ่งใดที่บุคคลยึดมั่นเชื่อมั่นว่า ‘เป็นของเรา’ สิ่งนั้นย่อมถูกละไปเพราะความตายมาถึงเข้า บัณฑิตผู้เป็นพุทธมามกะเห็นความจริงดังนี้แล้ว จึงไม่ควรน้อมใจไปเพื่อยึดถืออะไร ๆ ว่าเป็นของเรา บุคคลผู้ยึดติดในสิ่งทั้งหลายว่า ‘เป็นของเรา’ ย่อมไม่อาจละความเศร้าโศก ความรำพันและความตระหนี่ได้ เพราะฉะนั้น มุนีทั้งหลาย ผู้เห็นธรรมอันเกษม จึงละสิ่งที่บุคคลหวังเหวนทั้งปวงแล้วไป

มุนีไม่ติดใจในสิ่งทั้งปวง ไม่ทำสัตว์และสังขารให้เป็นที่รักและที่ชัง เมื่อเป็นดังนี้ ความคร่ำครวญและความตระหนี่ย่อมไม่ติดใจในมุนีนั้น เหมือนน้ำไม่ติดอยู่ในใบบัว ผู้มีปัญญาย่อมไม่เห็นหรือรู้สึกว่สิ่งที่ได้เห็นหรือได้ฟังเป็นสิ่งสำคัญ^{๕๖}

จากตัวอย่างข้างต้นสอนให้รู้ว่า การไม่รู้จักระบวนการแห่งชีวิตตามความเป็นจริงว่าต้องเป็นไปตามกฎแห่งไตรลักษณ์คือ ความไม่เที่ยงความไม่คงอยู่ เกิดแล้วต้องสลายไปอันเป็นกฎธรรมชาติที่แน่นอน จึงหลงผิดว่าตัวตนของเราเป็นตัวตนที่เที่ยงแท้ถาวร เมื่อไม่เป็นไปตามที่ยึดอยากจึงผิดหวังอุปาทานในขันธจึงเป็นทุกข์ การไม่ยึดมั่นถือมั่นในตัวตน ถอนอุปาทานขันธได้จึงจะมีชีวิตที่อยู่อย่างอิสระ อยู่อย่างประสานกลมกลืนกับธรรมชาติ อยู่อย่างไม่ทุกข์

สรุปความว่า เมื่อจิตถูกความหลงปรุงแต่งจึงได้เกิดความรู้สึกว่า ขันธ ๕ คือตัวตนของเรา การไปยึดมั่นถือมั่นในขันธ ๕ ว่าเป็นตัวตนของเราเป็นบ่อเกิดแห่งความทุกข์ และเป็นกองทุกข์ที่เกิดจากอวิชชาหรือความไม่รู้ เมื่อศึกษาจนรู้ว่าตัวเราแต่ละตนเป็นเพียงสิ่งสมมติเรียกกัน ตัวตนที่แท้จริงของเราไม่มี มีแต่การคุมเข้าและแยกออกของนามกับรูปเท่านั้น อันเป็นธรรมดาของชีวิตที่เป็นไปตามกฎธรรมชาติเช่นนั้นเอง การเข้าถึงความจริงว่า สรรพสิ่งมีความไม่เที่ยง ไม่จีรังยั่งยืน จะต้องเปลี่ยนแปลง เสื่อมสลายและดับไปในที่สุดตามเหตุปัจจัย จึงไม่มีอะไรควรแก่การยึดมั่นถือมั่น ทำให้จิตรู้จักการละ การปล่อย การวาง ไม่ยึดมั่นถือมั่นในขันธ ๕ อีกต่อไป จิตที่หมดการยึดมั่นถือมั่นจึงเป็นจิตที่หลุดพ้น ทุกข์ก็จะหมดไป

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๖๔-๙๖๕.

๓.๓ หลักธรรมในด้านการปกครอง

ธรรมมีความสำคัญยิ่งต่อการปกครอง ผู้ปกครองที่ดำเนินการปกครองโดยยึดธรรมเป็นหลัก สังคมก็จะประสบความสงบสุขดังที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ว่า

ธรรม^{๕๗} เป็นราชาของพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชา แล้วตรัสต่อไปว่า (๑) พระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชาในโลกนี้ ทรงอาศัยธรรมเท่านั้น สักการะธรรม เคารพธรรม นอบน้อมธรรม เชิดชูธรรม ยกย่องธรรม มีธรรมเป็นใหญ่ ทรงจัดการรักษา ป้องกัน และคุ้มครองชนภายใน^{๕๘} โดยธรรม (๒) . . . ป้องกัน และคุ้มครองพวก กษัตริย์ผู้ตามเสด็จ กำลังพล พราหมณ์ คหบดี ชาวนิคม ชาวชนบท สมณพราหมณ์ สัตว์จำพวกเนื้อและนกโดยธรรม (๓) . . . ป้องกัน และคุ้มครองชนภายใน พวกกษัตริย์ . . . กำลังพล . . . พราหมณ์ คหบดี . . . ชาวนิคม ชาวชนบท . . . สมณพราหมณ์ . . . สัตว์จำพวกเนื้อและนกโดยธรรมและจึงให้จักรมุนไปโดยธรรมเท่านั้น จักร นั้นใคร ๆ ที่เป็นมนุษย์ เป็นข้าศึก และเป็นสัตว์มีชีวิต ให้หมุนกลับไม่ได้

ในทำนองเดียวกัน (๑) พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชา^{๕๙} ทรงอาศัยธรรมเท่านั้น สักการะธรรม เคารพธรรม นอบน้อมธรรม เชิดชูธรรม ยกย่องธรรม มีธรรมเป็นใหญ่ ทรงจัดการรักษา ป้องกัน และคุ้มครองกายกรรมนี้ควรเสพ กายกรรมเช่นนี้ไม่ควรเสพ (๒) . . . วจีกรรม ฯลฯ (๓) . . . มโนกรรม ฯลฯ

พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นแลผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชา ทรงอาศัยธรรมเท่านั้น สักการะธรรม เคารพธรรม นอบน้อมธรรม เชิดชูธรรม ยกย่องธรรม มีธรรมเป็นใหญ่ ทรงจัดการรักษา ป้องกัน และคุ้มครองกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม

^{๕๗} ธรรม ในที่นี้หมายถึง กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ จัดเป็นราชาของพระเจ้าจักรพรรดิ (อภ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๑๔/๘๗).

^{๕๘} ชนภายใน ในที่นี้หมายถึง มเหสี พระราชโอรส และพระราชธิดา (อภ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๑๔/๘๘).

^{๕๙} ธรรมราชา เป็นพระนามของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า หมายถึง พระผู้ทรงให้มหาชนยินดี ด้วยโลกุตตรธรรม ๙ ประการ (อภ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๑๔/๘๘).

โดยธรรมแล้วจึงทรงให้ธรรมจักรที่ยอดเยี่ยมหมุนไปโดยธรรมเท่านั้น จักร^{๖๐} นั้นอันสมณะ
พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลกให้หมุนกลับไม่ได้^{๖๑}

นอกจากนี้ พระพุทธองค์ยังตรัสเรื่องผู้นำที่ประพฤติธรรมไว้ว่า “. . . ผู้ใดได้รับแต่งตั้ง
ให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติชอบธรรม ประชาชนชาวเมืองนั้นก็ประพฤติชอบธรรมตามไป
ด้วย หากพระราชาตั้งอยู่ในธรรม ชาวเมืองนั้นก็จะเป็นสุข”^{๖๒}

ธรรมในพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับการปกครองมีหลายหมวด โดยมีทศพิธราชธรรม
และจักรพรรดิวัตรเป็นธรรมหลักในการปกครอง และธรรมอื่นเป็นธรรมประกอบตามความ
เหมาะสมแก่สถานการณ์ อันเป็นวิธีเดียวกับที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนพระธรรมวินัยในแต่ละคราว
ซึ่งมีธรรมที่เหมาะสมแก่สถานการณ์นั้นเป็นพิเศษจำนวนหนึ่งและมีธรรมซึ่งซ้ำกับข้อธรรมที่ทรงสั่ง
สอนในคราวอื่นเข้ามาอีกจำนวนหนึ่ง^{๖๓}

พระพุทธเจ้าทรงเป็นธรรมราชาดังมีกล่าวไว้ในพระไตรปิฎกว่า

ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชา ทรงอาศัยธรรมเท่านั้น
สักการะธรรม เคารพธรรม นอบน้อมธรรม เชิดชูธรรม ยกย่องธรรม มีธรรมเป็นใหญ่ ทรง
จัดการรักษา ป้องกัน และคุ้มครองภิกษุ . . . ภิกษุณี . . . อุบาสก . . . อุบาสิกาทั้งหลายโดย
ธรรมว่า กายกรรม . . . วจีกรรม . . . มโนกรรม . . . อาชีพเช่นนี้ควรประกอบ กายกรรม . . .
วจีกรรม . . . มโนกรรม . . . อาชีพเช่นนี้ไม่ควรประพฤติ บ้านและนิคมเช่นนี้ควรอยู่อาศัย
บ้านและนิคมเช่นนี้ไม่ควรอยู่อาศัย^{๖๔}

^{๖๐} จักร ในที่นี้หมายถึง ธรรมจักรอันยอดเยี่ยมที่พระพุทธองค์ทรงให้หมุนไปโดยนวลโลกุตตรธรรม
๙ ประการ อันใคร ๆ ไม่สามารถให้หมุนกลับได้ (อง.ติก.อ. (บาลี) ๒/๑๔/๘๙).

^{๖๑} อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๔/๑๕๔-๑๕๖.

^{๖๒} อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๖, ชุ.ชา.จตุกก. (ไทย) ๒๗/๑๓๖/๑๘๔, ชุ.ชา.ปญญาส. (ไทย)
๒๘/๑๐๗/๒๑, ๑๗๑/๓๒.

^{๖๓} ปรีชา ช่างขวัญเย็น, **ธรรมรัฐ-ธรรมราชา**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๔๒), หน้า ๒๑.

^{๖๔} อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๓๓/๒๑๕-๒๑๖.

พระเจ้าอโศกมหาราชถือได้ว่าเป็น “ธรรมราชาในโลกนี้” เป็นพระองค์แรกด้วยทรงดำเนินรอยตามคำสอนของพระพุทธเจ้าในการรักษาธรรม ปฏิบัติธรรมและใช้ธรรมเป็นเครื่องปกครอง ปรีชา ช่างขวัญยืนกล่าวว่า ธรรมในการปกครองมีหลายหมวด แต่ในบพนี้ผู้วิจัยจึงขอ นำเสนอหลักธรรมในด้านการปกครองที่เกี่ยวข้องกับพระราชาดังนี้

๑. ทศพิธราชธรรม
๒. จักรพรรดิวัตร
๓. ราชสังคหวัตถุ ๔

๓.๓.๑. ทศพิธราชธรรม

ทศพิธราชธรรมเป็นเสมือนศีลวินัยของผู้ปกครองซึ่งจักต้องสังวรปฏิบัติ เพื่อเป็นเครื่องอบรมและคุ้มครองจิตใจไม่ให้ละเมิดอำนาจหน้าที่ โดยอาศัยหลักธรรมนี้เป็นหลักหรือปทัสถานในการปกครองและประพฤติปฏิบัติตน เป็นหลักธรรมที่จะทำให้เกิดการเคารพรัก เป็นสิ่งคุ้มครอง ป้องกัน รักษา และอำนวยความสะดวกแก่หมู่คณะหรือมวลชน และในพระไตรปิฎกมีข้อความกล่าวเกี่ยวกับทศพิธราชธรรมในมหาหังสชาดกความว่า

(พระราชชาติรัสตอบว่า) เราพิจารณาเห็นอนาคตอันยาวนานก็หาไม่ พญาหงส์ เราดำรงอยู่ในธรรม ๑๐ ประการ^{๖๕} จึงไม่สะดุ้งกลัวต่อปรโลก คือ (๑) ทาน (๒) ศีล (๓) การบริจาค (๔) ความซื่อตรง (๕) ความอ่อนโยน (๖) ความเพียร (๗) ความไม่โกรธ (๘) ความไม่เบียดเบียน (๙) ความอดทน (๑๐) ความไม่คลาดจากธรรม

เราเห็นกษัตริย์เหล่านี้ดำรงอยู่แล้วในตนด้วยประการฉะนี้ ต่อจากนั้น ปิติและโสมนัสมีประมาณไม่น้อยจึงเกิดขึ้นแก่เรา

ส่วนหงส์สุมุขะนี้ไม่ทันคิด ไม่ทราบความประทุษร้ายแห่งจิตต่อข้าพระองค์ จึงได้เปล่งวาจาอันหยาบคายออกมา

^{๖๕} ธรรม ๑๐ ประการ คือ ทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ คือ (๑) ทาน หมายถึง เจตนาให้วัตถุ ๑๐ ประการ มีข้าวและน้ำ เป็นต้น (๒) ศีล หมายถึง ศีล ๕ ศีล ๑๐ (๓) การบริจาค หมายถึง การบริจาคไทยธรรม (๔) ความซื่อตรง หมายถึง ความเป็นคนตรง (๕) ความอ่อนโยน หมายถึง ความเป็นคนอ่อนโยน (๖) ความเพียร หมายถึง กรรมคือการรักษาอุโบสถ (๗) ความไม่โกรธ หมายถึง ความมีเมตตาเป็นเบื้องต้น (๘) ความไม่เบียดเบียน หมายถึง ความมีกรุณาเป็นเบื้องต้น (๙) ความอดทน หมายถึง ความอดกลั้น (๑๐) ความไม่คลาดจากธรรม หมายถึง ความไม่ซัดเคือง (ขุ.ชา.อสีติ.อ. (บาลี) ๘/๑๗๖/๒๖๑).

หงส์สุษมะนันโกรธ จึงได้แปลงวาจาอันหยาบคายโดยไม่ไตร่ตรอง กล่าวหาโทษที่ไม่มีอยู่
ในข้าพระองค์ การแปลงนี้ดูเหมือนไม่ใช่ของผู้มีปัญญา^{๖๖}

ทศพิธราชธรรม จึงเป็นคุณธรรมของผู้ปกครองหรือธรรมของพระราชา มี ๑๐ ประการ
ดังนี้

๑) ทาน ให้ปันช่วยประชา คือ บำเพ็ญตนเป็นผู้ให้โดยมุ่งปกครองหรือทำงาน
เพื่อให้เขาได้ มิใช่เพื่อจะเอาจากเขา เอาใจใส่อำนวยความสะดวกความสงเคราะห์ อนุเคราะห์
ให้ประชาราษฎร์ได้รับประโยชน์สุข ความสะดวกปลอดภัย ตลอดจนให้ความช่วยเหลือแก่ผู้
เดือดร้อน ประสบทุกข์ และให้ความสนับสนุนแก่คนทำความดี

๒) ศีล รักษาความสุจริต คือ ประพฤติดีงาม สำนวณกายและวจีทวารประกอบ
แต่การสุจริต รักษาภิตติคุณ ประพฤติให้ควรเป็นตัวอย่าง และเป็นที่เคารพนับถือของ
ประชาราษฎร์ มิให้มีข้อที่ผู้ใดจะดูแคลน

๓) ปริจาคะ บำเพ็ญกิจด้วยเสียสละ คือ สามารถเสียสละความสุขสำราญ
เป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตนได้ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของ
บ้านเมือง

๔) อาชชวะ ปฏิบัติการโดยซื่อตรง คือ ซื่อตรงทรงสัตย์ไว้มารยาปฏิบัติภารกิจ
โดยสุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน

๕) มัททวะ ทรงความอ่อนโยนเข้าถึงคน คือ มีอัธยาศัยไมเยอหยิ่งหยาบคาย
กระด้างถือองค์ มีความงามสง่าเกิดแต่ท่วงทีภริยาสุภาพนุ่มนวลละมุนละไม ควรได้รับความรักภักดี
แต่มีขาดยำเกรง

๖) ตปะ พ้นมัวเมาด้วยเผากิเลส คือ แผลดเผากิเลส ตัณหา มิให้เข้ามา
ครอบงำจิต ระวังยับยั้งข่มใจได้ ไม่หลงใหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและการปรนเปรอ มี
ความเป็นอยู่สม่ำเสมอหรืออยู่อย่างง่าย ๆ สามีญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียรทำกิจในหน้าที่ให้
บริบูรณ์

๗) อักโกธะ ถือเหตุผลไม่โกรธา คือ ไม่เกรี้ยวกราด ไม่วินิจฉัยความและ
กระทำการด้วยอำนาจความโกรธ มีเมตตาประจำใจไว้ ระวังความเคืองชุนวินิจฉัยความและ
กระทำการด้วยจิตอันสุขุมราบเรียบตามธรรม

^{๖๖} พุ.ชา.อสีติ. (ไทย) ๒๘/๑๗๕-๑๗๗/๑๑๒-๑๑๓.

๘) อวิหิงสา มือหิงสาน่าร่มเย็น คือไม่หลงระเห็จอำนาจไม่บีบบังคับคดขี่มีความกรุณา ไม่เหตูเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชาราษฎร์ผู้ใด ด้วยอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง

๙) ขันติ ข่านะเข็ญด้วยขันติ คือ อุดทนต่องานที่ตรากตรำ อุดทนต่อความเหน็ดเหนื่อย ถึงจะลำบากกายนาเหน็ดเหนื่อยเพียงไร ก็ไม่ทำถอย ถึงจะถูกยั่วถุกหยันด้วยถ้อยคำเสียดสีถากถางอย่างไร ก็ไม่หมดกำลังใจ ไม่ยอมละทิ้งกิจการณียที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม

๑๐) อวิโรธนะ มีปฏิบัติคลาดจากธรรม คือ ประพฤติมิให้ผิดจากประศาสนธรรม อันถือประโยชน์สุขความดีงามของรัฐและราษฎรเป็นที่ตั้ง อันใดประชาราษฎร์ปรารถนาโดยชอบธรรมก็ไม่ขัดขืน การใดจะเป็นไปโดยชอบธรรมเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ก็ไม่ขัดขวาง วางองค์เป็นหลักหนักแน่นในธรรม คงที่ ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหว เพราะถ้อยคำดีร้ายลาภสักการะหรืออิฏฐารมณอันอิฏฐารมณใด ๆ สถิตมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม คือ ความเที่ยงธรรม กิติ นิติธรรม คือ ระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม กิติ ไม่ประพฤติให้เคลือนคลาดวิบัติไป^{๖๗}

จะเห็นได้ว่าพระราชามีอำนาจหน้าที่ในการปกครองไพร่ฟ้าประชาชน หากทรงดำเนินการปกครองด้วยธรรม ๑๐ ประการดังกล่าว ก็ทรงปกครองไพร่ฟ้าประชาชนให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข

๓.๓.๒ จักรพรรดิวัตร

จักรพรรดิวัตรเป็นข้อปฏิบัติในการปฏิบัติหน้าที่ของนักปกครองผู้ยิ่งใหญ่ หรือพระราชจริยวัตรของพระราชอา ในพระไตรปิฎกกล่าวถึงจักรพรรดิวัตรไว้ว่า

ลูกเอ๋ย ถ้าเช่นนั้น ลูกจงอาศัยธรรม เท่านั้น สักการะธรรม เคารพธรรม นับถือธรรม บูชาธรรม นอบน้อมธรรม มีธรรมเป็นธงชัย มีธรรมเป็นยอด มีธรรมเป็นใหญ่ จงจัดการรักษา ป้องกันและคุ้มครองชนภายใน กำลังพล พวกกษัตริย์ ผู้ตามเสด็จ พรหมมณและคหบดี ชาวนิคมและชาวชนบท สมณพรหมมณ สัตว์จำพวกเนื้อและนกโดยธรรม การกระทำสิ่งที่ดีแบบแผน อย่าได้เป็นไปในแวนแคว้นของลูก

อนึ่ง บุคคลเหล่าใดในแวนแคว้นของลูก ไม่มีทรัพย์ ลูกพึงให้ทรัพย์แก่บุคคลเหล่านั้นด้วย อนึ่ง สมณพรหมมณเหล่าใดในแวนแคว้นของลูก เว้นขาดจากความมัวเมาและความ

^{๖๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **ธรรมบุญชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพฯ : กองทุนอริยมรรค, ๒๕๔๕), หน้า ๒๗-๒๘.

ประมาท ตั้งมั่นอยู่ในขันติ(ความอดทน)และโสรจจะ(ความเสถียร) ฝึกตน สงบตน ให้ตน
ดับกิเลสอยู่แต่ผู้เดียว ลูกฟังเข้าไปหาสมณพราหมณ์เหล่านั้นตามกาลอันควรแล้วได้ถาม
สอบถามว่า ‘ท่านขอรับ อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไร
ควรเกี่ยวข้อง อะไรไม่ควรเกี่ยวข้อง อะไรที่ข้าพเจ้าทำอยู่ ฟังเป็นไปเพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์
ตลอดกาลนาน หรือว่าอะไรที่ข้าพเจ้าทำอยู่ ฟังเป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขตลอดกาลนาน’^{๖๘}

พระราชพิธีบำเพ็ญจักรพรรดิวัตร ๕ ประการ ดังนี้

๑) ธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ เคารพธรรม เคารพธรรม นิยมธรรม ตั้งตน
อยู่ในธรรม ประพฤติธรรมด้วยตนเอง

๒) ธรรมิการักษา ให้ความคุ้มครองโดยธรรม คือ จัดอำนาจการรักษาคุ่มครอง
ป้องกันอันชอบธรรม แก่ชนทุกหมู่เหล่าในแผ่นดิน คือ คนภายใน^{๖๙} ข้าราชการฝ่ายทหาร
ข้าราชการฝ่ายปกครอง ข้าราชการพลเรือน นักวิชาการและคนต่างอาชีพ พ่อค้า เกษตรกร ชาว
นิคมชนบท และชนชายแดนพระสงฆ์และบรรพชิตผู้ทรงศีลทรงคุณธรรม ตลอดจน สัตว์ทำสัตว์
ปีกอันควรสงวนพันธุ์ทั้งหลาย

๓) มา อธรรมการ ห้ามและกัณการอันอาธรรม คือ จัดการป้องกันแก้ไข มิให้มี
การกระทำที่ไม่เป็นธรรม การเบียดเบียนช่มเหงและความผิดความชั่วร้ายเดือดร้อนเกิดขึ้นใน
บ้านเมือง ชักนำประชาชนให้ตั้งมั่นในสุจริตและนิยมธรรม

๔) ธนานุประทาน บันทรัพย์เฉลี่ยให้แก่ชนผู้ไร้ทรัพย์ มิให้มีคนขัดสนยากไร้ใน
แผ่นดิน เช่น จัดให้ราษฎรทั้งปวงมีทางหาเลี้ยงชีพ ทำมาหากินได้โดยสุจริต

๕) ปริปุจฉา สอบถามปรึกษากับพระสงฆ์และนักปราชญ์ มีที่ปรึกษาที่ทรง
วิชาการทรงคุณธรรม ผู้ประพฤติดี ประพฤติชอบ ผู้ไม่ประมาทหมั่นเมตตาที่จะช่วยให้เจริญปัญญา
และกุศลธรรม หมั่นพบได้ถามหาความรู้หาความจริงและแก้ปัญหาต่างๆ อยู่โดยสม่ำเสมอตาม
กาลอันควร เพื่อซักซ้อมตรวจสอบตนให้เจริญก้าวหน้า และดำเนินกิจการในทางที่ถูกที่ชอบธรรม
ตั้งงามและเป็นไปเพื่อประโยชน์สุข^{๗๐}

^{๖๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๔/๖๒-๖๓.

^{๖๙} หมายถึง พระมเหสี โอรส ธิดา ข้าราชการในพระองค์หรือคนในครอบครัวและในปกครอง
ส่วนตัวซึ่งฟังคุ้มครองโดยให้การบำรุงเลี้ยงอบรมสั่งสอน เป็นต้น ให้อยู่สุขสงบและเคารพนับถือกัน.

^{๗๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมบุญชีวิต**, หน้า ๒๙-๓๐.

จะเห็นได้ว่าพระราชจริยา & ประการดังกล่าวหากพระราชาทรงถือปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอจะเพิ่มพูนบุญญาภาวให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป เป็นพระราชอาผู้ทรงมีบุญญาภาวมาก

๓.๓.๓ ราชสังคหวัตถุ

ราชสังคหวัตถุ เป็นหลักธรรมที่ช่วยในการวางนโยบายในการปกครองและการบริหารบ้านเมืองในด้านการปกครอง การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม นับเป็นหลักธรรมที่จะทำให้ได้รับความเคารพรักจากผู้อยู่ใต้ปกครอง เพราะปัญหาเศรษฐกิจเป็นปัญหาสำคัญปัญหาหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมา เช่น การลักขโมย การก่ออาชญากรรม ฯลฯ นอกจากการปราบปรามอันเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าแล้ว การสงเคราะห์ในทางเศรษฐกิจนับเป็นการแก้ไขปัญหาก็ให้ผลได้อย่างยั่งยืน โดยดำเนินการตามหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาคือหลักราชสังคหวัตถุ ๔ ประการ ดังนี้

๑) สัสสมณะะ ฉลาดบำรุงธัญญาหาร คือ ปรีชาสามารถในนโยบายที่จะบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ส่งเสริมการเกษตรให้อุดมสมบูรณ์

๒) บุริสเมณะ ฉลาดบำรุงข้าราชการ คือ ปรีชาสามารถในนโยบายที่จะบำรุงข้าราชการ ด้วยการส่งเสริมคนดีมีความสามารถ และจัดสวัสดิการให้ดี เป็นต้น

๓) สัมมาปาสะ ผูกประสานปวงประชา คือ ผดุงผลงานประชาชนไว้ด้วยนโยบายส่งเสริมอาชีพ เช่น จัดทุนให้คนยากจนยืมไปสร้างตนในพาณิชยกรรม หรือดำเนินกิจการต่างๆ ไม่ให้ฐานะเหลื่อมล้ำห่างเหินจนแตกแยกกัน

๔) วาชไปยะ มีวาทะตุดตัมใจ คือ รู้จักพูด รู้จักชี้แจงแนะนำ รู้จักทักทายถามไถ่ทุกข์สุขราษฎรทุกชั้น แม้ปราศรัยก็ไพเราะน่าฟัง ทั้งประกอบด้วยเหตุผล เป็นหลักฐาน มีประโยชน์ เป็นทางแห่งการสร้างสรรค์แก้ไขปัญหาเสริมความสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจดี ความเชื่อถือ และความนิยมนับถือ^{๗๐}

จะเห็นได้ว่าราชสังคหวัตถุ ๔ ดังกล่าวที่พระราชาทรงถือเป็นหลักปฏิบัติ ก็เพื่อสงเคราะห์ไพร่ฟ้าประชาชนหรือหมู่คณะให้มีความร่มเย็นเป็นสุขและมีความจงรักภักดีต่อบ้านเมืองและหมู่คณะ

^{๗๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐.

ส. ศิวรักษ์ กล่าวว่า แบบอย่างความเป็นพระราชาทางพุทธศาสนาเมื่ออยู่ ๓ นัย

๑) พระเจ้าจักรพรรดิ การเป็นพระเจ้าจักรพรรดิขึ้นอยู่กับหน้าที่พระราชาทรงประพฤติปฏิบัติตามจักรวรรดิวัตร แล้วธรรมจักรย่อมปรากฏในราชอาณาจักรเพื่อทรงนำพระองค์ไปในทางธรรม ถ้าทรงบกพร่องในการปฏิบัติธรรม ธรรมจักรก็จักปลาสนากรไป

๒) มหาสมมต พระราชาตามมหาสมมตนั้น ทรงได้รับเลือกขึ้นมาจากชุมชนที่เห็นว่าทรงมีความสามารถทางด้านการปกครองอย่างชอบธรรม แม้ในยุคสมัยแห่งการเสื่อมโทรมแต่ก็ทรงรักษาธรรมะไว้ได้ โดยประชาชนยอมเต็มใจเสียภาษีอากรให้ เพื่อพระองค์จะได้ไม่ต้องทำมาหาเลี้ยงชีพ

๓) ธรรมราชา พระราชาในแบบธรรมราชา คือ พระองค์ผู้ถือเอาธรรมเป็นแนวทางแห่งการปกครองดังมีศัพทปิทธาธรรมเป็นเกณฑ์ในการปฏิบัติ พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นแบบอย่างทั้งในทางที่ทรงเป็นพระเจ้าจักรพรรดิและธรรมราชา เมื่อพระราชาทรงเป็นพระเจ้าจักรพรรดิและทรงไว้ซึ่งความเป็นธรรมราชา ถือได้ว่าเป็นยุคทองของสถาบันกษัตริย์ สันติสุขย่อมปรากฏมีในราชอาณาจักร พร้อมทั้งความสมบูรณ์พูนสุข ประชาชนก็พลอยปฏิบัติธรรมกันทุกถ้วนหน้า^{๗๒}

พระราชจริยวัตรและพระราชกรณียกิจของพระเจ้าอโศกมหาราชตามที่ปรากฏในจารึกต่าง ๆ ที่พระองค์โปรดให้จารึกไว้ตามสถานที่ต่าง ๆ ในราชอาณาจักรของพระองค์และดินแดนใกล้เคียง มีดังนี้

๑) ธรรมวิชัย ธรรมวิชัย คือ การเอาชนะด้วยธรรม ไม่ใช่อาวุธ เป็นการแผ่อำนาจธรรม ไม่ใช่แผ่อำนาจทัพไปสู่ดินแดนต่าง ๆ เพื่อให้ได้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ซึ่งไม่เพียงให้ผลคือ ความสงบสุขในโลกนี้เท่านั้น ยังเป็นบุญกุศลต่อไปในโลกหน้าด้วย พระเจ้าอโศกมหาราชทรงทำศึกครั้งยิ่งใหญ่ที่แคว้นกสิงคะซึ่งนับเป็นการทำศึกด้วยกองทัพเป็นครั้งสุดท้าย เมื่อทรงได้แคว้นกสิงคะแล้ว ทรงตั้งพระทัยจะเอาชนะโดยธรรม ไม่ใช่แสนยานุภาพอีกต่อไป ทรงเปลี่ยนเสียงกึกก้องของกลองศึกกลายเป็นเสียงกึกก้องของการประกาศธรรม ทรงใช้บารมีที่มีกองทัพอันเข้มแข็งทำให้รัฐอื่นไม่ต่อต้านธรรมทูตที่พระองค์ทรงส่งไปเผยแผ่ธรรมะของพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงใช้ธรรมะอบรมพระองค์เอง เมื่อรู้ธรรมดีแล้วก็ทรงสั่งสอนอบรม รวมทั้งปฏิบัติตามจักรกัตติวัตรข้อที่เกี่ยวกับศาสนา คือ อุปลัมภภารุงสมณพราหมณ์ เข้าไปสนทนาและแก้ไขความ

^{๗๒} ส. ศิวรักษ์, ความเข้าใจในเรื่องสินธุธรรม, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๔๖), หน้า

เลื่อมของศาสนา สิ่งที่พระองค์ทรงปรารถนาอย่างสูงสุดในโลกนี้คือ ให้ประชาชนเข้าถึงธรรม อานิสงส์ที่ทรงเผยแผ่ธรรมนี้ทรงหวังว่าจะส่งผลในโลกหน้า โดยปกติพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม ปรารถนาผลสูงสุดในอนาคตกาล คือความเป็นพระพุทธเจ้า

๒) ความใจกว้างทางธรรม พระเจ้าอโศกมหาราชทรงยกย่องฆราวาสนักบวช ไม่ว่าจะ เป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ที่ถือศีลปฏิบัติธรรม และได้ทรงสอนประชาชนมิให้ยกย่องนักบวชของตน และกล่าวร้ายนักบวชที่ผู้อื่นนับถือ พระองค์ทรงเห็นว่าแม้ความคิดจะต่างกันก็ควรฟังธรรม ของกันและกันได้ ความใจกว้างทางธรรมนั้นทรงปฏิบัติเองและทรงสนับสนุนให้ประชาชนและ นักบวชยึดถือด้วย

๓) ความเมตตาในสรรพชีวิต พระเจ้าอโศกมหาราชทรงแสดงความเมือแผ่ธรรม และความสุขสบายออกไปอย่างกว้างขวาง ธรรมที่ทรงให้ความสำคัญมากข้อหนึ่ง คือ ทาน ดังนี้

(๑) การทำทานแก่มนุษย์ พระเจ้าอโศกมหาราชทรงสอนให้เชื่อฟังบิดา มารดา เอื้อเฟื้อแก่ญาติ เพื่อนสนิท และสมณพราหมณ์ ไม่ฆ่าสัตว์ และประหัยดอคมทรัพย์สิน

(๒) การอุปถัมภ์บำรุงนักบวช พระเจ้าอโศกมหาราชได้พระราชทานที่อยู่เพื่อ ปฏิบัติธรรมแก่พวกอาชีวกหลายแห่ง ทรงดูแลพุทธศาสนาเป็นพิเศษคือ ห้ามการแตกสามัคคีใน หมู่สงฆ์ ทรงรักษานักบวชที่ดีและขจัดนักบวชที่ไม่ดี

(๓) การสั่งสอนธรรมแก่ประชาชน พระเจ้าอโศกมหาราชทรงสอนธรรม ตั้ง ธรรมมหาอำมาตย์ การชักชวนประชาชนให้ฟังธรรม ทรงเห็นว่าความเจริญด้วยธรรมของมนุษย์ เกิดได้สองวิธีคือ การห้ามปรามและการแนะนำชี้แจง ซึ่งทรงเลือกการแนะนำชี้แจง

(๔) การเผยแผ่ธรรมไปสู่ประชาชนที่อยู่ห่างพระเจ้าแผ่นดิน พระเจ้าอโศก มหาราชทรงช่วยเหลือและแผ่ธรรมไปสู่ประชาชนที่อยู่ในถิ่นไกล นักโทษ และทรงส่งสมณทูตไป ในดินแดนทั้งใกล้ไกลชั้นทวีปของพระองค์

(๕) การแผ่พระเมตตาธรรมไปสู่สัตว์ต่าง ๆ พระเจ้าอโศกมหาราช พระราชทานพระเมตตาแก่สัตว์ ทรงห้ามล่าสัตว์ ครีวหลวงเล็กฆ่าสัตว์ ทรงริเริ่มการสร้างร่มเงา และสระน้ำสาธารณะไว้สำหรับคนและสัตว์ที่เดินทาง สร้างสถานพยาบาลสัตว์

(๖) การตั้งธรรมมหาอำมาตย์ พระเจ้าอโศกมหาราชทรงตั้งธรรมมหา อำมาตย์ประจำดินแดนต่าง ๆ มีหน้าที่ดูแลและส่งเสริมการปฏิบัติธรรมของนักบวชและคนทุก ระดับ ตั้งแต่ในพระราชวังจนถึงสามัญชนที่อยู่ในแคว้นไกล ดูแลงานด้านสังคมสงเคราะห์ของคน ที่พึ่งตนเองไม่ได้ เช่น คนชรา คนอนาถา ตลอดจนจนถึงนักโทษ

๔) การปกครองแบบพ่อปกครองลูก พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเห็นราษฎรเป็นลูก จึงเสียดสละตนเพื่อประชาชน ทรงประกาศให้ข้าราชการสำนึกในหน้าที่ที่จะต้องดูแลราษฎรแทนพระองค์ด้วยความรักความเอาใจใส่^{๗๓}

เรื่องจอมจักรพรรดิอโศกมีการกล่าวถึงหลักธรรมในการปกครองของจอมจักรพรรดิอโศกไว้ดังนี้

(๑) จอมจักรพรรดิอโศกได้ทรงทราบปฏิปทาของบัณฑิตแต่โบราณ เช่น พระเจ้าสุทโสมโพนิต์แล้วมีพระทัยน้อมไปเพื่อดำเนินตาม กล่าวคือเมื่อครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้าเสวยพระชาติเป็นพระสุทโสมโพนิต์ยังมีได้ตรัสรู้ ได้เคยฝึกพระองค์ในชาติที่เป็นโจรบริสัทมาแล้ว ดังนี้ “บัดนี้ พระโพนิต์สุทโสมได้ฝึกพระเจ้าบริสัทให้มันอยู่ในศีล ตั้งอยู่ในธรรมแล้ว และให้ดำรงอยู่ในราชสมบัติ . . . ตรัสสอนพระเจ้าบริสัทให้มันทำบุญทำทาน . . . ให้ประพฤติทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ ไม่มีอคติ(ลำเอียง)ในการวินิจฉัยคดี”^{๗๔}

จากตัวอย่างแสดงให้เห็นว่า จอมจักรพรรดิอโศกทรงปกครองประชาราษฎร์ด้วยทศพิธราชธรรม

(๒) ตอนที่พระมหาเถระประธานสงฆ์แห่งอโศการามขอให้จอมจักรพรรดิอโศกทรงพิจารณาทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ ในเวลาที่ใกล้สิ้นพระชนม์ ดังข้อความว่า “เมื่อทรงพิจารณารวมทั้ง ๑๐ ประการนี้ ว่ามีในพระองค์อย่างเต็มเปี่ยมแล้วก็จะทรงปิติโสมนัสอย่างเต็มที่ ท่านกล่าวว่าไม่มีปราโมชใดเสมอด้วยปราโมชอันเกิดจากการประพฤติธรรม”^{๗๕}

จากตัวอย่างแสดงให้เห็นว่า จอมจักรพรรดิอโศกทรงพอพระราชหฤทัยที่ได้ทรงปกครองตามธรรม

(๓) คำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงจอมจักรพรรดิอโศกว่า ทรงพยายามนำหลักธรรมวินัยของพระพุทธองค์มาเป็นนโยบายการปกครองของรัฐ เนื่องจากทรงศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง และทรงเชื่อว่า เมื่อปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา

^{๗๓} ปรีชา ช่างขวัญยืน, **ธรรมรัฐ-ธรรมราชา**, หน้า ๑๓๒-๑๖๑.

^{๗๔} วศิณ อินทสระ, **จอมจักรพรรดิอโศก ภาค ๒**, หน้า ๘๐๓.

^{๗๕} **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๙๙๗.

แล้ว จักบรรลุลุความสุขอันสมบูรณ์ ประชาชนและรัฐจักรุ่งเรือง^{๗๖} พระองค์ได้รับความดลบันดาล พระทัยจากเรื่องราวธรรมจักรพรรดิราชาในพระสูตรของพระพุทธศาสนา จึงปฏิบัติพระองค์เป็นพระ ธรรมจักรพรรดิราชา และทรงประกาศความรู้สึกรู้ใจในศิลาจารึกดังนี้

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปิยทัสสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ทรงปรารถนาความไม่ประทุษร้าย ในสรรพสัตว์ ความสังวรตน ความประพฤติสม่ำเสมอและความสุภาพ และโดยประการนั้น พระเจ้าอยู่หัวทรงได้พิจารณาประจักษ์แล้วว่า ธรรมวิชัยคือชัยชนะโดยธรรมนับเป็นชัยชนะ อันสูงสุด พระเจ้าอยู่หัวได้ทรงรับผลสำเร็จในชัยชนะดังกล่าวสืบต่อกันมิรู้สิ้น (ทั้งใน อาณาจักรของพระองค์) และแผ่ตลอดไป บรรดาเผ่าพันธุ์มนุษย์อื่น ๆ ที่อาศัยอยู่รอบพระ ราชอาณาเขต แม้ในแว่นแคว้นซึ่งไกลออกไปตั้ง ๖๐๐ โยชน์ อันมีกษัตริย์ชาวโยนก ทรง พระนามว่า อันติโยคะ และถึงอาณาจักรแห่งพระราช ๔ พระองค์ ทรงพระนามว่า พระ เจ้าตุรมายะ พระเจ้าอันติเกนะ พระเจ้ามฆะ และพระเจ้าอลิกสุนทระ ก็เหมือนกัน ภาคใต้ (ของอาณาจักรมคธ)ลงไปถึงดินแดนของพวกโจฬะ พวกปาณฑยะและกระทั่งตามพินธุณี (เกาะลังกา) ในประการเดียวกัน ณ แว่นแคว้นทั้งหลายของพระราชาธิบดีแห่งพวกยวนะ และกัมโพชะ พวกนาภะและนาภันติ พวกเจ้าโกชะผู้ครองโดยสืบสันตติ พวกอันธระ และพวกปารินทะเหล่านี้ ทุกหนทุกแห่งปฏิบัติตามธรรมานุสาสน์ของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แม้ชนชาวประเทศอื่นซึ่งคณะทูตของพระองค์มิได้ไปถึง ครั้นได้ทราบถึงการปฏิบัติธรรมของ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและธรรมโฆษณาของพระองค์ ชนชาวประเทศทั้งหลายเหล่านั้นก็ลง มือปฏิบัติตาม และชักชวนกันให้ปฏิบัติตาม

และชัยชนะเห็นปานเช่นนี้ ได้นำมาซึ่งความปิติและความรักใคร่ ความรักใคร่โดย ประการนี้จึงจักดำรงคงมั่นอยู่ได้ เพราะมักผลิตผลจากธรรมวิชัย ถึงกระนั้นความปิติพึงใจ ดังกล่าวก็ยังมีนับว่าเป็นผลเล็กน้อย (ข้อนี้เพราะเหตุไร) เพราะว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรง มุ่งหมายผลอันโอฬารยิ่งกว่า คือผลที่จะรับในโลกหน้า พระราชโองการโดยธรรมนี้โปรดเกล้าให้จารึกไว้ก็เพื่อประสงค์ให้พระราชบุตร พระราชนัดดา และพระราชปนัดดาทั้งผอง ของข้า ทราบชัดถึงชัยชนะแบบใหม่ของข้า จักได้ไม่ไปเที่ยวเสาะแสวงหาชัยชนะแบบอื่น ขอให้เขาเหล่านั้นพึงเข้าใจเถอะว่า ชัยชนะที่จริงแท้มีแต่ชัยชนะโดยธรรมานุภาพเท่านั้น^{๗๗}

^{๗๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๑๑.

^{๗๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๑๑-๘๑๓.

จากตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นว่า จอมจักรพรรดิอโศกทรงนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการปกครองประเทศ ทรงปราโมชกับกุศลจริยานั้นอย่างใหญ่หลวง จนประกาศความรู้สึกไว้ในศิลาจารึกและทรงประดิษฐานศิลาจารึกไว้ทั่วราชอาณาจักร

ความเป็นธรรมราชาของพระเจ้าอโศกมหาราช เป็นการยืนยันถึงการปฏิบัติได้จริงในเรื่องการปกครองโดยธรรมดังที่ ปรีชา ช้างขวัญยืน กล่าวไว้ว่า “การปกครองของรัฐในสมัยโบราณนั้นอาจจะกล่าวแยกได้เป็น ๒ ส่วนคือ กลไกการปกครองตามปกติ ซึ่งจะทำให้รัฐมีความมั่นคงในด้านต่าง ๆ และกลไกการปกครองโดยธรรม ซึ่งเป็นกลไกที่ทำให้การปกครองดำเนินไปเพื่อความสุขของประชาชน ดังนั้น หากบกพร่องในส่วนแรกรัฐก็จะอ่อนแอ หากบกพร่องในส่วนหลังประชาชนก็เดือดร้อน ความสมดุลระหว่างทั้ง ๒ ส่วนนี้ต่างหากที่เป็นอุดมคติของธรรมราชา”^{๗๘}

ตั้งแต่โบราณกาลมาจนถึงทุกวันนี้ พระมหากษัตริย์ไทยทรงเป็นพุทธมามกะและทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก ทรงเป็นผู้นำในการประพุดิธรรม และไม่ว่าการปกครองบ้านเมืองจะเป็นแบบบิดากับบุตร แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์หรือในระบอบประชาธิปไตย แม้ความเป็น “เทวราชา” จะเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลาแต่ความเป็น “ธรรมราชา” ไม่เปลี่ยนแปลงเลยตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน ปงถึงธรรมอันเป็นสัจจะ และเป็นอำนาจในการปกครองอย่างแท้จริง ดังที่พระยาสุนทรพิพิธกล่าวไว้ว่า

ทศพิธราชธรรม ราชสังคหวัตถุ และจักรวรรดิวัตร เป็นข้อธรรมที่พระมหากษัตริย์พึงมีพึงประพฤติปฏิบัติเป็นราชจริยานุวัตร เพราะพระมหากษัตริย์ที่ทรงสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น หากขาดเสียซึ่งธรรมเป็นเครื่องคุ้มครองพระราชหฤทัยแล้วก็ไม่มีความดีที่เป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งพระองค์ได้ อันเป็นช่องทางให้เกิดความไม่สงบเรียบร้อยขึ้นได้ง่าย ทั้งแก่บ้านเมืองประชาชน และพระองค์เอง โดยเฉพาะประเทศไทยซึ่งเป็นเมืองนับถือพระพุทธศาสนา แต่โบราณกาล พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะและเป็นองค์ศาสนูปถัมภกอยู่แล้ว ดังนั้น พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์จึงได้ทรงถือปฏิบัติตามข้อธรรมทั้ง ๓ หมวดดังกล่าวโดยเคร่งครัดตลอดมาเป็นราชประเพณี^{๗๙}

^{๗๘} ปรีชา ช้างขวัญยืน, **ธรรมรัฐ-ธรรมราชา**, หน้า ๑๖๔.

^{๗๙} พระยาสุนทรพิพิธ, “ศีลธรรมของผู้ปกครอง”, **วารสารรัฐประศาสนศาสตร์**, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๔

ปรีชา ช้างขวัญยืนกล่าวว่า “การตัดสินว่าผู้ใดสมควรเป็นพระเจ้าแผ่นดิน และการตัดสินว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ดีหรือไม่ดี อาศัยธรรมเป็นเครื่องตัดสิน เพราะธรรมของพระราชาก็ว่า เป็นเครื่องควบคุมพระราชามีให้ทำผิดทำนองคลองธรรม มิให้ทำตามอารมณ์ และมีให้เกียจคร้านหรือลุ่มหลงในสิ่งที่ไม่ควรแก่ผู้มีหน้าที่ปกครอง”^{๕๐}

ฉะนั้น ธรรมราชา เป็นการปกครองที่เน้นธรรมไม่เน้นอำนาจจึงไม่ใช้ความรุนแรง แต่ใช้เหตุผล ความถูกต้อง และเมตตาธรรม แก้ปัญหาด้วยการประนีประนอมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ดังนั้น ผู้ปกครองทุกระดับควรปฏิบัติตนตามอย่างธรรมราชาดังที่พระพุทธองค์ตรัสสอนว่า “ในเวลาที่จะพระราชกิจตั้งอยู่ในธรรม แม้พวกข้าราชการก็ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อพวกข้าราชการตั้งอยู่ในธรรม แม้พราหมณ์และคหบดีก็ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อพราหมณ์และคหบดีตั้งอยู่ในธรรม แม้ชาวนิคมนและชาวชนบทก็ตั้งอยู่ในธรรม”^{๕๑}

สรุปความว่า ผู้ปกครองที่มีอำนาจ หากไม่มีธรรมครองใจจะลุอำนาจตามความโลภ ความโกรธ ความหลง แล้วทำการเบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน ดังนั้นทศพิธราชธรรมที่พระมหากษัตริย์ทรงนำมาประพฤติปฏิบัติ จะช่วยขัดเกลาอัธยาศัยของพระองค์เองให้เป็นผู้ปกครองที่ดี กล่าวคือเพื่อมิให้พระองค์ทรงกระทำผิดทำนองคลองธรรม มิให้ทรงทำตามอารมณ์ และมีให้ทรงเกียจคร้านหรือลุ่มหลงในสิ่งที่ไม่ควรแก่ผู้มีหน้าที่ปกครอง ทศพิธราชธรรมจึงมิได้มีความหมายแคบ ๆ จำกัดขอบเขตอยู่เฉพาะพระมหากษัตริย์โดยส่วนเดียว แต่ทศพิธราชธรรมเป็นหลักธรรมอันเป็นกลาง ๆ ที่ทุกคนพึงปฏิบัติตามควรแก่ฐานะของตน ส่วนผู้มีหน้าที่ในการปกครองโดยทั่วไปหรือผู้นำท้องถิ่นใดก็ตามหากมิได้ปฏิบัติตามหลักทศพิธราชธรรมแล้ว จะเป็นผู้ปกครองที่ดีไม่ได้เลย

ส่วนจักรพรรดิวัตรเป็นหลักธรรมที่พระมหากษัตริย์ทรงใช้แสดงออก หรือทรงนำมาประพฤติปฏิบัติต่อผู้ที่อยู่ในรัฐของพระองค์ โดยทรงปกครอง ดูแลผู้อยู่ในความปกครองด้วยความเป็นธรรม ทรงคุ้มครองป้องกันให้เขาเหล่านั้นพ้นจากอันตราย พระราชทานสิ่งของต่างๆ ตามที่บุคคลและสัตว์ทั้งหลายพึงได้รับการสงเคราะห์

ราชสังคหวัตรเป็นหลักธรรมที่พระมหากษัตริย์ ทรงยึดเป็นหลักปฏิบัติเพื่อทรงสงเคราะห์ช่วยเหลือ ทรงมีเมตตาธรรม และทรงเป็นที่พึ่งอันร่มเย็นแก่ทุกคน

^{๕๐} ปรีชา ช้างขวัญยืน, **ธรรมรัฐ-ธรรมราชา**, หน้า ๑๙.

^{๕๑} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๕.

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่มุ่งเน้นในเรื่องการปกครองตนเองมากที่สุด เช่น ศีล ๕ และกุศลกรรมบถ ๑๐ อันเป็นธรรมที่จะควบคุมให้คนประพฤติดีทางกาย วาจา และใจ โดยมีความคิดที่ดีหรือมโนสุจริตเป็นพื้นฐานให้กายและวาจา ดำเนินไปด้วยดี ผู้ที่จะปกครองหมู่คณะหรือสังคมได้จึงต้องเป็นผู้ที่ปกครองตัวเองให้ได้ก่อน ดังนั้นธรรมของพระราชาก็ประกอบด้วย ๒ ส่วน คือธรรมที่พระราชาทรงปฏิบัติโดยปกติ เช่น ศีล ๕ กุศลกรรมบถ ๑๐ หรือโอตตปปะ ฯลฯ ส่วนหนึ่งและธรรมที่เกี่ยวกับการปกครอง เช่น ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร ฯลฯ อีกส่วนหนึ่งธรรมเหล่านี้หากพระองค์ทรงปฏิบัติได้มากก็เท่ากับทรงปฏิบัติหน้าที่ในฐานะผู้ปกครองได้ดีตามส่วนที่ทรงปฏิบัติได้ เมื่อใดที่ทรงปฏิบัติได้ครบถ้วนสมบูรณ์ เมื่อนั้นเท่ากับทรงปฏิบัติในฐานะผู้ปกครองได้ดีอย่างสมบูรณ์ พระองค์ยอมทรงเป็นพระราชาสู่ประเสริฐ

จากการศึกษาคติธรรม และ ทรรศนะที่มีต่อชีวิตในเรื่องจอมจักรพรรดิอโศกพบว่า หลักธรรมในด้านจริยธรรม ให้ความรู้อันเป็นแนวทางแห่งการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคม หลีกเลียงแนวทางที่จะเกิดเป็นทุกข์ และแนวทางการครองชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข ในขณะที่หลักธรรมในด้านสัจธรรม ให้ความรู้อันเป็นแนวทางแห่งการดำรงชีวิตอยู่ในโลกนี้ โดยไม่ต้องทุกข์ มากเกินไปหรือไม่ปรากฏเป็นความทุกข์ รู้ถึงต้นกำเนิดแห่งความทุกข์ของมนุษย์ที่มนุษย์พึงละ หากละทั้งหมดยังไม่ได้ต้องควบคุมให้มีอำนาจบังคับตัวเราให้น้อยที่สุด ส่วนหลักธรรมในด้านการปกครอง ก็ให้ความรู้อันเป็นแนวทางในการปกครองหมู่คณะระดับต่าง ๆ แต่การนำหลักธรรมนี้ไปใช้ต้องไม่เอาความเห็นของตนเป็นใหญ่ และต้องไม่หวั่นไหวไปตามโลก แต่พึงพิจารณาโดยยึด ธรรมาธิปไตย คือ ถือธรรมเป็นใหญ่.

บทที่ ๔

วิเคราะห์คุณค่าในวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา เรื่องจอมจักรพรรดิอโศก

วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาเรื่องจอมจักรพรรดิอโศก เป็นวรรณกรรมอันมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ผู้ประพันธ์ได้รับใช้พระพุทธศาสนาด้วยการเผยแพร่ อธิบาย ชักชวน ขยายอรรถแห่งคำสอนของพระพุทธเจ้าออกไปด้วยภาษาอันไพเราะ ความประณีตงดงามในการใช้ถ้อยคำ ทำให้ข้อความมีความลึกซึ้งกินใจ เกิดเป็นความซาบซึ้งใจ และสนุกสนานเพลิดเพลิน นอกจากนี้ สาระที่แฝงอยู่ในเนื้อเรื่องยังก่อให้เกิดปัญญาและข้อคิด ดังนั้น ในบทนี้ผู้วิจัยจะดำเนินการวิเคราะห์ ๓ ประเด็น คือ

๑. คุณค่าทางปรัชญาชีวิต
๒. คุณค่าทางปัญญา
๓. คุณค่าทางจิตใจ

๔.๑ คุณค่าทางปรัชญาชีวิต

วรรณกรรมเป็นการบันทึกความคิดของผู้ประพันธ์ การอ่านวรรณกรรมจึงเป็นการอ่านความคิดของคนที่รู้จักคิด ย่อมทำให้ผู้อ่านเกิดความคิดได้มาก เกษม ขนบแก้ว กล่าวว่ตามหลักพุทธธรรม ความคิดจะเกิดได้ต้องอาศัยปัจจัย ๒ ประการ คือ

(๑) ปรโตโฆสะ เสียงจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก การรับฟัง คำแนะนำสั่งสอน เล่าเรียนหาความรู้ สนทนาซักถาม ฟังคำบอกเล่าชักจูงของผู้อื่น โดยเฉพาะการสดับสัทธรรมจากท่านผู้เป็นกัลยาณมิตร

(๒) โยนิโสมนสิการ การใช้ความคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น คือ กระทำในใจโดยแยบคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา รู้จักสืบสาวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้น ๆ หรือปัญหานั้น ๆ ออก ให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย^๑

^๑ เกษม ขนบแก้ว, *แง่คิดจากวรรณคดีและวรรณกรรม*, หน้า ๒๐.

พิจารณาจากพุทธธรรม จะเห็นได้ว่า วรรณกรรมเป็นปรโตโมสะ หรือเป็นองค์ประกอบภายนอก ที่ช่วยให้ผู้อ่านเกิดความคิดได้มาก และ ชัตสุณี สินธุสิงห์ กล่าวว่าการที่วรรณคดีสร้างขึ้นจากชีวิตจริง เหตุการณ์จริง หรือแม้จะเป็นการแอบอิงชีวิตจริงอยู่บ้างก็ตาม แรงบันดาลใจที่บังเกิดแก่กวีนั้นย่อมทำให้กวีสอดแทรกทรรสนะความรู้สึก อุดมการณ์หรือคติธรรม ลงไว้ในงานสร้างสรรค์ของเขา การให้ทรรสนะในเชิงวิเคราะห์วิจารณ์ที่แตกต่างหลากหลายของกวี เป็นการสร้างประสบการณ์อันแปลกใหม่ไปจากชีวิตหรือเหตุการณ์ในชีวิตของผู้อ่าน บางครั้งจึงเป็นเครื่องชี้นำความคิด เป็นเครื่องจรรโลงใจและบางครั้งก็เป็นการให้แนวทางหาความรู้และความเข้าใจชีวิตในแง่มุมต่าง ๆ^๒

คุณค่าทางปรัชญาชีวิตจากเรื่องจอมจักรพรรดิอโศกมีดังนี้

๔.๑.๑ มนุษย์เกิดมาเพื่ออะไร

มนุษย์เกิดมาทำไม เป็นคำถามที่มักเกิดในทรวงอกทุกคนในสังคมมนุษย์ ผู้ประพันธ์นำหลักธรรมทางศาสนาผนวกกับประสบการณ์ของตนเองแล้วประพันธ์ออกมาเป็นคำตอบ นับว่าผู้อ่านวรรณกรรมเรื่องจอมจักรพรรดิอโศกได้ประโยชน์อย่างยิ่งในการได้อ่านความคิดที่ผ่านการกลั่นกรองเป็นอย่างดีแล้ว เป็นคำตอบที่จะต้องนำมาขบคิดต่อเพื่อหาคำตอบสุดท้ายที่จะได้ยึดเป็นแนวปฏิบัติของตนต่อไป เรื่องจอมจักรพรรดิอโศกได้กล่าวไว้ดังนี้

ตอนที่พระมหาเถระประธานสงฆ์แห่งอโศการามเข้าเฝ้าพระเจ้าอโศกเพื่อเยี่ยมพระอาการในเวลาใกล้สิ้นพระชนม์ พระเจ้าอโศกได้ตรัสถามว่า

“พระคุณเจ้า! มนุษย์เราเกิดมาเพื่ออะไร?”

“ขอถวายพระพร! ปัญหานี้ตอบได้หลายแง่ บางคนบอกว่าเกิดมาเพื่อตาย บางคนว่าเกิดมาเพื่อทุกข์ บางคนว่าเกิดมาเพื่อชดใช้กรรม เพราะชีวิตมนุษย์เป็นเหมือนสนามทดลองแรงกรรม

ที่ว่าเกิดมาเพื่อตายนั่น เพราะทุกคนที่เกิดมาแล้วจะต้องการตายหรือไม่ต้องการตายก็ต้องตายเสมอเหมือนกันหมด แม้บุคคลในโลกจะเหลื่อมล้ำต่ำสูงกันในเรื่องใด ๆ บ้างก็ตาม แต่เรื่องทีบุคคลเสมอกันก็คือความตาย ซึ่งไม่เคยเว้นหรือไว้หน้าใครเลย

^๒ ชัตสุณี สินธุสิงห์ (บรรณาธิการ), **วรรณคดีที่ศนา**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๙๑.

ที่ว่าเกิดมาเพื่อทุกข์นั้น เพราะทุกคนที่เกิดมาแล้วจะต้องการทุกข์หรือไม่ต้องการก็ตาม ก็จะต้องผ่าน จะต้องพบกับความทุกข์อยู่เสมอ จะต่างกันก็เพียงมากหรือน้อยกว่ากัน ทุกคนกระเสือกกระสนกันอยู่ในทะเลทุกข์ ดิ้นรนอยู่ในกองเพลิง คือภพทั้งสามได้แก่ กามภพ รูปภพ และอรุภพ มนุษย์ทั้งหลายก็ตกอยู่ในภาวะดิ้นรน แม้เขาจะมีอาการเสมือนว่ามีความสุข แต่เขาก็ตกอยู่ในห้วงแห่งความดิ้นรน นำสงสาร นำสังเวชสลดจิต เป็นที่ตั้งแห่งความกรุณาของพระอริยเจ้าทั้งหลาย”

“สำหรับส่วนตัวของพระคุณเจ้าเล่า เห็นว่าคนเราเกิดมาเพื่ออะไร?” พระราชาตรัสถาม
“ขอถวายพระพร! อาตมาภาพเห็นว่า คนเราเกิดมาถ้าตั้งเข็มชีวิตถูกต้องควรตั้งใจว่า เกิดมาเพื่อขึ้นให้ถึงความสุขสูงสุดแห่งความเป็นมนุษย์ เพื่อความเต็มเปี่ยมแห่งความเป็นมนุษย์” พระเถระนั่งอยู่ครู่หนึ่ง

“โปรดวิเศษขนาดต่อ – พระคุณเจ้า” พระราชาตรัส

“อาตมาภาพหมายความว่า ความเต็มบริบูรณ์แห่งความเป็นมนุษย์นั้นเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของมนุษย์

บางคนเป็นมนุษย์เพียง ๑ ส่วนใน ๑๐๐ ส่วน อีก ๙๙ ส่วนเป็นอย่างอื่นไป คือส่วนแห่งสัตว์ดิรัจฉานผสมอยู่บ้าง มีส่วนแห่งเปรตผสมอยู่บ้าง มีส่วนแห่งเทวดาผสมอยู่บ้าง ๑๐๐ ส่วนแห่งความเป็นมนุษย์จึงถูกแบ่งแยกไป

ใน ๑๐๐ ส่วน บางคนก็เป็นได้ ๕๐ ส่วน บางคนเป็นได้ ๗๕ ส่วน คนไหนที่เป็นมนุษย์เต็ม ๑๐๐ ส่วน เขาจะเป็นมนุษย์ที่ดีที่สุดเรียกว่า เป็นมนุษย์เต็มทีอย่างพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ทรงพระนามว่า “อรหัน” นั้น โดยความหมายหนึ่ง หมายความว่า พระองค์ทรงเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ เป็นมนุษย์เต็มที่ไม่ขาดตกบกพร่องเลย

อย่างไรก็ตาม ในระหว่างที่ท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏอันยืดยาวนี้ ผู้ใดหมั่นเก็บ หมั่นสะสมคุณงามความดี ผู้นั้นก็ต้องเป็นมนุษย์สมบูรณ์ เป็นมนุษย์เต็มทีที่เข้าสักชาติหนึ่ง เพราะความดีเต็มเปี่ยม”

“ที่กล่าวมาในบันทึกนี้ เป็นความเห็นของพระพุทธเจ้าหรือ?”

“ขอถวายพระพร” พระเถระรับ

“พระผู้มีพระภาคเจ้าเคยตรัสไว้บ้างหรือไม่ว่า คนเราเกิดมาเพื่ออะไร?”

“ขอถวายพระพร! ตามหลักฐานพระองค์ตรัสว่าพระองค์เองอุบัติมาเพื่อประโยชน์แก่โลก เพื่ออนุเคราะห์โลก”

“มีบุคคลพวกไหนบ้าง พระคุณเจ้า ที่เกิดมาเพื่อประโยชน์แก่โลก เพื่ออนุเคราะห์โลก?”

“ขอถวายพระพร! พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า นอกจากพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว แม้พระอรหันตชีณาสพ สาวกของพระตถาคต พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระเจ้าจักรพรรดิผู้ปกครองแผ่นดินโดยธรรม ก็ชื่อว่าผู้เกิดมาเพื่อประโยชน์แก่โลก เพื่ออนุเคราะห์โลก” พระเถระหยุดนิดหนึ่ง

“เพราะฉะนั้น แม้มหาบพิตรเองก็ควรจะภาคภูมิใจพระทัยว่า พระองค์อุบัติมาเพื่อประโยชน์แก่โลก เพื่ออนุเคราะห์โลก หากชีวิตดับสลายแต่เกียรติคุณของพระองค์จะต้องแผ่ไพศาลไปทั่วตามความกว้างยาวของแผ่นดินในโลกนี้”^๓

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นบุคคลแบบอย่างแห่งการกระทำความดี เพื่อเป็นมนุษย์สมบูรณ์

๔.๑.๒ หลักการปฏิบัติต่อทรัพย์และอำนาจ

ผู้คนเป็นจำนวนมากมักแสวงหาทรัพย์และอำนาจเพื่อบำรุงบำเรอตัวเองและเพื่อแสดงความยิ่งใหญ่ แต่ทรัพย์และอำนาจรวมทั้งทุกอย่างในโลกนี้ล้วนเป็นอนิจจังคือเกิดขึ้น ตั้งอยู่ แล้วก็ดับไป ดังที่ปรีดี พนมยงค์ กล่าวไว้ว่า

สิ่งทั้งหลายในโลกนี้เป็นอนิจจัง ไม่มีสิ่งใดหนึ่งคงอยู่กับที่ ทุกสิ่งที่มีอาการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปอย่างไม่หยุดยั้ง

สสารวัตถุที่ประกอบขึ้นโดยพลังของธรรมชาติหรือโดยพลังของมนุษย์ ซึ่งเรามองด้วยตาเปล่าอาจเห็นว่าไม่เคลื่อนไหวนั้น ความจริงมีการเคลื่อนไหวภายในตัวของสิ่งนั้น ๆ คือสิ่งที่เกิดขึ้นแล้วย่อมเปลี่ยนแปลงจากความเป็นสิ่งใหม่ไปสู่ความเป็นสิ่งเก่า

พืชพันธุ์ รุกขชาติ และสัตว์ชาติทั้งปวง รวมทั้งมนุษยชาติที่มีชีวิตนั้น เมื่อได้เกิดมาแล้วก็เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงโดยเจริญเติบโตขึ้นตามลำดับ จนถึงขีดที่ไม่อาจเติบโตได้อีกต่อไปแล้วก็ดำเนินสู่ความเสื่อมและสลายในที่สุด

ชีวิตย่อมมี ด้านบวกกับด้านลบ, มีส่วนที่เกิดใหม่ซึ่งเจริญงอกงามกับส่วนเก่าที่เสื่อม ซึ่งกำลังดำเนินไปสู่ความสลายแตกดับ ด้านบวกหรือด้านลบหรือสิ่งใหม่กับสิ่งเก่า ย่อมได้อยู่ในตัวภายในของชีวิตนั่นเองซึ่งทำให้ชีวิตมีการเคลื่อนไหว^๔

^๓ วคิน อินทสระ, **จอมจักรพรรดิอโศก ภาค ๒**, หน้า ๙๗๒-๙๗๕.

^๔ ปรีดี พนมยงค์, **ความเป็นอนิจจังของสังคม**, (กรุงเทพฯ : พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงเพ็ญชัย วิชิตวิศิษฐ์ธรรมธาดา, ๒๕๒๐), หน้า ๑๘-๑๙.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงทรัพย์และอำนาจว่า

พระเจ้าอโศกได้ทำสิ่งหนึ่งที่ถือได้ว่าเป็นแบบอย่างแก่ชาวพุทธที่สำคัญคือ ทรงใช้ทรัพย์และอำนาจเป็นเครื่องมือของธรรม โดยใช้ไปในการสร้างสรรค์ ทำความดีงาม และประโยชน์สุขให้แก่ประชาชน เช่น สร้างโรงพยาบาลคน โรงพยาบาลสัตว์ ท้าวพระราชอาณาจักร สร้างถนนหนทางเชื่อมต่อให้กว้างขวางทั่วถึง ปลูกต้นไม้ ขุดบ่อน้ำ สร้างที่พักคนเดินทางและสร้างอ่างเก็บน้ำ ให้การศึกษาแก่ประชาชน ทำศิลาจารึกประกาศธรรม แดงเรื่องที่เป็นนโยบายของรัฐในทางธรรม ที่จะให้ผู้บริหารปกครองท้องถิ่นนำไปสั่งสอนประชาชน ตลอดจนอุปถัมภ์พระศาสนาอย่างมากมาย สร้างวัดทั้งหมด ๘๔,๐๐๐ แห่ง ท้าวพระราชอาณาจักร และวัดเหล่านี้ก็ได้เป็นศูนย์กลางทางการศึกษา บางแห่งได้เจริญเติบโตเป็นมหาวิทยาลัยคือ มหาวิทยาลัยนาลันทา ในศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกแห่งหนึ่งมีข้อความจารึกไว้ว่า ‘ยศคือความยิ่งใหญ่ของพระองค์นั้นจะไม่มีความหมาย ถ้าไม่เป็นไปเพื่อช่วยให้ประชาชนได้ประพฤติธรรม’ พระเจ้าอโศกไม่เพียงแต่มีทรัพย์และอำนาจเท่านั้น แต่ทรงมีปัญญาดี มีเจตนาดี จึงทรงใช้ทรัพย์และอำนาจเป็นเครื่องมือสร้างสรรค์ความดีงามและประโยชน์สุขขยายออกไปกว้างขวางจนทั่วโลก ถือว่าเป็นวิธีปฏิบัติถูกต้องของชาวพุทธที่เป็นคุณุหัตถ์^๕

เรื่องจอมจักรพรรดิอโศก ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงความเป็นอนิจจังของทรัพย์และอำนาจไว้ดังนี้ ตอนที่พระเจ้าอชาตศัตรู สั่งขังพระเจ้าพิมพิสารด้วยทรงมุ่งหมายให้สมเด็จพระราชาบิดาคือพระเจ้าพิมพิสารทรงลำบากและสิ้นพระชนม์ไปเอง พระเจ้าพิมพิสารตรัสกับพระนางเวเทหิซึ่งเสด็จเยี่ยมพระสวามีในที่คุมขังว่า

พูดถึงราชบริพาร ซึ่งเคยล้อมหน้าล้อมหลังแล้ว บัดนี้กลับเป็นไม่มีใครเหลียวแลเรานั้น ก็เป็นเรื่องธรรมดาอย่างหนึ่งของโลก คนส่วนใหญ่ย่อมจะแวดล้อมบุคคลซึ่งจะอำนวยความสะดวกความสำราญให้เขาได้ เมื่อบัดนี้เราไม่มีแล้ว ไม่มีทั้งทรัพย์และอำนาจที่จะอำนวยความสะดวกความสำเร็จแก่ใครเลย ใครเล่าจะมาสนใจแวดล้อมให้เสียเวลาของเขา เราพูดนี้

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **จาริกบุญ จาริกธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๑๗-๑๘.

มิได้พูดด้วยความน้อยใจเลย แต่พูดเพื่อให้เธอเห็นเรื่องนี้เป็นธรรมดาของโลก คนใหญ่คนโตทุกคนต้องเตรียมพร้อมเสมอที่จะต้องรับสภาพการณ์แบบนี้^๖

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า ทรัพย์และอำนาจเป็นสิ่งที่ไม่ยั่งยืน อันเป็นธรรมดาของโลก ที่เป็นเช่นนั้นเอง

๔.๑.๓ ข้อคิดเกี่ยวกับการอบรมสั่งสอน

ครอบครัวเป็นหน่วยหลักที่สำคัญหน่วยหนึ่งในสังคม ครอบครัวเป็นศูนย์กลางของการปฏิบัติหน้าที่ในด้านต่าง ๆ เช่น การศึกษา เศรษฐกิจ การปกครอง การอบรมบ่มนิสัยและอื่น ๆ เป็นหน่วยสังคมที่ใกล้ชิดตัวบุคคลที่สุด ความสัมพันธ์ของบุคคลภายในครอบครัว ตลอดจนสภาพของครอบครัวล้วนมีผลในเรื่องสุข, ทุกข์ต่อชีวิตของแต่ละคนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะเด็ก ซึ่งจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ในวันข้างหน้า เด็กจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ดีหรือไม่นั้น ครอบครัวมีบทบาทในการเลี้ยงดู อบรม เป็นอย่างยิ่ง เรื่องจอมจักรพรรดิอโศกผู้ประพันธ์ได้เลือกหยิบยกเอาเรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นมาสอดแทรกในนวนิยายได้อย่างพอเหมาะลงตัว เนื้อหาจึงเปี่ยมด้วยสาระแฝงอยู่ระหว่างบรรทัด และแสดงให้เห็นถึงประสบการณ์ที่ผ่าน การเฝ้าสังเกตและจินตนาการของผู้ประพันธ์ที่คัดสรรกลั่นกรองออกมาด้วยสำนวนคมคาย ไพเราะ และเฉียบคม ก่อเกิดความรู้ความเข้าใจในธรรมชาติของมนุษย์ อันเป็นประโยชน์ในการนำมาประยุกต์ใช้เพื่อสร้างความสุขให้กับครอบครัวได้เป็นอย่างดี กุหลาบ มัลลิกะมาส กล่าวว่า “จินตนาการ (Imagination) คือ ความคิดของมนุษย์ มีลักษณะเป็น ๒ ประการ คือ ๑) ความคิดคำนึงถึงประสบการณ์ หรือจากสิ่งที่ได้เคยพบเห็นมา แต่สิ่งนั้นมีได้อยู่เฉพาะหน้าของตนในขณะนั้น ๒) สร้างขึ้นจากสิ่งที่เคยพบเห็นในชีวิต แล้วใช้ความคิดคำนึงสร้างให้กว้างขวางลึกซึ้งขึ้น”^๗

ข้อคิดเกี่ยวกับการอบรมสั่งสอนในเรื่องจอมจักรพรรดิอโศกมีดังนี้

การได้รับอะไรในวัยเด็กนั้นเป็นเรื่องประทับใจมาก และเป็นการปลูกนิสัยขั้นพื้นฐานให้เด็กอีกด้วย โดยเฉพาะความไม่ยุติธรรมจะเป็นสิ่งตรึงตราอยู่ในความรู้สึกของเด็กชั่วชีวิต

^๖ วคิน อินทสระ, จอมจักรพรรดิอโศก ภาค ๑, หน้า ๙๗.

^๗ กุหลาบ มัลลิกะมาส, วรรณกรรมไทย, หน้า ๓๕-๓๖.

เด็กที่มีได้รับการเอาใจใส่เลี้ยงดูเท่าที่ควร ถูกรังเกียจเหยียดหยาม ถูกทำโทษโดยที่ตนมิได้มีความผิด จะกลายเป็นคนไม่รู้จักเกรงกลัวใคร มองโลกในแง่ร้ายมากกว่าในแง่ดี ทั้งนี้เพราะมองไม่เห็นว่าเป็นผู้หวังดีกับตนจริง ดังนั้น ตนจึงไม่จำเป็นที่จะทำอะไร เพื่อให้ถูกใจใคร เพียงถูกใจตัวเท่านั้นก็พอแล้ว แต่ก็มีผลดีบางประการคือมีความโน้มเอียงในทางช่วยเหลือตนเองมากกว่าหวังพึ่งความช่วยเหลือจากผู้อื่น

คนที่ถูกทอดทิ้งให้อ้างว้างว่าเหว่เมื่อวัยเด็ก ไม่ได้ได้รับความรักความอบอุ่นจากใครเลย ไม่มีใครให้ความมั่นใจว่าจะเป็นที่พึ่งพิงได้ เมื่อโตขึ้นมักจะมี ความโน้มเอียงในทางคบคนไม่เลือกหน้า คอยเอาอกเอาใจคนนั้นคนนี้ ถ้าเป็นชายก็มีลักษณะที่ถ้ามองไม่ดีแล้วก็ดูเหมือนจะค่อนข้างเจ้าชู้ แต่ความจริงไม่ใช่ ถ้าเป็นหญิงก็จะคบผู้ชายได้ทั่ว ๆ ไป คอยนี้กระแวง และหวังเกรงว่าคนอื่นจะไม่ชอบตนทั้งนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากการถูกทอดทิ้งเมื่อวัยเด็ก ไม่มีใครเป็นแหล่งพึ่งพิงได้จริงจัง เขาไม่แน่ใจว่าใครจะรักเขาจริง เขาจึงต้องแสวงหาความรักจากคนทั่วไป

คนที่ถูกบังคับขู่เข็ญมาแต่วัยเด็ก ทำอะไรผิดน้อยก็เหมือนผิดมาก คอยถูกดุถูกตำหนิอยู่ ำไป โตขึ้นจะขาดความเชื่อมั่นในตัวเอง คอยระแวงอยู่เสมอว่าตนจะทำผิดไม่คอยกล้า ตัดสินใจอะไรด้วยตนเอง แม้เรื่องเล็กน้อยก็ต้องคอยถามความเห็นของผู้อื่นเสียก่อน ส่วนเด็กที่เคยถูกตามใจมากเกินไป โตขึ้นจะเป็นคนเอาแต่ใจตัว ขาดความรอบคอบระมัดระวัง คอยแสวงหาจุดเด่นจากการทำอะไรให้แปลกประหลาดจากที่คนทั้งหลายเขาทำกัน ฯลฯ พื้นฐานแห่งนิสัยของคนส่วนใหญ่ถูกปลูกฝังลงเมื่ออยู่ในวัยเด็กมิใช่น้อย เหมือนการเขียน ลวดลายลงบนภาชนะที่ได้ทำขึ้นใหม่ ย่อมจะยังยืนมีให้ลบเลือนไปได้ง่าย ด้วยเหตุนี้ผู้ใหญ่จึงมีส่วนรับผิดชอบอยู่มากในการสร้างนิสัยเยาวชนให้เป็นคนอย่างไร เสียสละหรือเห็นแก่ตัว เป็นคนกระด้างหยาบคายหรืออ่อนโยนละมุนละไม มีนิสัยร่าเริงเปี่ยมด้วยความสุขหรือมีดวงหน้าและแววตาส่องฉาย แต่ความเศร้าออกมาเป็นเงื่อนไข

เด็กที่ถูกบังคับมากเมื่ออยู่ในบ้าน มักจะปล่อยตนเต็มที่เมื่ออยู่ห่างตาผู้ปกครอง เขาอยากทำ ทำและทำอะไรไปเสียทุกสิ่งทุกอย่างที่ไม่อาจทำได้ในขณะอยู่บ้าน เป็นกฎของการชดเชยทางอารมณ์ซึ่งถูกกดทับอยู่เป็นเวลานาน^๕

^๕ วศิน อินทสระ, จอมจักรพรรดิอโศก ภาค ๑, หน้า ๑๕๓-๒๓๘.

๔.๑.๔ จุดหมายของชีวิต

พระพุทธศาสนาได้กำหนดจุดหมายของชีวิตไว้เป็น ๓ ระดับ จุดหมายของชีวิตทางพุทธศาสนาเรียกว่า ประโยชน์ พระเทพเวทีได้อธิบายความหมายโดยสรุปได้ดังนี้

๑) ทิฏฐธัมมิกัตถะ ประโยชน์บัดนี้ ประโยชน์ชีวิตนี้หรือประโยชน์ปัจจุบัน เป็นจุดหมายขั้นต้นหรือจุดหมายเฉพาะหน้า หมายถึง ประโยชน์อย่างที่มีมองเห็น ๆ กันอยู่ ที่เข้าใจกันง่าย ๆ เกี่ยวกับชีวิตประจำวันเป็นเรื่องชั้นนอก หรือเรื่องธรรมดาสามัญที่มุ่งหมายกันในโลกนี้ ได้แก่ ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ หรือทรัพย์สิน ฐานะ เกียรติ ไม้ตรี ชีวิตคู่ครองที่เป็นสุข เป็นต้น รวมถึงการแสวงหาสิ่งเหล่านี้โดยทางชอบธรรม การปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านี้โดยทางที่ถูกต้อง การใช้สิ่งเหล่านี้ทำตนและคนที่เกี่ยวข้องให้มีความสุข การอยู่ร่วมกันด้วยดี ปฏิบัติหน้าที่ต่อกันอย่างถูกต้องในระหว่างมนุษย์เพื่อความสุขร่วมกัน

๒) สัมปรายิกัตถะ ประโยชน์เบื้องหน้า หรือประโยชน์ที่ลึกล้ำยิ่งกว่าที่จะมองเห็นกันเฉพาะหน้าหรือผิวเผินในภายนอก เกี่ยวด้วยชีวิตด้านในหรือประโยชน์ด้านคุณค่าของชีวิต เป็นจุดหมายขั้นสูงขึ้นไป เป็นหลักประกันชีวิตเมื่อละโลกนี้ไป หรือเป็นเครื่องประกันการได้คุณค่าที่สูงล้ำเลิศยิ่งกว่าสิ่งที่จะพึงได้กันตามปกติในโลกนี้ ได้แก่ ความเจริญงอกงามแห่งชีวิตจิตใจที่ก้าวหน้าเติบโตใหญ่ขึ้นด้วยคุณธรรม ความใฝ่ใจในทางศีลธรรม ในเรื่องบุญเรื่องกุศล ในการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม กิจกรรมที่อาศัยศรัทธาและความเสียสละ การมีความมั่นใจในคุณธรรม มีความสงบสุขทางจิตใจ การรู้จักปิติสุขที่ประณีตด้านใน ตลอดจนคุณวิเศษที่เป็นผลสำเร็จทางจิต คือ ฌานสมาบัติ (เดิมรวมถึงการตรัสรู้ที่เป็นปรมาตถ์ด้วย) เป็นขั้นที่ผ่อนคลายความยึดติดผูกพันในวัตถุ ทำให้ไม่ยอมตีค่าผลประโยชน์ด้านอามิสสูงเกินไป จนจะต้องมุ่งไขว่คว้ายอมสยบให้ หรือเป็นเหตุต้องกระทำกรรมชั่วร้าย หันมาให้คุณค่าแก่คุณธรรมความดีงาม รู้จักทำการด้วยความใฝ่ธรรม รักความดีงาม รักคุณภาพของชีวิตและความเจริญงอกงามของจิตใจ

๓) ปรมาตถะ ประโยชน์อย่างยอดเยี่ยม หรือประโยชน์ที่เป็นสาระแท้จริงของชีวิต เป็นจุดหมายสูงสุดหรือที่หมายขั้นสุดท้าย ได้แก่ การรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันคติธรรมดาของสังขารธรรม ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต มีจิตใจเป็นอิสระโปร่งโล่งผ่องใส ไม่ถูกบีบคั้นกับข้อจำกัด ด้วยความยึดติดถือมั่นห่วงหวาดของตนเอง ปราศจากกิเลสเผลาผลที่ทำให้เศร้าหมองขุ่นมัว อยู่อย่างไร้ทุกข์ประจักษ์แจ้งความสุข ประณีต

ภายในที่สะอาดบริสุทธิ์สิ้นเชิง อันประกอบด้วยความสงบเยือกเย็นสว่างไสวเบิกบานโดยสมบูรณ์ เรียกว่า วิมุตติ และนิพพาน^๙

เรื่องจอมจักรพรรดิอโศก กล่าวถึงจุดหมายของชีวิตไว้ดังนี้

ตอนที่เจ้าชายวิตโศกอนุชาพระเจ้าอโศกเสด็จไปในพระพุทธศาสนาแล้ว วันหนึ่ง เจ้าชายเสด็จนมัสการพระมหาสังฆรักขิต ฌ อโศการาม ตรัสถามว่า

“พระคุณเจ้า! บุคคลอย่างไร ชื่อว่าชีวิตไม่ว่างเปล่าเกิดมามีชีวิตคุ้มค่า ไม่ขาดทุน?

ขอถวายพระพร! พระเถระตอบ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ความดีเป็นสาระของชีวิต บุคคลที่ได้รับความดีเป็นชีวิตที่ว่างเปล่า เกิดมาไม่คุ้มค่า เป็นชีวิตที่ขาดทุนโดยสิ้นเชิง

พระคุณเจ้า! ทำอย่างไรชีวิตจึงจะมีความดี?

พระเถระทูลตอบว่า ความดีนั้นมีหลายระดับ การที่จะทำความดีจึงควรมีหลักสำหรับ ดำเนิน มิฉะนั้น จะไม่รู้ว่าควรดำเนินการอย่างไร จึงจะบรรลุถึงความดีเช่นนั้น

อาตมภาพขอยกตัวอย่าง เช่น บุคคลต้องการบรรลุถึงประโยชน์ปัจจุบันอันเป็นความดี ประการหนึ่ง เพื่อบรรลุถึงประโยชน์อันเป็นทิฐฐัมมิกะนั้น พระผู้มีพระภาคทรงสอนให้ ดำรงอยู่ในธรรม ๔ ประการ คือ

๑) อุตฺฐานสัมปทา – ให้มีความหมั่นขยัน ในการศึกษาเล่าเรียน ในการทำงานอัน ปราศจากโทษ ในการประกอบคุณงามความดี

ในชีวิตวัยต้น สิ่งทีบุคคลพึงทำ คือการศึกษาเล่าเรียน หาวิชาความรู้เท่าที่ โอกาสจะอำนวย เพื่อเป็นอุปกรณ์ในการประกอบอาชีพ ในวัยกลางให้หมั่นขยันประกอบ อาชีพในทางสุจริต ให้มีความบากบั่นพยายามโดยสม่ำเสมอ ไม่จับ ๆ วาง ๆ ส่วนในวัย ปลาย ควรหนักไปในทางทำบุญกุศลอันจักเป็นเสบียงเลี้ยงตนไปในอนาคต แต่มิได้ หมายความว่าบุญกุศลนั้นต้องคอยให้ถึงวัยปลายเสียก่อนแล้วจึงค่อยทำ โดยที่แท้ควรทำ ทุกวัย เพราะบุญกุศลมีส่วนช่วยให้สำเร็จในสิ่งที่ปรารถนา

เมื่อได้ศึกษาเล่าเรียน ได้ประกอบกิจการงาน และได้ประกอบคุณงามความดีแล้ว ก็ ควรมีคุณธรรมต่อไปคือ

^๙ พระเทพเวที, พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : โรง พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๕๙๔-๕๙๕.

๒) อารักขสัมปทา – ให้พยายามรักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้โดยชอบธรรมนั้นคงไว้ และให้เจริญเพิ่มพูนขึ้น เพื่อให้การรักษทรัพย์เป็นไปโดยสม่ำเสมอ พึงเว้นอบายมุข ๖ คือ (๑) เป็นนักเลงหญิง (๒) เป็นนักเลงสุรา (๓) เป็นนักเลงการพนัน (๔) คบคนชั่วเป็นมิตร (๕) นักเที่ยวกลางคืน (๖) เกียจคร้านทำงาน

ในประการสุดท้ายคือ เกียจคร้านทำงานนั้น จะทำให้ทรัพย์สมบัติที่มีอยู่แล้วหมดสิ้น สมบัติใหม่ก็ไม่เกิดขึ้น ส่วน ๕ ข้อข้างต้นก็เป็นเรื่องผลจากการผลาญทรัพย์สิ้นโดยไร้ประโยชน์

นอกจากนี้ พึงประกอบด้วยคุณสมบัติ ๔ ประการ คือ

(๑) ของอะไรหายก็พยายามแสวงหา อย่าปล่อยให้ปลงละเลยการหายก็แล้วไป (๒) พยายามซ่อมแซมของที่ชำรุดให้อยู่ในสภาพที่ใช้การได้ต่อไป (๓) รู้จักประมาณในการบริโภคใช้สอย (๔) ให้คนดีเป็นแม่บ้าน พ่อเรือน

๓) กัลยาณมิตรตตา – การคบคนดีเป็นมิตร คนที่จะตั้งเนื้อตั้งตัว ต้องพยายามคบคนดีเข้าไว้ เพื่อจะได้มีกำลังใจในการทำความดี ไม่ชวนกันเหลวไหล ทำชีวิตให้ไร้สาระ คนดีนั้น ย่อมประกอบด้วยธรรมของคนดี คือ (๑) รู้จักเหตุ สวามิภักดิ์ (๒) รู้จักผล ได้เหตุแล้วถึงถึงผล (๓) รู้จักตน ว่าอยู่ในฐานะอย่างไร ควรทำอย่างไร (๔) รู้จักประมาณในการบริโภคใช้สอย (๕) รู้จักกาล ควรทำอะไรในกาลเช่นไร (๖) รู้จักประมุขชน, สังคมว่าสังคมไหนควรเข้าไปด้วยอาการอย่างไร (๗) รู้จักเลือกคบคน ว่าคนไหนควรคบได้แค่ไหนเพียงใด

นอกจากนี้ คนดีต้องมีกายสุจริต วาจาสุจริต และมโนสุจริต ประกอบด้วยลักษณะแห่งบัณฑิตคือพูดดี ทำดี คิดดี

๔) สมชีวิตา – เลี้ยงชีพให้เหมาะสมแก่ฐานะของตน

ข้อนี้มีความสำคัญมากเหมือนกัน เมื่อยังอยู่ในฐานะยากจนก็ควรอยู่อย่างเสียมเสียมตัว ไม่ควรฟุ้งเฟ้อให้เกินฐานะตน เรื่องทำนองนี้จะเอาอย่างคนอื่นไม่ได้

อนึ่ง เมื่อฐานะเปลี่ยนแปลงไป การจับจ่ายใช้สอยก็ควรเปลี่ยนแปลงไปด้วย เป็นคนลอยได้ ลอดได้ ทำตนเหมือนเรือลอยอยู่ในน้ำ เมื่อน้ำขึ้นก็ขึ้นตามน้ำ เมื่อน้ำลงก็ลงตามเรือจึงลอยอยู่ได้เหนือน้ำตลอดเวลา บางคนลอยได้แต่ลอดไม่ได้ อย่างนี้พอถึงความวิบัติจะล่มจม

“ส่วนผู้ต้องการบรรลุประโยชน์ภายนอก หรือประโยชน์ในชาติหน้า” พระมหาธรรม
รักษิต กล่าวต่อไป “พระผู้มีพระภาคทรงสอนให้เป็นผู้ประกอบด้วยคุณธรรม ๔ ประการ
คือ

๑) สัทธา – เชื่อสิ่งสมควรเชื่อ เชื่อสิ่งที่มีเหตุผล เช่น

ก. เชื่อกรรม ท่านเรียกว่ากรรมสัทธา คือ ยอมรับว่ากรรมดีกรรมชั่วมีอยู่จริง
นั่นคือดี นี่คือชั่ว

ข. เชื่อผลของกรรม ท่านเรียกว่าวิปากศรัทธา คือ ยอมรับว่าผลของกรรมดี
กรรมชั่วมีอยู่จริง กรรมดีให้ผลดี มีความสุขความเจริญ กรรมชั่วมีผลชั่วให้
ความทุกข์ความเดือดร้อน

ค. เชื่อว่าบุคคลมีกรรมเป็นของ ๆ ตน ท่านเรียกว่า กัมมัสสกตาศรัทธา คือทุก
คนทำกรรมใดไว้ย่อมได้รับกรรมนั้นด้วยตนเอง เป็นผู้รับมรดกกรรม (กมฺม
ทายาโท) ที่ตนทำไว้

ง. เชื่อพระญาณตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ท่านเรียกว่า ตถาคตโพธิสัทธา คือ
ยอมรับภาวะตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

ในที่บางแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ศรัทธาเป็นเสมือนพืช (สพฺฐา พืช
ต่อไป วุฏฺฐิ) ตบะ คือคุณธรรมเครื่องเผาผลาญความชั่วเปรียบเหมือนฝน เมื่อมีศรัทธาดีมี
ตบะดีก็ทำให้เป็นผู้เจริญรุ่งเรืองด้วยคุณธรรม

๒) ศีล – เว้นจากเบียดเบียน, รักษากาย วาจาให้เรียบร้อย ทั้งส่วนข้อบัญญัติและ
สมบัติผู้ดี มองเห็นภัยในโทษแม้เพียงเล็กน้อย ไม่ประมาท

๓) จาคะ – เสียสละ สละทรัพย์ที่หามาได้โดยชอบธรรมแก่สาธารณะบุคคลบ้าง สละ
เพื่อสงเคราะห์บุตรภรรยาบ้าง สละบำรุงสมณพราหมณาจารย์ และพระภิกษุสงฆ์ผู้มีศีล
บ้าง อย่างสูงคือสละความชั่วความเศร้าหมองในจิตใจ – ความชั่วอันจักทำให้ไม่ตาย

๔) ปัญญา – ความรอบรู้ ได้แก่ รู้จักบาป บุญ คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์
รู้จักเว้นชั่ว ประพฤติดี และรู้จักอุบายอันเป็นทางให้เว้นชั่วประพฤติดีนั้น

ทั้ง ๔ ประการนี้เป็นอุบายหรือทางที่จะให้บรรลุประโยชน์ภายนอก หรือประโยชน์ใน
ชาติหน้า

ส่วนผู้ต้องการประโยชน์สูงสุด คือพระนิพพานอันเป็นธรรมดับความเว้าร้อนทั้งปวง ประสพสุขสงบเย็น พระผู้มีพระภาคทรงสอนให้เดินตามทาง ศีล สมาธิ และปัญญา อันอยู่ในระดับสูงขึ้นไป ซึ่งเหมาะที่จะเป็นเหตุให้ได้รับประโยชน์อันสูงสุดนั้น^{๑๐}

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นว่า จุดหมายของชีวิตในพระพุทธศาสนามี ๓ ระดับคือ (๑) ประโยชน์ในชาติปัจจุบัน (๒) ประโยชน์ในชาติหน้า (๓) ประโยชน์สูงสุด การได้มาซึ่งประโยชน์ดังกล่าวต้องกระทำความดีที่เอื้อต่อการให้ได้มา

๔.๑.๕ การส่งสมณทูตออกเผยแผ่พระพุทธศาสนายังนานาประเทศ

พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นองค์อุปถัมภ์การสังคายนาพระธรรมวินัย ครั้งที่ ๓ ณ โอศกการาม นครปาฏลิบุตร เมื่อเสร็จสิ้นการสังคายนาแล้ว พระองค์และพระสงฆ์ทั้งนั้นโดยมีพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระเป็นประธาน มีความเห็นร่วมกันว่า พระพุทธศาสนาจะตั้งมั่นอยู่ในชมพูทวีปได้ไม่นาน พระเจ้าอโศกมหาราชจึงทรงอุปถัมภ์การส่งสมณทูตออกเผยแผ่พระพุทธศาสนายังประเทศต่าง ๆ ทั้งทวีปเอเชียและทวีปยุโรป ดังคำกล่าวของ ส.ศิวรักษ์ว่า “พระพุทธศาสนาทุกลัทธิในกายถือว่าพระเจ้าอโศกทรงเป็นบรมราชาอุปถัมภ์ในการขยายพระพุทธศาสนา และให้ขยายตัวออกนอกชมพูทวีป จนกว้างใหญ่ไพศาลไปทั่วโลกพิภพเท่าที่รู้จักในเวลานั้น นี่นับเป็นครั้งแรกแห่งการส่งสมณทูตไปเผยแผ่พระศาสนายังดินแดนต่าง ๆ แทบทั่วทั้งทางเอเชีย ตลอดจนยุโรป”^{๑๑} นับเป็นข้อสำคัญที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงกระทำคุณประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาและยังความสันติสุขแก่มวลมนุษยชาติ

ยิ่งกว่านั้น ส. ศิวรักษ์ ยังกล่าวไว้อีกว่า “เฮช. จีเวลล์ เขียนไว้ใน The Outline of History (ค.ศ. 1920) ว่า ในบรรดาพระนามพระราชาเป็นหมื่น ๆ องค์ ที่ปรากฏในหนังสือประวัติศาสตร์นั้น บ้างก็ยิ่งใหญ่ บ้างก็ทรงพระคุณมาก บ้างก็ทรงสุขุมคัมภีรภาพ บ้างก็สูงส่งยิ่ง ฯลฯ หากพระนามพระเจ้าอโศกฉายแสงดุจดั่งดวงดาว และดูจะเป็นแสงเดียวเสียด้วยซ้ำ ตั้งแต่พลก้าถึงญี่ปุ่น พระนามยังเป็นที่ยกย่องอยู่ จีนและทิเบต แม้จนอินเดียซึ่งละพระพุทธศาสนาไปแล้ว แต่ก็ยังรักษาราชประเพณีอันยิ่งใหญ่ไว้ คนที่มีชีวิตอยู่ในบัดนี้มีจำนวนมากหลายที่รำลึกนึกถึงพระคุณูปการยิ่งกว่าที่จะรู้จักพระนามของพระเจ้าจักรพรรดิคอนสแตนตินหรือพระเจ้าซาลมาญ”^{๑๒}

^{๑๐} วศิน อินทสระ, จอมจักรพรรดิอโศก ภาค ๒, หน้า ๕๙๔-๕๙๕.

^{๑๑} ส. ศิวรักษ์, ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน, หน้า ๔.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔-๕.

กรุณา – เรื่องอุไร กุศลาสัย กล่าวว่า ศาสตราจารย์รีส เดวิดส์ นักปราชญ์เรื่องนามในวิชาพุทธศาสนาแห่งประเทศไทยได้เขียนไว้ว่า พระนามของพระเจ้าอโศกได้รับการเคารพในแคว้นแคว้นแดนดินทุกแห่งที่คำสอนของพระพุทธเจ้าไปแผ่ไปถึง มีผู้เทอดทูนพระนามนี้ นับได้ตั้งแต่ลังกาทวีปในประเทศสยามจนถึงอาณาเขตของประเทศมองโกเลียและดินแดนไซบีเรีย”^{๑๓}

เรื่องจอมจักรพรรดิอโศกมีการกล่าวถึงการส่งสมณทูตออกเผยแผ่พระพุทธศาสนายังนานาประเทศ กล่าวคือ เมื่อทำตติยสังคายนาสำเร็จแล้ว พระโมคคัลลีบุตรทราปโดยอนาคตตังสญาณว่าภายภาคหน้า พระพุทธศาสนาจะหารุ่งเรืองอยู่ในชมพูทวีปไม่ แต่จักไปตั้งมั่นรุ่งโรจน์อยู่ ณ ประเทศแคว้นอื่น ๆ จึงขอพระบรมราชานุญาตของจอมจักรพรรดิอโศกอุปถัมภ์จัดส่งสมณทูต ให้นำพระพุทธศาสนาไปสั่งสอนยังนานาประเทศและแคว้นอื่น ๆ ดังนี้

๑) คณะพระมัทสนติกะ ไปเผยแผ่พระศาสนา ณ แคว้นกาศมีระและคันธาระ ปัจจุบันได้เกิดดินแดนแถบตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย กินเข้าไปจนถึงบางส่วนของอาฟกานิสถาน

๒) คณะพระมหาเทวะ ไปเผยแผ่พระศาสนา ณ แคว้นมहिสมณฑล ปัจจุบันได้แก่แคว้นไมซอร์ และดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโคธาวารี อยู่ทางใต้ของอินเดีย

๓) คณะพระรักชิตะ ไปเผยแผ่พระศาสนา ณ วนวาสีประเทศ ได้แก่แคว้นกนราเหนือทางภาคตะวันตกเฉียงใต้ของอินเดีย ในมหาวิงศะว่าครั้งนั้นมีวัดทางพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น ณ ดินแดนนั้นถึง ๕๐๐ อาราม

๔) คณะพระธรรมรักชิต ท่านผู้นี้เป็นฝรั่งชาติกรีกและดูเหมือนจะเป็นฝรั่งคนแรกที่บวชในพระพุทธศาสนา ได้ไปเผยแผ่พระศาสนา ณ อปรัตกชนบท มีผู้สันนิษฐานว่าจะเป็นแถวชายทะเลเหนือเมืองบอมเบย์ในปัจจุบัน

๕) คณะพระมหาธรรมรักชิต ไปเผยแผ่พระศาสนา ณ แคว้นมหाराษฎร์ ปัจจุบันเป็นดินแดนแถบตะวันออกเฉียงเหนือห่างจากเมืองบอมเบย์

๖) คณะพระมหารักชิต ไปเผยแผ่พระศาสนา ณ โยนกประเทศ ได้แก่แคว้นแคว้นของพวกฝรั่งชาติกรีกในทวีปเอเชียตอนกลาง เหนือประเทศอิหร่านต่อขึ้นไปจนถึงเตอร์กีสถาน

^{๑๓} กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย, อโศกมหาราชและข้อเขียนคนละเรื่องเดียวกัน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๙), หน้า ๔.

๗) คณะพระมัชฌิมะและพระมหาเถระอีก ๔ รูป คือ พระกัสสปโคตตะ ๑ พระมุลกะเทวะ ๑ พระทุนทภิสสระ ๑ และพระเทวะ ๑ รวม ๕ รูป ไปเผยแผ่พระศาสนา ณ แคว้นดินแดนแถบภูเขาหิมาลัย

๘) คณะพระโสณะและพระอูตตระ ไปเผยแผ่พระศาสนา ณ ดินแดนสุวรรณภูมิ สำหรับสุวรรณภูมินี้ นักโบราณคดีแตกมติเป็น ๔ พวก คือ พวกหนึ่งว่าได้แก่แคว้นแคว้นเล็ก ๆ ในประเทศอินเดียฝ่ายตะวันออกเฉียงใต้ พวกหนึ่งว่าได้แก่หมู่เกาะชวา สุมาตรา พวกหนึ่งว่าได้แก่ตอนใต้ของประเทศพม่า และพวกหนึ่งว่าได้แก่ดินแดนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้ของประเทศไทย มติของสองพวกหลังนี้มีมากกว่าเพื่อน แต่ปัจจุบันดูเหมือนว่าหน้าหน้าจะเอนมาทางสุวรรณภูมิ คือตอนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาภาคใต้มาก

๙) คณะพระมหินทระ ไปเผยแผ่พระศาสนา ณ เกาะลังกาในรัชสมัยพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ เจ้าแผ่นดินลังกาเสวยราชย์ และพระมหินทระชักนำให้พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาสำเร็จ ปักหลักของพระศาสนาได้มั่นคง ณ ประเทศนั้นสืบมาจนทุกวันนี้^{๑๔}

กล่าวเฉพาะประเทศไทยสมณฑุตสายที่ ๘ ในจำนวน ๙ สาย มีพระโสณะเถระและพระอูตตระเถระเดินทางมาที่สุวรรณภูมิ อันได้แก่ประเทศสยามหรือประเทศไทย, พม่าและมอญ นับแต่นั้นมาพระพุทธศาสนาจึงเข้ามาตั้งมั่นในประเทศไทย และกลายเป็นแบบแผนความคิด ความเชื่อและการประพฤติปฏิบัติของผู้คนเกือบทั้งประเทศ การที่มีธรรมทำให้การอยู่ในโลกนี้ไม่ปรากฏเป็นความทุกข์หรือไม่ต้องทุกข์มากเกินไปเพราะรู้ว่าระดับทุกข์กันอย่างไร พุทธบริษัทในประเทศไทยจึงเป็นหนี้บุญคุณพระเจ้าอโศกมหาราชอย่างไม่มีที่สิ้นสุด พระเกียรติคุณจะดำรงอยู่ตราบเท่าที่พระพุทธศาสนายังคงดำรงอยู่คู่กับโลก

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การที่สิ่งหนึ่งสิ่งใดจะมีความสำคัญหรือความดีย่อมขึ้นอยู่กับว่าสิ่งนั้นสามารถกระทำหน้าที่เฉพาะของมันได้ดีเพียงใด เช่น หน้าที่ของตาคือเห็น ความสำคัญหรือความดีของดวงตาจึงอยู่ที่ว่ามันจะต้องมองเห็นได้ดี หรือหน้าที่ของเปียโนคือบรรเลง ความสำคัญหรือความดีของเปียโนจึงอยู่ที่ว่ามันจะต้องบรรเลงได้ไพเราะ ในทำนองเดียวกัน ความสำคัญหรือความดีของมนุษย์ก็จะปรากฏเมื่อมีการแสดงออกอย่างถูกต้องตามหน้าที่เฉพาะของเขา กล่าวคือ ไม่ใช่อยู่ที่การเติบโตซึ่งพืชผักก็เติบโตได้เช่นกัน หรืออยู่ที่การเลี้ยงดู การมีคู่ซึ่งคนกับสัตว์ก็ดำเนินไปอย่างเดียวกัน แต่เป็นชีวิตในแบบที่มนุษย์เท่านั้นจะเป็นได้ นั่นคือมีปัญญา

^{๑๔} วคิน อินทสระ, จอมจักรพรรดิอโศก ภาค ๒, หน้า ๖๘๔.

หรือเหตุผล โดยเหตุผลมีหน้าที่วางแผนและชี้ทาง มนุษย์จึงสามารถดำเนินการจนบรรลุถึงจุดหมาย ดังนั้น ชีวิตที่ดีจึงต้องเป็นชีวิตที่อยู่ในลักษณะเช่นนี้ ใช้ปัญญาอันเป็นความสามารถพิเศษที่มนุษย์เท่านั้นจะมีได้ ฉะนั้น มนุษย์ควรดำเนินชีวิตตามแนวปัญญา

จอมจักรพรรดิอโศกทรงเป็นผู้มีปัญญาและใช้ปัญญาในการทำความดีประดับไว้ในโลก จึงทรงเป็นแบบอย่างให้พุทธศาสนิกชนภายหลังพึงยึดถือนำไปปฏิบัติ เพื่อพระพุทธรศาสนาอันมีอยู่เพื่อชนหมู่มากจะได้ยังยืนสืบไป

๔.๒ คุณค่าทางปัญญา

ความเข้าใจโลกและชีวิตของผู้ประพันธ์ทำให้งานประพันธ์มีคุณค่าในฐานะที่เป็นเครื่องประเทืองปัญญา เพราะวรรณกรรมก่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจในธรรมชาติของมนุษย์ และนำความรอบรู้มาสู่ผู้อ่านทั้งในเรื่องของสรรพวิทยาการด้านต่าง ๆ และในเรื่องของโลกและชีวิต เป็นข้อมูลเสริมที่ช่วยประกอบหรือยืนยันความรู้อื่นที่มาจากแหล่งอื่นที่แน่นแฟ้นกว่า เนื่องจากไม่ใช่ตำราจึงไม่มีวรรณกรรมเรื่องใดที่เขียนขึ้นเพื่อให้ความรู้โดยตรง

พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน นิยามความหมายของ “ปัญญา” ไว้ว่าหมายถึง ความรอบรู้, ความรู้ทั่ว, ความฉลาดเกิดแต่เรียนแต่คิด^๕ และบุญมี แทนแก้ว กล่าวว่ ปัญญาในพุทธปรัชญาเกิดจาก ๓ แหล่ง ดังนี้

๑) สุตมยปัญญา ปัญญาหรือความรู้เกิดจากการฟัง การศึกษาเล่าเรียน การอ่านจากตำราหรือคัมภีร์ที่น่าเชื่อถือ ตลอดจนการรับถ่ายทอดจากผู้ที่น่าเชื่อถือที่เรียกว่า ปรโตโฆสะ ซึ่งตรงกับ ศัพท์ประมาณ ในปรัชญาอินเดีย

๒) จินตามยปัญญา ปัญญาหรือความรู้เกิดจากความคิด ไคร่ครวญ พิจารณาหาเหตุผล วิเคราะห์ สงเคราะห์ ที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการ ซึ่งตรงกับ อนุमानประมาณ ในปรัชญาอินเดีย

๓) ภาวนามยปัญญา ปัญญาหรือความรู้เกิดจากการพัฒนาหรือเกิดจากประสบการณ์ตรง อันเกิดจากสัญญาบริสุทธิ์และสัญญาพิเศษซึ่งอาศัยพื้นฐานคือพุทธิปัญญาอันมีมาโดยสัญชาตญาณ ซึ่งตรงกับ ประจักษ์ประมาณ ในปรัชญาอินเดีย^๖

^๕ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๖๘๗.

^๖ บุญมี แทนแก้ว, พุทธปรัชญาเถรวาท, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า

นอกเหนือจากที่อธิบายมาแล้วนั้น ระดับปัญญาในทางพระพุทธศาสนา บุญมี แทนแก้ว ยังกล่าวไว้อีกว่า ปัญญาในทางพระพุทธศาสนา แบ่งได้เป็น ๒ ระดับ คือ

๑) โลกียปัญญา ได้แก่ ปัญญาระดับชาวบ้าน ปัญญาระดับต่ำ หรือปัญญาที่ใช้วิชาการที่ได้ศึกษาเล่าเรียนในวิชาทางโลกทุกอย่าง เพื่อนำไปประกอบอาชีพเพื่อเลี้ยงชีวิตของตนเองให้มีความสุขและเจริญรุ่งเรืองตามสมควรแก่อัตภาพและความสามารถของตน เช่น ความรู้เรื่องวิทยาศาสตร์ การศึกษา สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และอื่น ๆ

๒) โลกุตตรปัญญา ได้แก่ ปัญญาระดับสูง ปัญญาอันประเสริฐ ปัญญาที่รู้ทั่วถึง ปัญญาที่เกิดเมื่อรู้แจ่มแจ้ง หมดความสงสัยหรือหมดความเคลงใจแล้วอันเป็นปัญญาของพระอรหันตบุคคล ปัญญาของผู้หมดกิเลสในทางพระพุทธศาสนา ท่านเรียกปัญญาระดับนี้ว่า “ญาณ” เช่น ญาณ ๓ คือ ความรู้หรือปริชาหยั่งรู้ในเรื่อง ๓ อย่างคือ

(๑) สัจจญาณ ได้แก่ การหยั่งรู้สัจจะ คือการหยั่งรู้ในอริยสัจจทั้ง ๔ แต่ละอย่างที่เป็นจริงว่านี่เป็นทุกข์, นี่เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ที่เรียกว่า “สมุทัย”, นี่คือความดับทุกข์ที่เรียกว่า “นิโรธ” และนี่คือทางดำเนินหรือปฏิบัติเพื่อบดับความทุกข์เรียกว่า “ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา”

(๒) กิจจญาณ ได้แก่ หยั่งรู้กิจ คือความหยั่งรู้ถึงกิจอันจะต้องกระทำในอริยสัจจ ๔ แต่ละอย่างว่า ทุกข์ควรกำหนดให้รู้ ทุกข์สมุทัยควรกำหนดละเสีย เป็นต้น

(๓) กตญาณ ได้แก่ หยั่งรู้การอันกระทำแล้ว คือความหยั่งรู้ว่ากิจอันจะต้องทำในอริยสัจจ ๔ แต่ละอย่างนั้น เราได้ทำมาแล้วโดยสิ้นเชิงและถูกต้อง^{๑๗}

เรื่องจอมจักรพรรดิอโศกให้คุณค่าทางปัญญาต่อผู้อ่านดังนี้

๔.๒.๑ ในด้านวัฒนธรรมประเพณี

เกษม ขนบแก้ว กล่าวว่า “จากเหง้าของวัฒนธรรมไทยแหล่งใหญ่ได้มาจากพุทธศาสนา ร่องลงมาได้แก่ศาสนาพราหมณ์หรือศาสนาฮินดู สังคมไทยจึงเป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมเกี่ยวโยงกับวัฒนธรรมอินเดียอย่างลึกซึ้ง”^{๑๘} วัฒนธรรมประเพณีไทยในสวนที่ได้แบบอย่างจากพระเจ้าอโศกมหาราชมีดังนี้

^{๑๗} บุญมี แทนแก้ว, **จริยธรรมกับชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๘-๙.

^{๑๘} เกษม ขนบแก้ว, **แ่งคิดจากรรณคดีและวรรณกรรม**, (กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๐), หน้า ๓๗.

๑) การเสด็จออกผนวช

บุญมี แทนแก้ว กล่าวว่า “ปรากฏหลักฐานในที่หลายแห่ง มีคำจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราชทรงประกาศพระองค์ เป็นต้นว่าทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่งและมั่นคง ถึงได้อุทิศพระองค์เป็นอุบาสก เสด็จออกผนวชเป็นพระภิกษุในคราวหนึ่ง และมีพระราชอุตสาหะเสด็จไปนมัสการสังเวชนียสถานครบทั้ง ๔ แห่ง”^{๑๙} เจือ สตะเวทิน กล่าวว่า “นักปราชญ์เชื่อว่า ไทยเราได้แบบแผนบางอย่างจากพระเจ้าอโศกมหาราช เช่น การที่พระมหากษัตริย์ไทยแห่งสุโขทัยเสด็จออกผนวชชั่วคราวก็ดี การบำเพ็ญพระราชกรณียกิจทางศาสนาต่าง ๆ ของพระองค์ก็ดี นักประวัติศาสตร์เชื่อกันว่า ทรงดำเนินตามแบบแผนของพระเจ้าอโศกเหมือนกัน”^{๒๐} เรื่องจอมจักรพรรดิอโศก กล่าวถึงการเสด็จออกผนวชของจอมจักรพรรดิอโศกดังนี้

นอกจากประกาศพระองค์เป็นผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาแล้ว ยังปรากฏว่าเคยทรงมีพระราชศรัทธาแก่กล้าสละราชสมบัติออกผนวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาช่วงเวลาหนึ่งแล้วจึงปริวัตรเพศออกมาเสวยราชย์ใหม่ พระราชปฏิปทาอันนี้นัยว่ากลายเป็นแบบแผนนิติประเพณีของพระมหากษัตริย์ที่นับถือพระพุทธศาสนาเจริญรอยตาม ดังศิลาจารึกว่า “ข้าได้เป็นอุบาสกอยู่สองปีครึ่ง โดยมีได้พยายามปฏิบัติธรรมให้ดียิ่ง ครั้นนับแต่ข้าฯ ได้ไปอยู่ร่วมกับพระสงฆ์ (คือเสด็จออกผนวช) ระยะเวลาปี ข้าฯ ได้รับผลรุดหน้าโดยธรรมอย่างดี”^{๒๑}

๒) ทรงอุปถัมภ์บำรุงนักบวช

พระเจ้าอโศกมหาราชทรงยกย่องบูชานักบวช เน้นเสรีภาพในการนับถือศาสนาและความสามัคคีปรองดองเอื้อเฟื้อกันระหว่างศาสนาต่าง ๆ ทรงให้ความอุปถัมภ์บำรุงนักบวชต่างลัทธิศาสนา ส. ศิวรักษ์ กล่าวว่า “เดิมพระเจ้าอโศกก็โปรดปรานพวกชีวก แม้เมื่อสมათานพระพุทธศาสนาแล้วก็ยังทรงอุปถัมภ์บำรุงลัทธิศาสนาของพวกเขาชีวก แม้จน

^{๑๙} บุญมี แทนแก้ว, **พุทธปรัชญาเถรวาท**, หน้า ๑๒๕.

^{๒๐} เจือ สตะเวทิน, **วรรณคดีพุทธศาสนา เล่ม ๒**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๔), หน้า ๔๓.

^{๒๑} วศิน อินทสระ, **จอมจักรพรรดิอโศก ภาค ๒**, หน้า ๖๘๑.

ศาสนาอื่น ๆ จนตลอดรัชกาล นี่เป็นเหตุให้เอกอัครศาสนูปถัมภกฝ่ายพุทธทรงถือเป็นเยี่ยงอย่าง ต่อมาจนบัดนี้”^{๒๒}

ในเรื่องจอมจักรพรรดิอโศกมีการกล่าวถึงจอมจักรพรรดิอโศกทรงอุปถัมภ์บำรุง นักบวชดังนี้

เมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชทรงปฏิญาณพระองค์นับถือพระพุทธศาสนาแล้ว พระองค์ก็ ทรงเป็นพุทธมามกะอย่างแท้จริง เว้นการควรเว้น ประพฤติการควรประพฤติ ทรง ทะนุบำรุงศาสนา และสมณพราหมณาจารย์ทั่วขอบขัณฑสีมาอาณาจักร แม้พระองค์เอง จะเคารพนับถือพระพุทธศาสนา แต่ก็ไม่ทรงกีดกันผู้เคารพนับถือศาสนาอื่น ทรงให้สิทธิ เสรีภาพแก่ราษฎรทุกคนของพระองค์ที่จะนับถือศาสนาใด ๆ ก็ได้ที่เขาเลื่อมใส พระองค์เอง ทรงเป็นศาสนูปถัมภกแก่ทุก ๆ ศาสนา”^{๒๓}

จอมจักรพรรดิอโศก ทรงฝึกฝนแต่กุศลจริยาสมาปฏิบัติทั้งทางโลกและทางธรรม ใน สังคมคติโลกนั้นจะทรงปกครองไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินโดยยุติธรรม บำบัดทุกข์บำรุงสุขแห่งเขา ชักจูงให้เขาดำเนินในทางธรรม ซึ่งพระองค์ทรงเห็นแล้วว่าเป็นทางเดียวที่จะรักษาความ สงบเรียบร้อยและนำความผาสุกมาสู่อาณาจักรและปวงชน, ในส่วนคติธรรมนั้นทรงฝึกฝน ปฏิบัติธรรมด้วยพระองค์เอง มิใช่เพียงแต่ทรงชักนำผู้อื่น ทรงบำรุงพระพุทธศาสนา อำนวยความสะดวกในการปฏิบัติธรรมแห่งพระสงฆ์ ทรงส่งเสริมการประกาศพระพุทธ ธรรม ทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภก แม้ศาสนาละทธิอื่น ๆ พระองค์ก็ทรงอุปถัมภ์ตาม สมควร”^{๒๔}

๓) การสอนธรรมแก่ประชาชน

พระเจ้าอโศกมหาราชทรงให้จัดเจ้าหน้าที่สอนธรรมแก่ประชาชน คอยดูแลแนะนำประชาชนในทางความประพฤติ และการดำรงชีวิตอย่างทั่วถึง และวางระบบ ข้าราชการควบคุมกันเป็นชั้น ๆ บัญญา บริสุทธิ กล่าววว่า

^{๒๒} ส. ศิวรักษ์, ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกกาวทาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : ศูนย์ไทย-ธิเบต, ๒๕๓๔), หน้า ๖.

^{๒๓} วศิน อินทสระ, จอมจักรพรรดิอโศก ภาค ๒, หน้า ๖๗๘-๖๗๙.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๕๘.

พ่อขุนรามคำแหงพยายามจะรวมพุทธจักรกับอาณาจักรเข้าด้วยกัน จะเห็นว่าเมื่อได้ทรงสร้างแท่นหินขึ้นที่กลางดงตาลแล้วก็ได้โปรดให้พระสงฆ์สวดและเทศนา สั่งสอนประชาชนในวันสำคัญทางพุทธศาสนา เช่น แเปดคำ ลีบห้าคำ ส่วนในวันธรรมดาพระองค์ท่านในฐานะผู้ปกครองก็จะทรงใช้แท่นนี้เสด็จออกให้ราษฎรเข้าเฝ้าเพื่อพระองค์จะได้สั่งสอนราษฎรตามแนวทางการปกครองที่พระองค์ประสงค์ และเป็นการสร้างสัมพันธอันใกล้ชิดกับราษฎรอีกด้วย ดังตามหลักที่ว่า ‘นักปกครองที่ดีย่อมต้องใกล้ชิดกับราษฎร’^{๒๕}

ในเรื่องจอมจักรพรรดิอโศก กล่าวถึงว่า จอมจักรพรรดิอโศกทรงชักชวนให้ราษฎรของพระองค์ปฏิบัติธรรมดังนี้ “จอมจักรพรรดิอโศกได้ทรงเห็นคุณค่าของพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งและกว้างขวาง ทรงดื่มด่ำในรสพระธรรมด้วยพระองค์เองและทรงชักชวนให้ราษฎรของพระองค์ปฏิบัติธรรม ทรงประจักษ์ชัดว่าพระพุทธศาสนานั้นมีคุณค่าแก่สังคมและการดำรงชีวิตประจำวันอย่างมากสิ้น”^{๒๖}

๔) การปกครองแบบพ่อปกครองลูก

พระเจ้าอโศกมหาราชทรงปกครองราษฎรแบบพ่อปกครองลูก โดยมีข้าราชการเป็นพี่เลี้ยงของประชาชน ข้อที่แสดงถึงความเสียสละของพระเจ้าอโศกมหาราชอย่างสูงสุดในฐานะทรงเป็นพระบิดาของประชาชนคือ ทรงประกาศที่จะสละเวลาแก่ประชาชนทุกเมื่อไม่ว่าพระองค์จะทรงทำอะไรอยู่ หากประชาชนเดือดร้อนแล้ว มหาเดเล็กต้องแจ้งความต้องการของประชาชนต่อพระองค์ จารึกมีดังนี้ “ตลอดเวลา ไม่ว่าข้าฯ จะเสวยอยู่ที่ใด อยู่ในสำนักฝ่ายในก็ดี อยู่ในห้องใน (ห้องส่วนพระองค์) ก็ดี อยู่ในคอกสัตว์ก็ดี อยู่บนหลังม้าก็ดี อยู่ในอุทยานก็ดี ทุกหนทุกแห่ง เจ้าหน้าที่ผู้รายงานข่าวฟังรายงานให้ข้าฯ ทราบกิจการงานของประชาชนได้ทั้งสิ้น ข้าฯ จักปฏิบัติราชการที่เกี่ยวกับประชาชนในที่ทุกแห่ง”^{๒๗}

ในเรื่องจอมจักรพรรดิอโศก กล่าวถึงว่า จอมจักรพรรดิอโศกมีพระราชโองการกำชับข้าหลวงปกครองหัวเมืองดังนี้ “พระเจ้าอโศกทรงปกครองราษฎรแบบพ่อปกครองลูก และทรงมี

^{๒๕} ปัญญา บริสุทธิ์, **โลกทัศน์ของคนไทย**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนบุ๊คส์ไตร์, ๒๕๒๓), หน้า ๕๑.

^{๒๖} วศิณ อินทสระ, **จอมจักรพรรดิอโศก ภาค ๒**, หน้า ๙๕๙.

^{๒๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **จารึกอโศก**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๔๔.

พระราชองค์การให้บรรดาข้าหลวงเจ้าเมืองตามหัวเมืองทั้งเอก โท ตรี ให้ปฏิบัติตนต่อราษฎรอย่างพอกับลูกเช่นเดียวกัน ให้ถือความสุขของราษฎรเป็นนโยบายของการปกครองโดยตรง”^{๒๘}

กล่าวโดยสรุป เรื่องจอมจักรพรรดิอโศกให้ความรอบรู้กับผู้อ่าน ความรอบรู้นั้นช่วยเสริมให้มีความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีไทยมากยิ่งขึ้น

๔.๒.๒ พระบรมสารีริกธาตุ

พระบรมสารีริกธาตุ หมายถึง พระธาตุที่นับเนื่องหรือเป็นส่วนทางร่างกายหรือพระวรกาย ของพระองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยเฉพาะ^{๒๙} และมีพุทธดำรัสที่ตรัสตอบพระอานนท์ที่ทูลถามเกี่ยวกับการจะปฏิบัติต่อพระสรีระของพระองค์ว่า

พวกเขาใช้ผ้าใหม่ห่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิเสร็จแล้วจึงห่อด้วยสำลีบริสุทธิ์ แล้วจึงห่อด้วยผ้าใหม่อีกชั้นหนึ่ง ทำโดยวิธีนี้จนห่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิด้วยผ้าและสำลีได้ ๑,๐๐๐ ชั้น แล้วอัญเชิญพระบรมศพลงในรางเหล็กเต็มด้วยน้ำมัน ใช้รางเหล็กอีกอันหนึ่งครอบแล้ว ทำจิตกาธานด้วยไม้หอมล้วน แล้วถวายพระเพลิงพระบรมศพพระเจ้าจักรพรรดิ สร้างสถูปของพระเจ้าจักรพรรดิไว้ที่ทางใหญ่สี่แฉ่ง อานนท์ พวกเขาปฏิบัติต่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิ อย่างนี้แล

พวกเขาพึงปฏิบัติต่อพระสรีระของตถาคตเหมือนอย่างที่เขาปฏิบัติต่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิ พึงสร้างสถูปตถาคตไว้ที่ทางใหญ่สี่แฉ่ง ชนเหล่าใดจักยกกระเบื้องดอกไม้ ของหอม หรือจุน จักอภิวาทหรือจักทำจิตให้เลื่อมใสในสถูปนั้น การกระทำนั้นจักเป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่ชนเหล่านั้นสิ้นกาลนาน”^{๓๐}

สนิท ตั้งทวิ กล่าวถึงเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ โดยอ้างถึงพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เรื่องพระปฐมสมโพธิกถา เนื้อเรื่องโดยย่อตอนหนึ่งกล่าวว่า

พระกัศปเถระเห็นว่า พระบรมธาตุที่ประดิษฐาน ณ สถูปเจดีย์อาจจะอันตรายหายสูญไปได้ จึงแสดงฤทธาอนุภาพอัญเชิญพระบรมธาตุจาก ๖ พระนคร คือ (๑) กษัตริย์โกถียรราช เมืองรามนคร (๒) กษัตริย์ลิจฉวี เมืองเวสาลี (๓) กษัตริย์ศากยราช กรุง

^{๒๘} วศิน อินทสระ, จอมจักรพรรดิอโศก ภาค ๒, หน้า ๘๒๔.

^{๒๙} ธนิต อยู่โพธิ์, ตำนานพระบรมสารีริกธาตุ, (ม.ป.ท. : ๒๕๒๙), หน้า ๔๖.

^{๓๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๕/๑๕๒.

กบิลพัสดุ์ (๔) กษัตริย์ฤทธิยราช เมืองอัลลกะปปกนคร (๕) มหาพราหมณ์ผู้ครองเมืองเวณิสูที่ปกนคร (๖) กษัตริย์มลราช เมืองปาวาย มาถวายให้พระเจ้าอชาตศัตรูแห่งกรุงราชคฤห์ พระองค์จึงทรงนำพระบรมธาตุไปฝังไว้ใต้พื้นดิน ในเวลาต่อมาพระเจ้าอโศกมหาราชสั่งให้สืบค้นพระบรมธาตุส่วนที่พระเจ้าอชาตศัตรูทรงฝังดินไว้จนพบ จึงทรงจัดให้มีมหกรรมสมโภชพระบรมธาตุ แล้วทรงแจกไปบรรจุในพระเจดีย์ตามพระวิหารรวมทั้งสิ้น ๘๔,๐๐๐ เมืองในชมพูทวีป^{๓๑}

เรื่องจอมจักรพรรดิอโศก ผู้ประพันธ์อ้างถึงคัมภีร์มหาวิงสะว่า พระเจ้าอโศกทรงสร้างสถูปเจดีย์และบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ในสถูปเจดีย์นั้นดังนี้

พระเจ้าอโศกตรัสถามพระโมกคลีบุตรตีสถเถระว่า พระสัทธรรมมีอยู่สักเท่าใด? พระเถระเจ้าวิสันทาวา พระสัทธรรมของพระบรมศาสดามีองค์ ๙ ประการ แบ่งเป็นชั้นคือหมวด กอง ได้ ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นนี้ พระเจ้าอโศกจึงเกิดพระราชศรัทธาใคร่จะสร้างพระสถูปเท่าจำนวนพระธรรมชั้นนี้ จึงสละพระราชทรัพย์จำนวน ๙๖ โกฏิ ให้คนไปเที่ยวสร้างสถูปตามสถานที่ที่พระองค์เคยเสด็จประทับ และตามหัวบ้านหัวเมืองต่างๆ พร้อมกับให้แบ่งพระบรมสารีริกธาตุอันเชิญไปบรรจุไว้ในพระสถูปด้วยเท่าจำนวน ๘๔,๐๐๐ เฉพาะในพระนครปาฏลีบุตรซึ่งเป็นราชธานี โปรดให้สร้างพระวิหารใหญ่ชื่ออโศการามมีความวิจิตรงดงาม^{๓๒}

หลังจากทำความเข้าใจประวัติศาสตร์การสร้างสถูปเจดีย์และการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ในสถูปเจดีย์สมัยพระเจ้าอโศกแล้ว ผู้ประพันธ์ได้บอกเล่าถึงจอมจักรพรรดิอโศกว่า

จอมจักรพรรดิอโศกได้ทรงเห็นคุณค่าของพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งและกว้างขวาง ทรงดื่มด่ำในรสพระธรรมด้วยพระองค์เอง และทรงชักชวนให้ราษฎรของพระองค์ปฏิบัติธรรม ทรงประจักษ์ชัดว่าพระพุทธศาสนานั้นมีคุณค่าแก่สังคมและการดำรงชีวิตประจำวันอย่างมากสิ้น . . . ทรงสละพระราชทรัพย์บำรุงพระพุทธศาสนาจำนวนนับไม่ได้ ให้สร้างพระ

^{๓๑} สนิท ตั้งทวี, **วรรณคดีและวรรณกรรมศาสนา**, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๗), หน้า ๒๐๒.

^{๓๒} วศิน อินทสระ, **จอมจักรพรรดิอโศก** ภาค ๒, หน้า ๘๓๒.

สถูปเจดีย์อันเป็นที่ระลึกถึงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่วชิระปุทราภิเศกจำนวนหมื่น
ทรงให้มีการฉลองอย่างมโหฬารเพื่อให้สมพระทัยที่ทรงเลื่อมใสอย่างยิ่งยวด ทรงปกครอง
ไพร่ฟ้าโดยธรรม เสด็จประพาสทั่วราชอาณาจักรเพื่อธรรม ทรงตระหนักแน่ว่าธรรมจักร
เท่านั้นที่จะอำนวยสุขสวัสดิ์แก่ประชาชนของพระองค์ จึงทรงประกาศให้ใช้ตราธรรมจักร
เป็นตราแผ่นดิน^{๓๓}

กล่าวโดยสรุป เรื่องจอมจักรพรรดิอโศกได้ให้ความรู้เกี่ยวกับคตินิยมการสร้างพระ
สถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งเสริมความเข้าใจถึงคตินิยมเช่นนี้ของพุทธศาสนิกชนชาวไทย ที่
มีความนิยมสร้างสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้สักการบูชาเช่นกัน

๔.๒.๓ ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์

ญานดา อรุณเวช กล่าวไว้ว่า ความเชื่อเป็นมรดกทางความคิดที่ได้รับการสั่งสม
มาแต่โบราณเป็นเวลาช้านานจนกลายเป็นสิ่งที่ยึดถือหรือถือมั่นกันในสังคมอย่างลึกซึ้งไม่
เปลี่ยนแปลงไปโดยง่าย^{๓๔} จอมจักรพรรดิอโศกสมัยที่ทรงเป็นจันฑาทาโศก คือทรงดูร้ายและทรง
ปกครองอย่างเหี้ยมโหดนั้น พระองค์ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์ซึ่งเป็นความเชื่อที่สืบทอดมาจาก
บรรพบุรุษ

ศาสนาพราหมณ์หรือศาสนาฮินดูมีความเชื่อเรื่องมหาเทพ ๓ องค์ คือ (๑) พระ
พรหม (พรหมา) ผู้สร้าง (๒) พระวิษณุหรือพระนารายณ์ ผู้รักษา (๓) พระศิวะหรือพระอิศวร
ผู้ทำลาย^{๓๕} ตลอดจนพิธีกรรมต่าง ๆ ตัวอย่างคำสอนของศาสนาพราหมณ์ในเรื่องจอมจักรพรรดิ
อโศกมีดังนี้

๑) พระเจ้าพินทุสารกษัตริย์นครปาฏลีบุตร เมื่อใกล้จะสิ้นพระชนม์ทรงสนทนา
กับพราหมณ์ดังนี้

“ท่านพราหมณ์! ชีวิตของข้าพเจ้าอยู่ในอำนาจแห่งพรหมลิขิต ข้าพเจ้าเข้าใจว่าพระ
พรหมท่านคงลิขิตชีวิตของข้าพเจ้าให้สิ้นสุดลงในไม่ช้านี้ คงไม่ข้ามคืนนี้ไปเป็นแน่แท้
ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณท่านที่อวยพรให้ชีวิตข้าพเจ้ายืนยาวต่อไป แต่ . . . แต่คงจะหวัง

^{๓๓} วคิน อินทสระ, *จอมจักรพรรดิอโศก ภาค ๒*, หน้า ๙๖๐.

^{๓๔} ญานดา อรุณเวช, “ความเปรียบเทียบในพระราชนิพนธ์ ร.๒”, *วิทยานิพนธ์ปริญญา อักษร
ศาสตร์ มหาวิทยาลัย*, (สาขาวิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๓๑๑.

^{๓๕} ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาทุก อังกฤษ-ไทย ฉบับ
ราชบัณฑิตยสถาน*, พิมพ์ครั้งที่ ๒ แก้ไขเพิ่มเติม, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๘), หน้า ๔๘๘.

ไม่ได้เช่นนั้น เรามิได้เป็นเจ้าของชีวิต ความตายจะต้องมาถึงข้าพเจ้าในไม่ช้านี้” ตรัสดังนั้น แล้วทรงสงบอยู่ครู่หนึ่ง พระเนตรจับเพดานนิ่ง

“มหาบพิตร!” พราหมณ์ชรากล่าวซ้ำ ๆ แต่หนักแน่น “พระองค์อย่าได้ทรงวิตกถึงเรื่องนี้เลย ว่าโดยความเป็นจริงตามหลักแห่งพระเวทและพราหมณศาสตร์แล้วไม่มีใครเกิดไม่มีใครตาย มันเป็นเพียงการเปลี่ยนสภาพจากฐานหนึ่งไปสู่อีกฐานหนึ่งเท่านั้น พระพรหมเป็นปรมาตมมันเป็นอมตะบุคคลและสัตว์โลกทั้งสิ้นเป็นชีวาตมมัน แยกออกมาจากพระพรหมเป็นอาตมมันน้อย ๆ แยกออกมาจากอาตมมันใหญ่ เมื่อพระพรหมเป็นผู้ไม่ตาย พวกเราทั้งหลายซึ่งเป็นลูกของพระพรหมก็เป็นผู้ไม่ตายด้วย สิ่งที่ตายนั้นย่อมถือกำเนิดมาจากสิ่งที่ตาย ทุกคนเมื่อทำตนให้บริสุทธิ์แล้วย่อมเข้าไปสู่ปรมาตมมันเดิม เป็นอมตะอยู่ชั่ววันนิรันดร”

“แต่ข้าพเจ้ามิได้ชำระตนให้บริสุทธิ์ดังที่ท่านพราหมณ์กล่าวถึง ข้าพเจ้าจะเข้าสู่ปรมาตมมันได้อย่างไร?” พระราชาตรัสถามพร้อมด้วยผินพระพักตร์มาทางพราหมณ์เฒ่าผู้นั้น

“แต่พระองค์ก็ได้ประกอบกรรมชั่วอะไร ตลอดพระชนม์ชีพพระองค์ทรงกระทำแต่กรรมดี ให้ความร่มเย็นเป็นสุขแก่ทวยราษฎร์ น่าจะเป็นกุศลส่งผลให้พระองค์มีความสุขในสวรรค์ รวมอยู่กับพระผู้เป็นเจ้าของได้”^{๓๖}

๒) ตอนที่พระเจ้าอโศกหลังจากได้ประหารพระเชษฐาและพระอนุชาต่างพระมารดาอีกมาก รวมทั้งขุนนาง ข้าราชการที่กระด้างกระเดื่องไม่ยอมอ่อนน้อม ไม่ยอมสนับสนุนการครองราชย์ของพระองค์ จึงได้ตรัสถามอัครมหาเสนาบดีในวันหนึ่งว่า

“เราจะต้องฆ่าคนไปอีกสักเท่าใด?”

“ฆ่าไปจนกว่าไม่มีจะให้ฆ่า” เสนาบดีทูลตอบ

“อาจจะต้องฆ่าคนทั้งเมือง” พระเจ้าอโศกตรัส

“ถ้าจำเป็นก็ต้องทำอย่างนั้น เพราะถ้าเราไม่ฆ่าเขา เขาก็ต้องฆ่าเรา”

“บางที่ข้าพเจ้าก็ไม่สบายใจเหมือนกันที่จะต้องฆ่าคนมาก ๆ” พระเจ้าอโศกทรงปรารภ

“อย่าทรงวิตกอะไรเลย” เสนาบดีทูลแล้วสาธยายปรัชญาในภควัตคีตาบางตอนว่า “ว่ากันตามความเป็นจริงแล้ว ไม่มีใครฆ่า ไม่มีใครถูกฆ่า ตัวตนนี้ทำลายไม่ได้ ไม่เสื่อมสูญ ไม่เกิดและไม่รู้พินาศ ใครเล่าจะเชื่อว่าเป็นผู้ฆ่าหรือเป็นเหตุให้มีการฆ่าผู้อื่น ตัวตนนี้ไม่ถูก

^{๓๖} วคิน อินทสระ, จอมจักรพรรดิอโศก ภาค ๑, หน้า ๓-๕.

อาวุธประหารได้ สิ่งที่ท่องเที่ยวอยู่ในกายของคนทุกคนนั้นทำลายไม่ได้ การฆ่าหรือการถูกฆ่า นั้นเป็นเพียงความรู้สึกของมนุษย์เอง ความจริงไม่มีใครฆ่าและไม่มีใครถูกฆ่า ทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นเพียงมายาการ”^{๓๗}

สรุปความว่า เรื่องจอมจักรพรรดิได้ให้ความรู้ที่ศาสนาพราหมณ์มีความเชื่อว่า พรหมคืออัตตาใหญ่สัตว์ทั้งปวงแยกออกมาจากพรหม การเข้าไปรวมกับพรหมเป็นความพ้นทุกข์ ปรัชญาภควัตคีตาช่วยให้เข้าใจเรื่องอาตมันของศาสนาพราหมณ์ได้ชัดเจนขึ้น

๔.๒.๔ จารีตนิยมทางวรรณกรรมไทย

เอมอร ชิตตะโสภณ นิยามคำว่า จารีตนิยม หมายถึง วิธีการแสดงออกที่เกิดขึ้นซ้ำ ๆ กันในการประพันธ์วรรณกรรม^{๓๘} จารีตนิยมทางวรรณกรรมไทยที่พบในเรื่องจอมจักรพรรดิคือ เป็นต้นว่า แบบฉบับของตัวเอก เอมอร ชิตตะโสภณ กล่าวว่า ตามความเชื่อของยุโรปโบราณ “ความงามของศิลปะเกิดจากความสงบเป็นระเบียบเรียบร้อยและมีสัดส่วน ประณามการแสดงความเจ็บปวด ความซีริ้ว ความยุ่งเหยิงไม่เป็นล้า ตลอดจนความขนพองสยองเกล้าว่าเป็นเครื่องทำลายความงาม”^{๓๙} อาจจะช่วยคตินิยมเดียวกันนี้เอง เราจึงพบว่าตัวเอกทั้งชายและหญิงในวรรณกรรมไทยจึงมักจะเป็นผู้ที่เพียบพร้อมทั้งคุณสมบัติและรูปสมบัติ บางครั้งยังต้องมีทรัพย์สมบัติเข้าไปอีกโสดหนึ่ง คุณสมบัติเด่น ๆ ทางฝ่ายชาย ได้แก่ ความกล้าหาญ รบเก่ง เจ้าชู้ กตัญญู เสียสละ และบางครั้งยังมีความสามารถพิเศษที่เนื่องมาจากของวิเศษคู่ตนอีกด้วย ในขณะที่ฝ่ายหญิงมักจะมีความเป็นกุลสตรีไทยอันประกอบด้วยความเรียบร้อย อ่อนหวาน เก่งการบ้านการเรือน (เย็บปักถักร้อย เก่งทางจัดดอกไม้ ทำอาหาร ฯลฯ) ซื่อสัตย์ (เฉพาะอย่างยิ่งต่อสามี) อ่อนน้อมถ่อมตน อยู่ในโอวาท

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓๑-๔๓๒.

^{๓๘} เอมอร ชิตตะโสภณ, จารีตนิยมทางวรรณกรรม, (กรุงเทพฯ : บริษัท ดันอ้อ แกรมมี จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๒๔.

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒.

ตัวอย่างในเรื่องจอมจักรพรรดิอโศกมีดังนี้

๑) ตัวเอกฝ่ายชาย : เจ้าชายอโศก

(๑) เจ้าชายอโศกมีพระรูปไม่งาม พระฉวีค่อนข้างดำ แต่ดูท่าทางสง่าน่าเกรงขาม มีพละนาภัยสมบุรณบึกบึน แข็งแรง ไม่ค่อยรู้จักคำว่าเจ็บป่วย ทรงมีพระอัธยาศัยดี ไม่เคยรังแกใครก่อน แต่จะไม่ยอมให้ใครรังแกตนเปล่า ๆ เช่นเดียวกัน แม้พระชันษาจะน้อยกว่าและองค์เล็กกว่า ถ้าราชกุมารอื่น ๆ รังแกจะทรงต่อสู้อย่างทรหด ไม่เคยร้องไห้ในขณะต้องต่อสู้กับพระกุมารอื่น ๆ ถ้าสู้ไม่ได้ด้วยกำลังก็จะทรงคว้าเอาท่อนไม้หรืออุปกรณ์การประหารอย่างอื่นเข้าช่วยเหลือ จนเป็นที่เกรงขามของพระราชกุมารในราชสำนักปาฏลีบุตรทั่วไป^{๔๐}

(๒) อโศกมิใช่เป็นคนฉวยโอกาส มิใช่เป็นคนเห็นแก่ตัวในเรื่องเพศ สิ่งหนึ่งซึ่งติดมาตั้งแต่เยาว์คือ ความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น การกระทำบางอย่างแม้จะรู้สึกตะขิดตะขวงใจสำหรับตน แต่เห็นว่าเป็นการอำนวยความสะดวกความสุขความปรารถนาแก่ผู้อื่นแล้ว ถ้าไม่เป็นอันตรายเกินไปอโศกก็มักจะยอมทำ^{๔๑}

๒) ตัวเอกฝ่ายหญิง : เวทิสา

(๑) สุขภาพสตรีคนนี้สวยมาก สวยอย่างหาที่ติมิได้ ริมฝีปากเต็มอิ่มแดงเรื่อเหมือนผลตำลึงสุก ผมยาวประป่า ปลายช้อนขึ้นเบื้องบนแต่พองาม ผิวขาวละเอียดอ่อนเหมือนดอกกรรณิการ์ เข้าลักษณะเบญจกัลยาณีทุกประการแล้ว เหลือเพียงพินอย่างเดียวเท่านั้นที่เรายังมีได้เห็น^{๔๒}

(๒) ในขณะที่นางกำลังพุดอยู่นั้นเอง อโศกได้สังเกตเห็นพินอันขาวสะอาดวางเรียบสมลักษณะเบญจกัลยาณี โบราณคัมภีร์กล่าวว่า สตรีผู้ประกอบพร้อมด้วยคุณลักษณะดังนี้ ย่อมอำนวยความสะดวกแก่สามีอย่างล้นเหลือ และมีบุตรดี^{๔๓}

(๓) นอกจากมีลักษณะเบญจกัลยาณีทางเรือนร่างแล้ว ยังเพียบพร้อมไปด้วยนานาคุณลักษณะและคุณสมบัติแห่งกุลสตรีอันดีเยี่ยม ทรงมีความอดทน อดกลั้นในอารมณ์

^{๔๐} วคิน อินทสระ, จอมจักรพรรดิอโศก ภาค ๑, หน้า ๑๔๑.

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๑.

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๕.

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๘.

ทั้งที่น่าปรารถนาและไม่น่าปรารถนา มีพระจริยาวัตรเป็นที่ตรึงตราพอใจของชนทุกเหล่าชั้น
๔๔

(๔) ทรงเป็นเสมือนนางหงส์พอใจภิรมย์แต่สระบัว ทรงมีความรู้สึกสูง มีพระเนตรที่มีแวว ทรงมองเห็นความสำคัญของอโคกตั้งแต่สมัยที่เจ้าชายทรงปลอมพระองค์เป็นคนเลี้ยงนกยูง ณ ปราสาทแห่งตน มนุษย์เราแม้ไม่มีเกล็ดให้ดูเหมือนไก่ แต่ก็มีแววให้ดูอยู่เสมอ คนที่ตามีแววดีย่อมจะดูออก ธาตุทองคำเมื่อยังมีได้ถลุง ก็ดูคล้ายหินแดงธรรมดา เมื่อได้รับการถลุงแล้ว สีทองจึงสุกปลั่งออกมา จะเข้าไปสูบสักกี่หน ก็ไม่เปลี่ยนแปลงเป็นอื่นไปได้ ตรงข้ามกับตะกั่วแม้จะฉาบไล้ด้วยทองคำก็แวววาวเพียงภายนอกเท่านั้น เมื่อถึงคราวพิสูจน์โดยเข้าไปสูบ ความเป็นตะกั่วก็แสดงออกมา พระนางทรงให้ความสุขแก่เจ้าชายอโคกทุกประการ คอยปลอมพระทัยเมื่อพระสวามีเศร้า ทรงประดับประคองเมื่อเขารวนเร ทรงให้กำลังพระทัยเมื่อเขาประกอบคุณงามความดี คอยให้สติเมื่อเขาหลงใหลมัวเมา เมื่อยามบรรทมก็มีความละเอียดอ่อนของหญิง เมื่อพระสวามีทรงมองพักตร์ก็เสงี่ยมงาม เมื่อพระสวามีพิโรธก็รู้จักข่มพระทัยและคอยปลอมให้คล้ายพิโรธลง ทรงกระทำพระองค์ประดุจบ้านที่ก่อด้วยอิฐหนายามหนาวก็อบอุ่น ยามร้อนก็เย็นสบาย ยามพระสวามียั่วเย้าแสดงความสนิทสนมก็ไม่ล่วงเกินเลยขอบเขต เมื่อพระนางเองมีความทุกข์ก็อดทนยามสุขสงบเสงี่ยมไม่ปล่อยพระทัยให้หลงใหลมัวเมา สตรีผู้สมบูรณ์ด้วยคุณลักษณะดังนี้ ย่อมควรแก่ผู้มีบุญอย่างแท้จริง และสามารถให้ลูกที่ดีแก่สามีอีกด้วย^{๔๕}

สรุปความว่า ตัวเอกในเรื่องจอมจักรพรรดิอโคกเป็นผู้ที่พร้อมด้วยคุณสมบัติรูปสมบัติและทรัพย์สมบัติ จึงเป็นการยืนยันความรู้เรื่องจารีตนิยมทางวรรณกรรมไทยว่า จารีตนิยมทางวรรณกรรมไทยมีคตินิยมเป็นเช่นนั้น

๔.๒.๕ ความรู้ในเรื่องบุรุษและสตรี

ผู้ประพันธ์ได้ให้ความรู้ในเรื่องที่เกี่ยวกับบุรุษและสตรี จึงช่วยพัฒนาสติปัญญาและจิตใจของผู้อ่านให้เกิดความรู้เห็นจริงในสิ่งที่ควรประพฤติปฏิบัติ โดยเฉพาะกิริยามารยาทของสตรีไทยนั้น เอมอร ชิตตะโสภณ กล่าวว่ “รัฐจวน อินทรกำแหง ได้เขียนบทความเรื่องช่วยกันรักษาลักษณะไทยว่า กิริยามารยาทของสตรีไทยเป็นลักษณะเฉพาะตัวที่ไม่เหมือนใคร

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒๔.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒๕-๔๒๖.

เป็นลักษณะของความงามที่ละมุนละไม เป็นลักษณะของความเหมาะสมจะต้องด้วยกาลเทศะ และเป็นลักษณะของความสง่าที่ผูกใจผู้ที่ได้พบเห็น”^{๔๖} ตัวอย่างที่เป็นลักษณะของบุรุษและสตรีในเรื่องจอมจักรพรรดิอโศกมีดังนี้

๑) ลักษณะบุรุษ

(๑) ผู้ชายมักจะคำนึงถึงและรู้จักแต่ความสุขสำราญแห่งตน ไม่ค่อยนำพาต่อหน้าที่หรือความรับผิดชอบร่วมกัน เขาเกิดมาเป็นชายมีความภาคภูมิใจในความเป็นผู้ชายของเขา นอกจากนี้ สิ่งแวดล้อมทั้งทางด้านร่างกายและสังคมยังเปิดโอกาสให้เขาใช้ความเป็นผู้ชายอย่างเต็มที่อีกด้วย ดังนั้น จึงไม่ต้องสงสัยเลยที่ผู้ชายบางคนใช้สิทธิเสรีภาพแห่งความเป็นชายเสียจนเกือบไม่เหลือความเป็นคนอยู่ในเรือนร่างและจิตใจของเขา

(๒) พวกเขาเขารู้กันมานานแล้วว่า ธรรมดาสตรีนั้น มีน้อยครั้งเหลือเกินที่จะพูดตรงกับใจ

(๓) ความสวยของหญิงเป็นที่ต้องการของชายหนุ่มทั่วไป แต่จะมีมนุษย์ผู้ชายที่โหนกรู้สึกอึดหรือพอดต่อหญิงงาม ที่ยับยั้งอยู่ได้ก็เพราะไม่มีโอกาสหรือภาวะแวดล้อมไม่อำนวย

(๔) ผู้ชายส่วนใหญ่ยังคงเห็นแก่ตัว ช่างระแวง ต้องการให้หญิงสละความสุข และสละอะไร ๆ เพื่อความสำราญแห่งตนอยู่เสมอ ๆ โดยมีได้เคยคำนึงว่าตนได้เคยสละอะไร ๆ ได้ เคยทำอะไรอันพอจะเรียกได้ว่า “เสียสละ” เพื่อหญิงที่รักตนบ้าง นอกจากจะคิดหาความสุขความสำราญ ความเพลิดเพลินทางรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส ซึ่งบางทีเขายังเข้าใจเลยไปว่า เขาเป็นผู้มอบความสุขให้แก่เพศหญิง ทั้ง ๆ ที่ในขณะนั้น เขาอยู่ในภาวะแห่งความเมามายขนาดที่อาจฟันฟอนได้ซึ่งชกศพที่เพิ่งตายลงใหม่ ๆ

(๕) ความจริงชายมักจะมีอารมณ์และให้ภัยแก่สตรีเสมอ ถ้าสตรีนั้นมิได้เคยก่อความชอกช้ำอะไรให้เป็นเรื่องส่วนตัว โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องด้วยหัวใจ คือเธอไม่เคยหลอกลวงทั้งโดยกิริยาวาจาให้เขาหลงรัก แต่สตรีที่เคยก่อความชอกช้ำแก่ชายโดยหลอกล่อให้เขาหลงรัก หลงหวังมาเป็นเวลานานแล้วผลไปโดยไม่ไยดี โดยไม่ชี้แจงเหตุผลและแสดงอาการรังเกียจ เมื่อชายนั้นงอนง้อขอโทษตน ถ้าอย่างนี้ละก็ – มวลนารีเอ๋ย! จงจำไว้

^{๔๖} เอมอร ชิตตะโสภณ, รายงานการวิจัยการศึกษาเปรียบเทียบวัฒนธรรมไทยผ่านวรรณกรรมชิ้นเด่นของไทย, (เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์มิ่งเมือง, ๒๕๔๕), หน้า ๔๘.

เกิด เธอร้องไห้จนน้ำตาเป็นสายเลือด หรือเธอจะพรวดพราดขอความกรุณาสักเท่าใด ก็ไม่อาจได้รับความเห็นใจจากชายได้เลย

(๖) ผู้ชายส่วนใหญ่เป็นสัตว์โลกประเภทแมลงมุม ชอบชักใยไว้ดักเหยื่ออย่างไร้ปราณี ต่อสัตว์เล็ก ๆ ที่หลงเข้ามาในตาข่ายใยของตัว แต่ก็มีไม่น้อยเหมือนกันที่ชักไปชักมาก็ติดใยของตัว ถูกใยที่ตัวชักไว้พันรัดจึงจมนิ่งไม่หลุด เลยต้องกลายเป็นเหยื่อของสัตว์อื่น ตายเพราะใยของมันเอง^{๔๗}

๒) ลักษณะสตรี

(๑) โดยปกติสตรีส่วนใหญ่ชอบนิินทา

(๒) หนุ่มสาวผู้เพิ่งจะรักกันใหม่ ๆ แล้วมีเรื่องที่คนรักจะต้องจากไปต่างเมืองเพราะความจำเป็น เธอผู้อยู่เบื้องหลังก็คิดไปต่าง ๆ นานาตามประสาแห่งสตรีซึ่งมักจะคาดเหตุการณ์ไปในทางร้าย จึงเฝ้าวอนสั่งเสียชายอันเป็นที่รักแห่งตนด้วยความอาลัยสุดห้ามหัก

(๓) ธรรมดาหญิงงามย่อมเป็นที่สนใจของชายหนุ่มทั้งหลาย ข้อนี้เป็นธรรมดา แต่ยังมีธรรมดาอีกข้อหนึ่ง คือหญิงงามมักหัวใจคด ร่างกายอันย้วยวอนของเธอห่อหุ้มเอาหัวใจซึ่งเต็มไปด้วยมายา หลอกหลวง และความเห็นแก่ตัวอย่างมิดมั้น

(๔) ธรรมดาสตรีนั้น มีน้อยครั้งเหลือเกินที่จะพูดตรงกับใจ

(๕) ผู้หญิงทุกคนมีเล่ห์กลมารยาทั้งนั้น

(๖) การปล่อยให้หญิงสาวครองตัวอยู่โดยลำพัง อยู่ห่างจากผู้ปกครองหรือผู้ปกครองมิได้ควบคุมโดยใกล้ชิดนั้น มิได้เป็นสิริมงคลแก่ความสาวอะไรเลย มีแต่ทำให้อารมณ์ของเธอเตลิดเปิดเปิงไป เมื่อชายใดมีโอกาสเข้ามาเกี่ยวพันใกล้ชิด หัวใจของเธอซึ่งเป็นเสมือนยอดเกวียลก็พลันเกี่ยวตรหัดไว้ก่อน

(๗) ผู้หญิงโง่มักจะเป็นคนสวย ความสวยของหญิงเป็นเครื่องล่อและเป็นเครื่องมือที่ดียิ่งของผู้ชายที่หญิงคนนั้นมาหลงรัก เพื่อผลประโยชน์ทางการเมือง หรือทางใดก็ได้ ธรรมชาติมักไม่ได้ให้สิ่งต่าง ๆ แก่มนุษย์มาพร้อมบริบูรณ์ เพื่อให้มนุษย์มาเพิ่มเติมปรับปรุงเอาเองบ้าง ดังนั้น หญิงสวยจึงมักไม่ค่อยฉลาด ส่วนหญิงฉลาดมักไม่ค่อยสวย แต่ก็อยู่บ้างเหมือนกันที่ทั้งสวยและฉลาด ในทำนองเดียวกัน ที่ทั้งซื่อและโง่ก็มีอยู่

^{๔๗} วคิน อินทสระ, จอมจักรพรรดิอโศก ภาค ๑-๒, หน้า ๑๘๐-๑๘๒.

(๘) บางทีศัตรูอาจจะใช้สตรีเป็นเครื่องมือก็ได้ และมักจะเป็นเครื่องมือที่คมเสียด้วย สตรีส่วนใหญ่มีเล่ห์กลมากมาย ติดมาในนิสัยแทบทุกคน ที่ได้ที่ผู้ชายสองคนกำลังใช้ ลูกไม้ลงกันอยู่ ที่นั่นแหละผู้หญิงหลายคนได้โกงกันเสร็จแล้ว

(๙) ธรรมดาสตรีนั้น แม้จะมีความกลัวมากกว่าชาย แต่ก็สามารถระงับความกลัวได้ ทันทีที่ และดีกว่าด้วยกฎแห่งธรรมชาติ

(๑๐) ตามวิสัยสตรีที่เมื่อถูกจับได้ว่าทำผิดแล้ว มักถือเอาน้ำตาและคำวิงวอนเป็นที่พึ่ง

(๑๑) สตรีแทบทุกคนยอมปรารถนามีสามีเป็นตัวเป็นตนเพื่อปกป้องผองภัย และเป็นความอุ้มใจเมื่อเจ็บเหงา ว้าเหว่ แต่ถ้าได้สามีไม่ดี หากความซื่อสัตย์มิได้ ก็อย่ามีเสีย ดีกว่า ปล่อกายให้เปลือยเปล่าเสียดีกว่าใช้ผ้าถุงหมิ่นที่ทั้งหมิ่นและคัน มันก่อความรำคาญไม่มีที่สิ้นสุด^{๔๘}

(๑๒) ความรักสวयรักงามทางเรือนร่างและสิริราภรณ์ไม่เคยหายไปจากหัวใจหญิง ไม่ว่าจะย่างเข้าอายุปูนใด เธอมักมีจิตใจจดจ่อสาละวนอยู่กับความสวยงามภายนอกเสีย มากกว่าครึ่งหนึ่งแห่งเวลาชีวิตทั้งหมด

(๑๓) ผู้หญิงถ้าแสดงตัวว่าเป็นมิตรแล้วก็จริง ๆ ถ้ามีความรู้สึกว่าเป็นศัตรูอยู่ในใจ ผู้หญิงไม่สามารถแสดงตัวเป็นมิตรได้ ส่วนผู้ชายอาจแสดงตัวเป็นมิตรได้ แม้ในขณะที่มีความรู้สึกเป็นศัตรู

(๑๔) ที่ว่าหญิงสามารถเก็บความรู้สึกได้ดีกว่าชายนั้น ก็มีเพียงเรื่องเดียวคือ เรื่องความรัก เธอต้องเก็บ - เก็บเพราะความจำเป็นในการสงวนศักดิ์ศรีเท่านั้นเอง เรื่องนอกจากนี้แล้วชายเก็บความรู้สึกได้ดีกว่าหญิงมาก

(๑๕) ธรรมดาสตรีผู้เปี่ยมด้วยนารีธรรม ย่อมมีความละอาย แม้ชายอันเป็นที่รักจะขอชมอวัยวะที่ควรสงวนก็อดเอื้อนและอดเอื้อนอีกจึงยินยอม

(๑๖) พระนางติษยรัชิตาลันพระวาทาไว้ว่าจะไม่เสด็จไปหาเจ้าชายกุนาละอีก ไม่เสด็จไปอย่างแน่นอน นั่นเป็นเพียงความคิด บางทีพระนางอาจรู้จักตัวเองน้อยไปก็ได้ ในเรื่องทำนองนี้สตรีชอบเอาชนะ แม้จะเป็นชัยชนะที่ว่างเปล่า เป็นชัยชนะที่มีรอยตราบาปติดตรึงไปตลอดชีวิต เธอก็มักพอใจ ขอให้ได้ชัยชนะก็แล้วกัน นิสัยแบบนี้เองได้นำสตรีมากมายให้ลงสู่ห้วงเหวแห่งหายนะมามากต่อมากแล้ว^{๔๙}

^{๔๘} วคิน อินทสระ, จอมจักรพรรดิอโศก ภาค ๑, หน้า ๑๔๐-๕๐๘.

^{๔๙} วคิน อินทสระ, จอมจักรพรรดิอโศก ภาค ๑-๒, หน้า ๑๔๐-๘๙๒.

เรื่องจอมจักรพรรดิอโศกเป็นนิยาย จึงไม่ใช่วรรณกรรมที่มุ่งให้ความรู้โดยตรงเช่นงานเขียนประเภทตำราหรือสารคดี แต่เป็นวรรณกรรมที่นอกจากให้ความบันเทิงใจแล้วสาระความรู้ต่าง ๆ ในเรื่องจอมจักรพรรดิอโศก มีบทบาทเสริมความรอบรู้ให้กับผู้อ่าน แต่การให้ความรู้ อย่างเดียวยังไม่เพียงพอ ต้องให้ความคิดด้วย มิฉะนั้นจะไม่สามารถปรับหรือพัฒนาความรู้ขึ้นมาใช้ประโยชน์ ความรู้ที่มีก็จะประโยชน์น้อยหรือประโยชน์สูญเปล่า เรื่องจอมจักรพรรดิอโศก ผู้ประพันธ์ได้แฝงความคิดไว้ในเนื้อเรื่อง ผู้อ่านจึงได้อ่านความคิดของผู้ประพันธ์ด้วย ยังผลให้ผู้อ่านเกิดความคิดขึ้นได้ เรื่องจอมจักรพรรดิอโศกจึงให้การศึกษาที่สมบูรณ์

๔.๓ คุณค่าทางจิตใจ

เนื่องจากมนุษย์มิได้มีความต้องการแต่เพียงปัจจัย ๔ คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย ยา รักษาโรค และเครื่องนุ่งห่ม รวมทั้งการสืบพันธุ์อันเป็นความต้องการพื้นฐานทางร่างกายเพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ได้เท่านั้น แต่มนุษย์ยังมีความต้องการทางจิตใจซึ่งผิดแผกจากสัตว์อื่น วรรณกรรม จึงเกิดขึ้นเพื่อสนองความต้องการของจิตใจ ดังนี้

๔.๓.๑ วรรณกรรมในฐานะที่เป็นศิลปะ

วรรณกรรมไม่ใช่เรื่องของปากท้องอันเป็นความจำเป็นทางร่างกายที่ทำให้คนดำรงชีพอยู่ได้ แต่วรรณกรรมเป็นศิลปะ คุณค่าของศิลปะเป็นเรื่องของอารมณ์และจิตใจเป็นสำคัญซึ่งจะช่วยให้ชีวิตมีความสมบูรณ์ขึ้น มนุษย์อาศัยศิลปะเพื่อแสวงหาความดีงามและความบันเทิงให้แก่จิตใจ วรรณกรรมในฐานะที่เป็นศิลปะจึงมีคุณค่าทางจิตใจ ดังนี้

๑) หยั่งรู้จิตใจมนุษย์

การศึกษาประวัติศาสตร์แห่งการกระทำของมนุษย์จากวรรณกรรมช่วยให้อ่านจิตใจของมนุษย์ได้บ้าง เพราะมนุษย์ทุกยุคทุกสมัยและทุกชาติทุกภาษามีความคิดและอารมณ์ในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ใช้เหตุผลในรูปแบบเดียวกัน มีอารมณ์โลก โกรธ หลง รัก และเกลียดในแบบเดียวกัน มีปฏิกริยาต่อสิ่งกระทบอารมณ์ในทำนองเดียวกัน จะผิดเพี้ยนก็แต่วิธีแสดงออกเท่านั้น ภาษาเป็นศิลปะและศิลปะเป็นภาษาสากล เราจึงสามารถมองทะลุความผิดเพี้ยนผิวเผิน เพื่อเข้าสู่สัมผัสธาตุสากลของศิลปะที่เป็นพื้นฐานซ่อนอยู่ภายในธาตุนั้นซึ่งไม่มีพรมแดน และไม่มีเวลาเป็นข้อจำกัด แต่เป็นสมบัติร่วมของมนุษยชาติ โดยไม่จำกัดเชื้อชาติ และกาลเวลา ดังที่สายทิพย์ นุกูลกิจ กล่าวไว้ว่า “ผู้อ่านอาจมีประสบการณ์ในชีวิตมากขึ้น เพราะได้รู้จักประสบการณ์จำลองของชีวิตในแง่มุมต่าง ๆ ทำให้กลายเป็นคนรู้เท่าทันเหตุการณ์

รู้จักเห็นใจเพื่อนมนุษย์และสามารถแลเห็นสัจจะของชีวิต เพราะว่าวรรณกรรมประเภทบันเทิงคดี
ทุกเรื่องย่อมจำลองชีวิตจริงของมนุษย์มาเพื่อให้ผู้อ่านได้ศึกษาหาความรู้และความเข้าใจ
พฤติกรรมของมนุษย์ที่ต่างแบบกันออกไปเสมอ”^{๕๐}

๒) แกไขสภาวะที่ไม่เหมาะสมของชีวิตมนุษย์

สภาพสังคมและเศรษฐกิจในปัจจุบันทำให้มนุษย์ไม่มีเวลาและไม่มี
โอกาสได้เป็นตัวของตัวเองมากนัก ภาวะที่ไม่เหมาะสมไม่เป็นไปตามธรรมชาติดังกล่าว ทำให้
เกิดอาการวิปริตในจิตใจของมนุษย์ และเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาความเป็นมนุษย์ โดยมนุษย์
จะมีอารมณ์หงุดหงิด เป็นโรคประสาท ฉะนั้น การเข้าถึงศิลปะด้วยตนเอง จะทำให้จิตใจของ
มนุษย์มีความเข้มแข็งขึ้น ดังที่วนิดา บำรุงไทย กล่าวไว้ว่า “โดยรูปแบบของนวนิยายซึ่งเสนอ
เรื่องราวชีวิตมนุษย์ในลักษณะต่าง ๆ จะทำให้ผู้อ่านมีอารมณ์ร่วมไปกับชะตากรรมของตัวละคร
ซึ่งนอกจากจะเกิดความเพลิดเพลินในการติดตามชีวิตของตัวละครแล้ว ยังได้รับความผ่อนคลาย
ทางจิตใจ เนื่องจากการหลีกหนีจากชีวิตจริง เข้าไปในโลกแห่งจินตนาการชั่วขณะหนึ่ง”^{๕๑}

๓) ขัดเกลาจิตใจให้ผ่องแผ้วและสูงส่ง

การศึกษาศิลปะ คือ การขัดเกลาอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด ถ้าไม่มีการ
ขัดเกลาบ้าง สัญชาตญาณดิบจะครอบงำมนุษย์ ทำให้มนุษย์อาจหันเข้าหาความรุนแรงและก่อ
อาชญากรรมมุ่งแต่จะทำลาย การขัดเกลาจะช่วยยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นและเข้าถึงสัจธรรมของ
ชีวิต ซึ่งเกิดจากความประทับใจความซาบซึ้งในวรรณกรรมนั้น ๆ ดังที่กุสุมา รัชชมณี กล่าวไว้ว่า
การเขียนหนังสือนั้น ผู้เขียนต้องเกิดความคิดขึ้นก่อนและมีอารมณ์ที่จะเขียน ดังนั้น การอ่านจึง
ต้องค้นหาสองสิ่งนี้จากเรื่องให้อ่านให้ได้ก็จะเข้าใจถึงเนื้อแท้ของเรื่อง แต่เนื่องจากความคิดและ
อารมณ์เป็นนามธรรม จึงสื่อให้เข้าใจได้ค่อนข้างยาก ผู้อ่านจึงต้องรับรู้ด้วยการประจักษ์กับ
ตนเองโดยอาศัยประสาทสัมผัสที่ ๖ คือ ใจ จึงจะเข้าถึงเรื่องและผู้เขียนต้องการถ่ายทอดออกมายัง
ผู้อ่าน ดังคำกล่าวที่ว่า ‘รสอาหารมีลิ้นเป็นตัวรับรู้ ส่วนรสอารมณ์จะมีหัวใจเป็นตัวรับรู้’^{๕๒}

^{๕๐} สายทิพย์ นุกูลกิจ, **วรรณกรรมไทยปัจจุบัน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : บริษัทเอส.อาร์.
พรินติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๓๙.

^{๕๑} วนิดา บำรุงไทย, **ศาสตร์และศิลป์แห่งนวนิยาย**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สุวีริยาสาส์น,
๒๕๔๔), หน้า ๑๖๑.

^{๕๒} กุสุมา รัชชมณี, **ลีลนวรรณคดี**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๔), หน้า ๒๓.

๔) รสวรรณกรรม

ความไพเราะของบทประพันธ์ที่กล่อมหรือกำกับใจคนอ่านได้ เกิดจากการเลือกเฟ้นภาษาอย่างพิถีพิถัน ภาษาในบทประพันธ์จึงไม่ธรรมดา แต่เป็นภาษาที่งดงาม ไม่มีถ้อยคำที่ซ้ำซาก เว้นแต่ซ้ำอย่างมีเหตุผลหรือมีความหมาย สำนวนโต้ตอบรัดกุมและคมคาย ไม่มีภาษาที่ทำให้อ่านแล้วเหนื่อย อืดอาด หรือภาษาที่บรรยายแล้วสับสน ลีลาการเขียนที่ขรุขระ ภาษาที่ไม่คงเส้นคงวา จึงทำให้ผู้อ่านได้รับ “รส” ที่น่าอ่าน เกิดความเพลิดเพลินไปกับภาษาที่ไพเราะและควรแก่การจดจำ ดังที่สายทิพย์ นุกุลกิจ กล่าวไว้ว่า “ประโยชน์จากการศึกษาวรรณกรรมประเภทบันเทิงคดี ทำให้ผู้อ่านได้รับความสนุกเพลิดเพลิน เกิดอารมณ์สะเทือนใจอาจเป็นอารมณ์รัก สงสาร เห็นใจ ขบขัน โกรธ หรือแค้น ฯลฯ และนี่ก็ฝันไปตามท้องเรื่อง โดยตี๋มด้าเข้าไปอยู่ในโลกแห่งจินตนาการของผู้เขียน อาจเป็นเรื่องความสวยงาม ความเก่งกล้าสามารถของตัวละคร หรือความลึกลับมหัศจรรย์ของศาสตร์บางแขนง เป็นต้น”^{๕๓}

วรรณกรรมที่ดีความน่าใจเมื่อถูกนำไปแสดงให้คนชม แม้ไม่ใช่เรื่องจริงเป็นเรื่องสมมุติ หากผู้แสดงมีความสามารถ แสดงได้สมจริง ผู้ที่ได้ชมการแสดงย่อมได้รับความเพลิดเพลิน มีความสนุกสนาน ถูกโน้มน้าวมโนให้หวนไหวตามเรื่องราวที่ได้ชมนั้น ยามที่ตัวละครทุกข์ โศก เศร้า ผู้ชมก็พลอยเห็นใจ และเจ็บปวดร่วมไปกับความรู้สึกของตัวละครด้วย

ดังที่ สมพร มั่นตะสูตร กล่าวไว้ว่า “อุปรากรจีน (จิว) อันเป็นมหรสพอย่างหนึ่งของจีน เล่นเป็นเรื่องเป็นราว มีการขับร้องและเจรจาประกอบท่าทางที่แสดง โดยนายแพทย์ต้นม่อเซียงได้เล่าประวัติของจิวมีความตอนหนึ่งว่า จิวส่วนมากแสดงบนเวทีซึ่งยกสูงจากพื้นดินราว ๑.๒๐ เมตร เคยมีเรื่องเล่ากันว่า เมื่อร้อยปีเศษล่วงมานี้ จิวแสดงบนพื้นดินมิได้แสดงบนเวที ครั้งหนึ่งคณะจิวแสดงเรื่อง “ชวยงัก” แสดงถึงตอนที่ฉิ่งไขว่วางแผนการอันชั่วร้ายจนักกุญญักประหารชีวิต ตัวจิวที่เป็นฉิ่งไขว่เล่นได้สมบทบาทยิ่งนัก เป็นเหตุให้ผู้ชมคนหนึ่งลืมนิ้วว่า นี่เป็นเพียงการแสดงจิวมิใช่เหตุการณ์จริง แหวกวงผู้ดูกระโดดเข้าหาฉิ่งไขว่ (ตัวจิว) แล้วชกมีดที่พกติดตัวมาจ้วงแทงที่น่าออกฉิ่งไขว่ จนเป็นผลให้ผู้รับบทเป็นฉิ่งไขว่ต้องรับเคราะห์ถึงแก่ความตาย หลังจากเหตุการณ์ดังกล่าว คณะจิวต่าง ๆ จึงต้องสร้างเวทีสูงสำหรับการแสดง ทั้งนี้เพื่อป้องกันเหตุการณ์อันไม่คาดฝันจะบังเกิดขึ้น”^{๕๔} เหตุการณ์คล้าย ๆ กันนี้ปรากฏในเรื่องจอมจักรพรรดิ

^{๕๓} สายทิพย์ นุกุลกิจ, *วรรณกรรมไทยปัจจุบัน*, หน้า ๓๔.

^{๕๔} สมพร มั่นตะสูตร, *วรรณกรรมไทยปัจจุบัน*, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไอดีเอ็นเอสโตร์, ๒๕๒๕),

อโศกว่า จอมจักรพรรดิอโศกทรงประหารตัวละครหญิงสิ้นชีวิต ขณะประทับทอดพระเนตรแสดงละครหน้าพลับพลาของพระองค์ ด้วยเหตุเพียงละครมีการแสดงคล้ายฉากชีวิตตอนหนึ่งของพระองค์ “ทรงกระซอกพระแสงดาบจากฝักอย่างรวดเร็วกระโดดจ้วงฟันนางเอกละครคอขาดกลิ้งอยู่กับพื้นเวที”^{๕๕}

๔.๓.๒ บรรเทาความท้อแท้

ในชีวิตของคนเราบางครั้งอาจพบความท้อแท้ เมื่อความท้อแท้เกิดขึ้นก็จะกัดกร่อนจิตใจทำให้เศร้าหมองหดหู่ การแก้ความท้อแท้วิธีหนึ่งที่พระไพศาล วิสาโล กล่าวไว้คือ

การเบี่ยงเบนอารมณ์ท้อแท้ไปสู่อารมณ์อื่น ได้แก่ การหันไปสนใจอย่างอื่น แทนที่จะจมอยู่กับความท้อแท้ อย่างที่เรียกว่าเปลี่ยนอารมณ์ . . . เป็นการขับไล่อารมณ์ท้อแท้ออกไปโดยเอาอารมณ์อื่นมาแทนที่ . . . การถอนใจออกจากอารมณ์ท้อแท้แม้เพียงชั่วขณะโดยตัวมันเองก็ทำให้อารมณ์นั้นคลายพิษสงลงไปได้มาก ถ้าทำบ่อยครั้งเท่าไร ความรวดเร็วและความร้อนแรงของอารมณ์ในการเข้ามาจู่โจมจิตใจของเราก็น้อยลงเท่านั้น . . . ถ้าเราเอาอารมณ์ประณีตมาแทนที่ได้มากเท่าไร ก็จะช่วยลดทอนความท้อแท้ได้มากเพียงนั้น แต่คนส่วนใหญ่มักเอาอารมณ์หยาบมาแทนที่ความท้อแท้ เช่น ความมีเมมาจากเกล้า . . . มันก็ช่วยได้หรอกแต่ก็เพียงชั่วคราวช่วยยาม ช้ำยังสร้างปัญหาอย่างอื่นขึ้นมาเกิดความล้มเหลวเทเมหรือจิตเกิดด้านหยาบขึ้นมา ไม่อาจเข้าถึงความสุขประณีตได้ . . . การอ่านหนังสือที่ชอบก็สามารถลดทอนความเหนื่อยหน่ายท้อแท้ใจได้ เพราะช่วยหันเหจิตใจออกจากอารมณ์ดังกล่าวได้ในระดับหนึ่ง . . . ต้องไปจดจ่ออยู่กับอารมณ์ที่ไม่ละเอียดประณีตเกินไปนัก เป็นอารมณ์ที่สร้างความเพลินใจบ้าง แต่ไม่มากถึงกับปลุกเร้าจิตใจจนเส่อสาย เพลงหรือหนังสืออาจอยู่ในข่ายนี้ได้^{๕๖}

การเปลี่ยนอารมณ์จากอารมณ์ที่ท้อแท้ ซึมเศร้า สู่อารมณ์ที่สงบเย็นปรากฏในเรื่องจอมจักรพรรดิอโศกว่า

จอมจักรพรรดิอโศกทรงสดพระทัยจากสงครามที่ทรงชนะบนกองศพ เมื่อเข้าสู่พระแท่นบรรทมก็มีอาก้าวสู่นิทรา^{๕๗} ทรงตื่นบรรทมเมื่ออรุณเริ่มเบิกฟ้าแล้ว ขณะ

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๙.

^{๕๖} พระไพศาล วิสาโล, พุทธศาสนากับคุณค่าร่วมสมัย, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๙), หน้า ๑๔๕-๑๔๘.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗๑.

ประทับเป็นรับลม ณ ปราสาทชั้นบน จินตนาการของพระองค์ยกย่อนไปมาไม่หยุดนิ่ง ภาพแห่งทะเลเลือด ณ แคว้นกาลิงค์ยังติดพระเนตรอยู่ ขณะนั้นเอง สมณะผู้หนึ่งสาวก แห่งพระศากยมุนีพุทธเจ้าออกบิณฑบาตเดินด้วยอาการสำรวม...ภาพซึ่งพระองค์เคยเห็น แต่ไม่เคยสนพระทัยเลยนั้น บัดนี้ทำให้พระองค์คิดว่าภายในกาสาพัสตร์นี้น่าจะมีความ สงบอยู่เป็นแน่แท้^{๕๘}

เรื่องจอมจักรพรรดิโคกมีสำนวนโวหารหรือคำพูดที่มีชั้นเชิงโดยใช้ถ้อยคำอย่างมี ศิลปะ ก่อให้เกิดอารมณ์ ความรู้สึก ภาพพจน์และจินตนาการ ตลอดจนความดื่มด่ำประทับใจ แก่ผู้อ่าน กลวิธีที่ใช้อุปมาโวหารในการแสดงเนื้อหาที่เป็นนามธรรม เพราะให้ภาพชัดเจน สามารถสื่อความคิดให้ผู้อ่านเข้าใจง่ายและแจ่มกระจ่าง ดังที่กุหลาบ มัลลิกะมาส กล่าวไว้ว่า “อุปมาอุปไมย คือ ความเปรียบเทียบใช้สิ่งหนึ่งเปรียบกับอีกสิ่งหนึ่ง ที่สร้างความเข้าใจให้แก่ผู้อ่าน ผู้ฟัง หรือสร้างความรู้สึกให้แก่ผู้อ่าน ผู้ฟัง เป็นถ้อยคำสำนวนซึ่งพูดอย่างหนึ่งแต่มีความหมาย ลึกซึ้งไปกว่าที่พูดนั้น”^{๕๙} และพระเทพเวที (ประยูร ชาญโต) กล่าวถึงกลวิธีและอุบาย ประกอบการสอนของพระพุทธเจ้ามีหลายแบบหลายวิธี หนึ่งในจำนวนหลายแบบวิธีนั้นคือ การ เปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา ช่วยให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยาก ปรากฏความหมายเด่นชัดออกมาและ เข้าใจง่ายขึ้น โดยเฉพาะมักใช้ในการอธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรม เปรียบให้เห็นชัดด้วยสิ่งที่เป็น รูปธรรม หรือแม้เปรียบเรื่องที่เป็นรูปธรรมด้วยอุปมาแบบรูปธรรมก็ช่วยให้ความหนักแน่นเข้าใจ การ ใช้อุปมานี้น่าจะเป็นกลวิธีประกอบการสอนที่พระพุทธองค์ทรงใช้มากที่สุด เมื่อเทียบกับวิธีอื่น ๆ^{๖๐} ตัวอย่างสำนวนโวหารอุปมาอุปไมยในเรื่องจอมจักรพรรดิโคกมีดังนี้

(๑) ผู้ไร้เสียแล้วซึ่งอำนาจก็เสมือนสัตว์ซึ่งไร้เขี้ยวเล็บ ไร้พิษสำหรับป้องกันตัวรัง แต่จะถูกย่ำยีรังแกให้ชอกช้ำอยู่รำไป

(๒) บัดนี้พระนางไม่มีน้ำพระเนตรเสียแล้ว มันหลังไหลจนแห้งเหือดประดุจหม้อ น้ำซึ่งถูกไฟเผาจนไม่มีน้ำให้กลายเป็นไอได้อีกเลย รอแต่เวลาที่หม้อจะระเบิดเท่านั้น

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๙๑.

^{๕๙} กุหลาบ มัลลิกะมาส, **วรรณกรรมไทย**, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๙), หน้า ๓๗.

^{๖๐} พระเทพเวที (ประยูร ชาญโต), **เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า**, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๒), หน้า ๓๑-๕๘.

(๓) ตักศิลาประหนึ่งสระใหญ่ที่มีบัวคือศิลปวิทยา บานสะพรั่งมีเกสรหอมหวาน จึงสามารถดึงดูดเอาหมู่มรคือนักศึกษาให้หลั่งไหลมาไม่ขาดสาย

(๔) เขาหาจุดหมายปลายทางของชีวิตไม่พบ 'ไม่รู้ว่ามีนอยู่ที่ใดเหมือนบุคคลหลงเข้าป่าลึกลับทางออกไม่ได้ ยิ่งเขาคืบคืบในโลกียารมณมากเท่าใด ความทรมานก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น เสมือนการคืบคืบน้ำเค็มยิ่งคืบยิ่งอยาก ยิ่งคืบยิ่งทรมาน

(๕) ถ้าผู้พิพากษาคือท่าน คุณคืออ้อมแขนอันอ่อนละมุนของท่าน โทษที่ตัดสินคือการจอบจาดตลอดชีวิต นักโทษแห่งความรักคนนี้ยินดีรับคำพิพากษาโดยไม่เกรงกลัวอะไรเลย

(๖) แม่เชื่อตามพระพุทธพจน์ที่ว่า 'ไม่มีความสุขใดยิ่งกว่าความสุขอันเกิดจากความสงบ พระพุทธศาสนายอมรับเหมือนกันว่า มีความสุขอย่างอื่นอยู่ด้วย เช่น กามสุข ฌานสุข แต่กามสุขนั้นย่อมเจือด้วยความร้อนใจ สุขประเดี๋ยวก็กลับเป็นทุกข์อีกเหมือนคนกระทบความหนาวแล้วเข้าใกล้กองไฟ แม้ในขั้นต้นจะเกิดความพอใจ แต่นานไปย่อมต้องประสบความร้อนแห่งไฟ ส่วนฌานสุข - สุขอันเกิดจากฌานแม้จะประณีตกว่ากามสุขก็จริง แต่ก็เสื่อมได้ไม่ยั่งยืน ส่วนนิพพานสุขอันท่านเรียกว่าสันติสุขนั้น ละเอียดประณีตไม่เจือด้วยทุกข์ 'ไม่มีความร้อนใจและยั่งยืนมั่นคง ไม่แปรปรวนเป็นทุกข์อีก

(๗) "เว้นสิ่งที่ควรเว้น ประพฤติสิ่งควรประพฤติ" คำนี้ช่างมีความหมายน่าคิด เสียนี้กระไร! คนจำนวนมากพอจะรู้ว่าอะไรบ้างควรเว้น อะไรบ้างควรประพฤติ แต่บางทีเขาก็ลังเลว่า มันควรเว้นจริงหรือ! สิ่งที่บัณฑิตสอนว่าควรประพฤติ มันควรประพฤติจริง ๆ หรือ! ความลังเลนั่นเองนำไปสู่ความอยากลอง สิ่งชั่วและหลุมแห่งหายนะทั้งหลายมักมีอารมณ์เพลิดฉาบไล่ให้มันเมาในระยะต้น ประหนึ่งหุบเหวที่มีหินผาและลดาว์ลย์ผูกพันปกคลุมไว้เป็นเครื่องพรางตา เมื่อใครตกลงไปแล้วก็ยากที่จะตะเกียกตะกายขึ้นมาอีก ส่วนการควรปฏิบัตินั้นเขามักมองเห็นแต่อุปสรรคนานาคอยขวางกั้นช่างลำบากยากเข็ญเสียเหลือเกิน

(๘) สัตว์ทั้งหลายถูกลูกศรคือ ความทุกข์ทั้งหลายทางกายและทางใจเสียบแทงแล้ว ดิ้นรนอยู่ในกองเพลิงคือกิเลสอันสะสมมาเป็นอนกชาติ มุนีพิจารณาตั้งนี้แล้วยอมเปื้อนหน่ายในสัมผัสต่าง ๆ เหมือนโคที่ถูกถลกหนังแล้วไม่กล้าเสียดสีด้วยเส้าหิน เพราะเกรงความเจ็บปวด มุนีนั่นยอมเห็นโทษของสังสารวัฏใคร่จะพ้นไปเสียจากสังสารวัฏอันเป็นบ่อเกิดแห่งทุกข์ นานาประการหาประมาณมิได้

จากตัวอย่างที่ยกมาแสดงไว้ข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่า กลวิธีที่ใช้อุปมาโวหารที่มีชั้นเชิง และศิลปะสามารถแทงทะลุเข้าไปถึงจิตใจของผู้อ่าน จนเกิดความคืบคืบความประทับใจ การสื่อ

ความคิดแก่ผู้อ่านบางกลุ่มจำเป็นที่จะต้องใช้เวลาเปรียบเทียบ เพื่อความเข้าใจในเนื้อหา ความคิด และอารมณ์ ที่เป็นนามธรรมได้ง่ายและแจ่มแจ้ง แง่คิดที่สอดแทรกอยู่ในอุปมาโวหาร ยังผลให้ผู้อ่านรู้จักการปฏิบัติตนเพื่อชีวิตที่ดีกว่าและมีความเจริญงอกงามด้วยคุณธรรม ดังนั้น ความบันเทิง ความรู้ ประสบการณ์ ความงาม และแง่คิด ล้วนเป็นอาหารของใจที่มีคุณค่าช่วยยกระดับสติปัญญาและจิตใจ

สรุปความว่า เมื่อวิเคราะห์คุณค่างานวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาเรื่องจอมจักรพรรดิอโศกพบว่า วรรณกรรมเรื่องนี้มีคุณค่าทางด้านให้ปรัชญาชีวิต ได้แก่ ให้ความคิด เรื่อง การเกิด เรื่องหลักปฏิบัติต่อทรัพย์ เรื่องการอบรมสั่งสอน การมีจุดมุ่งหมายของชีวิต และ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังมี คุณค่าทางปัญญา ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับองค์ประกอบของพระพุทธศาสนา และสุดท้าย ให้คุณค่าทางด้าน จิตใจ ทำให้เข้าใจโลก เข้าใจตนเอง และ เข้าใจคนรอบด้านได้ดียิ่งขึ้น ความสงบมั่นคงและแจ่มใสภายในอันเกิดจากการมีธรรมเป็นหลักยึดเหนี่ยวจะช่วยให้คนเราเผชิญกับปัญหาชีวิตได้เป็นอย่างดี ยิ่งไปกว่านั้น การสะสมคุณธรรมที่ดีไว้มากพอจักแปรเปลี่ยนพื้นอัธยาศัยเก่าที่ไม่ดี ให้เป็นไปตามชนิดแห่งคุณธรรมนั้นได้ ดังจะเห็นได้จากจอมจักรพรรดิอโศกที่ “ทรงมีเดมา สว่างไป”.

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีเรื่องจอมจักรพรรดิอโศก ของวศิน อินทสระ สรุปได้ดังนี้

เรื่องจอมจักรพรรดิอโศก เป็นวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาในลักษณะร้อยแก้วประเภทบันเทิงคดี เพื่อเทิดพระเกียรติพระเจ้าอโศกมหาราชผู้เป็นบุคคลที่มีอยู่จริงในประวัติศาสตร์ พระเจ้าอโศกมหาราชละจากภพนี้ไปเป็นเวลากว่า ๒,๐๐๐ ปีแล้ว นับจากเวลานั้นถึงเวลานี้ แม้สรรพสิ่งในโลกนี้จะมีการเปลี่ยนแปลง หลายสิ่งได้ดับสูญไป และบางสิ่งก็มีสิ่งอื่นเข้ามาแทนที่ แต่พระพุทธศาสนายังคงยืนหยัดอยู่ได้ด้วยสัจธรรม และการมีพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นผู้ช่วยหมุนธรรมจักรเผยแผ่ไป ยังชาวโลก นักปราชญ์ของโลกทุกยุคทุกสมัยต่างกล่าวสรรเสริญและสรรเสริญพระเกียรติคุณของพระองค์ พุทธศาสนิกชนทั่วโลกก็ยังเล้าขานถึงเรื่องราวของพระองค์ตลอดมา และตราบใดที่โลกยังมีพระพุทธศาสนา พระนาม “พระเจ้าอโศกมหาราช” จะดำรงคงอยู่คู่กับพระพุทธศาสนาไปตราบนั่น

ผลการศึกษาเรื่องจอมจักรพรรดิอโศก มีสาระสรุปได้ว่า

๕.๑.๑ ลักษณะและเนื้อหาของเรื่องจอมจักรพรรดิอโศกพบว่า เรื่องจอมจักรพรรดิอโศก เปิดเรื่องด้วยสถานที่แรกในประเทศไทยที่พระธรรมทูตจากจอมจักรพรรดิอโศก ได้มาเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นการเริ่มต้นนิยายเรื่องนี้ได้ดี เพราะพระปฐมเจดีย์เป็นสถานที่ใกล้ตัวผู้อ่านและผู้อ่านส่วนใหญ่มีความคุ้นเคย จึงสร้างอารมณ์ให้ผู้อ่านเห็นหรือรู้สึกตามได้เป็นอย่างดี เนื้อเรื่องอันเป็นเรื่องราวชีวิตของจอมจักรพรรดิอโศกตั้งแต่ทรงถือกำเนิดมาจนถึงสิ้นพระชนม์ชีพ ในระหว่างพระชนม์ชีพนั้นการที่ทรงไม่ได้รับความรักความยุติธรรมจากราชบิดาในวัยเยาว์ชันษา ได้หล่อหลอมพระองค์ให้เจริญชันษาขึ้นเป็นคนที่มีความอดทน รู้จักเห็นอกเห็นใจผู้อื่นและทรงความยุติธรรม เมื่อทรงเจริญวัยขึ้นทรงพบรักและเจ็บปวดกับความรักรั้งแรก การประหารพระเชษฐาและพระอนุชาต่างพระราชมารดาเป็นจำนวนมากเพื่อแย่งชิงราชบัลลังก์ การเช่นฆ่าผู้คนในสงครามขยายอาณาเขตจนทำให้มีการตายจาก สูญหาย ล้มเจ็บจำนวนมากมาย เป็นเหตุให้ทรงตระหนักว่าสงครามไม่เคยนำมาซึ่งสันติภาพ สงครามอาจนำไปสู่

ชัยชนะ แต่ก็ยังเป็นเพียงชัยชนะที่เป็นเพียงการพักรบชั่วคราวเท่านั้น เมื่อผู้แพ้สงครามรวมตัวได้ สงครามใหม่ก็จะบังเกิดขึ้นหาที่สิ้นสุดไม่ได้ จุดหักเหของชีวิตเกิดขึ้น เมื่อทรงเปลี่ยนการนับถือ ศาสนาจากศาสนาพราหมณ์มาเป็นพระพุทธศาสนา นับแต่นั้นมาพระองค์ก็ทรงปกครอง บ้านเมืองตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เสียธรรมเนียมได้แทนที่เสียงกลองรบ มีการสร้างศาสนสถาน บำรุงศาสนบุคคล และสืบทอด ศาสนธรรม การดำเนินเรื่องชีวิตของจอมจักรพรรดิอโศก ให้ทรงต้องผจญกับสุขทุกข์ มีลาภเสื่อมลาภ ได้ยศเสื่อมยศ พบกับการถูกสรรเสริญการถูกนิโทษ เชนเดียวกับชีวิตจริงของสามัญชนคนทั่วไป ทำให้วรรณกรรมเรื่องนี้มีลักษณะสมจริงและมี อุทาหรณ์ให้คิดว่า แท้ที่จริงแล้ว ในชีวิตคนเราไม่อาจสมปรารถนาได้เสมอไป แม้จักรพรรดิที่ เกรียงไกร เช่น จอมจักรพรรดิอโศกก็ต้องทรงประสบกับการไม่ได้ดังปรารถนา ด้วยอำนาจและ ชีวิตเป็นสิ่งที่ไม่ยั่งยืน ความสุขอันเป็นโลกียะทั้งหมดนำไปสู่ความทุกข์ จึงไม่ควรท้อแท้สิ้นหวังใน ชีวิตจนเกินไป หากต้องประสบกับความทุกข์ ควรรู้จักปล่อยวางไม่ยึดถือในเรื่องต่าง ๆ ให้มากนัก ดังนั้น การปิดเรื่องวรรณกรรมเรื่องนี้ด้วยการให้จอมจักรพรรดิอโศก ผู้ไร้ซึ่งอำนาจและไร้ทรัพย์ใน ยามที่ทรงชราภาพ อันทำให้ปัจฉิมทานของพระองค์มีเพียงมะขามป้อมครึ่งผล ก่อเกิดความ ประทับใจแก่ผู้อ่านในความดีที่จอมจักรพรรดิอโศกทรงมุ่งมั่นกระทำไว้ในพระพุทธศาสนา ความ ต่อเนื่องในการเล่าเรื่องได้ฉายภาพจอมจักรพรรดิอโศกให้แจ่มชัดในความรู้สึกของผู้อ่าน ความ เป็นไปของตัวละครอื่น ๆ ที่ผูกอยู่ด้วยความรัก ความโลภ ความโกรธ ความหลง อันเป็นกิเลสที่ เกิดขึ้นกับชีวิตใคร ๆ ก็ได้ จึงทำให้ตัวละครดูเหมือนมีชีวิตชีวา ฉากต่าง ๆ สามารถบรรยายให้ ผู้อ่านรู้สึกเหมือน “เห็นด้วยตา” และ “ได้ยินด้วยหู” ซึ่งมาจากการสังเกตหาจุดเด่นของสิ่งต่าง ๆ แล้วดูให้ติดตา จนนำมาใช้บรรยายฉากได้ดีถึงขนาด บทสนทนาที่ไพเราะช่วยให้ น่าสนใจอ่าน ภาษาที่งดงามควรแก่การจดจำ ส่วนหนึ่งที่สละสลวย ความคิดที่คมคายลุ่มลึก อุปมาโวหารที่สื่อ ให้เข้าใจความหมายได้อย่างเฉียบคม และลึกซึ้งด้วยคติธรรมที่แนบเนียนกับเนื้อเรื่อง ล้วนเป็น กลวิธีทางวรรณศิลป์อันเป็นผลให้อ่านได้เพลิดเพลินมีความบันเทิงใจ

๕.๑.๒ คติธรรมและทรรศนะที่มีต่อชีวิตในเรื่องจอมจักรพรรดิอโศกพบว่า เรื่องจอม จักรพรรดิอโศกมีเนื้อหาที่หนาแน่นด้วยสาระและข้อคิดที่ช่วยชี้แนะแนวทางที่พึงประพฤติปฏิบัติอัน เป็นประโยชน์ต่อชีวิต หากรู้จักนำไปประยุกต์ใช้กับการดำรงชีวิตประจำวัน นอกจากนั้น ยังมี หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาแทรกอยู่ทั่วไปตลอดทั้งเรื่อง แต่กฎแห่งกรรมเป็นธรรมที่ถูก เน้นให้ความสำคัญในวรรณกรรมเรื่องนี้ โดยคติธรรมในเรื่องกฎแห่งกรรมมีว่า มนุษย์ที่เกิดมา ต้องประสบกับความทุกข์ตั้งแต่เกิดจนตาย ความมากน้อยของทุกข์เป็นไปตามกฎแห่งกรรม ผู้กระทำความใด ย่อมได้รับวิบากแห่งกรรมนั้นเสมอ บุญบาปย่อมตามบุคคลราวกับเงาตามตัว

ไม่มีผู้ใดฝ่าฝืนกฎแห่งกรรมได้ หลักธรรมนี้จึงช่วยให้คนดำเนินพฤติกรรมที่ดีงาม นอกจากนั้น การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการปกครองบ้านเมือง เพื่อควบคุมความประพฤติ และสร้างจริยธรรมในหมู่ราษฎร ยิ่งจะอำนวยประโยชน์ให้สังคมเป็นสังคมที่สงบสุข เพราะเมื่อประชาชนมีศีลธรรมแล้ว การปกครองก็จะเป็นไปด้วยความราบรื่น

๕.๑.๓ คุณค่าในวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาเรื่องจอมจักรพรรดิอโศกพบว่า ก่อนหน้านี้ผู้วิจัยหากมีโอกาสอ่านนวนิยาย ก็มุ่งแต่จะหาสาระจากเรื่องที่อ่าน หลังจากได้ค้นคว้าและศึกษาเพื่อวิเคราะห์คุณค่างานวรรณกรรมเรื่องนี้ ความเข้าใจองค์ประกอบของการประพันธ์นวนิยาย ทำให้ผู้วิจัยรู้จักเสพอรรถรสของวรรณกรรมมากขึ้น ยิ่งเป็นวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาด้วยแล้ว ก็จะได้ธรรมรสเป็นอาหารใจเพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่ง ข้อคิดต่าง ๆ อันเป็นทฤษฎะที่สะท้อนออกมาจากการขบคิด แล้วกลั่นกรองออกมาของผู้ประพันธ์ หากพิจารณาใคร่ครวญแล้วย่อมเป็นมูลฐานในการกำหนดเป้าหมายชีวิตของตนเองได้ เพราะการเข้าใจถึงที่มาที่ไปของชีวิตทำให้รู้ซึ่งว่า คุณค่าชีวิตอยู่ที่การให้จิตที่ต้องมาอาศัยรูปกายนี้ อาศัยโลกนี้อยู่ คิดแต่จะบำเพ็ญความดี และให้ชนกระทำความดีสิ่งดีงาม การมีชีวิตอยู่ในโลกนี้จึงจะเป็นชีวิตที่มีค่าสูงยิ่งและมีความหมายอย่างแท้จริง ดังที่จอมจักรพรรดิอโศกทรงเกิดมาเพื่อประโยชน์แก่โลกเพื่ออนุเคราะห์โลก ผู้วิจัยมีความมั่นใจว่าจอมจักรพรรดิอโศกทรงต้องเข้าถึงธรรมในพระพุทธศาสนา และด้วยน้ำพระทัยที่ยิ่งใหญ่ของพระองค์ ทำให้ทรงปรารถนาให้ผู้อื่นได้รู้ตาม อันเป็นเหตุให้พระองค์ทรงกระทำภารกิจที่ยิ่งใหญ่คือ การทำนุบำรุงส่งเสริมให้พระพุทธศาสนาตั้งมั่นได้อย่างมั่นคงในโลกนี้ ดังนั้น คนที่เกิดมาภายหลัง เมื่อมีโอกาสได้พบรู้จักพระพุทธศาสนาแล้ว ควรถือเป็นโอกาสอันดีที่จะขวนขวายในการศึกษาหาความรู้ทางธรรม เพียรรักษาศีล ฝึกสมาธิ ตรีภตรองธรรม เจริญรอยตามพระองค์ หากจิตนี้มีความแน่วแน่มั่นคงพอ วันหนึ่งข้างหน้าต้องเข้าถึงธรรมที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงได้ตรัสรู้ และจอมจักรพรรดิอโศกทรงได้เข้าถึงแล้วอย่างแน่นอน

เรื่องจอมจักรพรรดิอโศก เป็นวรรณกรรมที่มีการเรียงร้อยเนื้อเรื่องดี องค์ประกอบของนวนิยายได้รับการประพันธ์อย่างมีศิลปะ หลักธรรมและคติธรรมในเรื่องสามารถกลมกล่อมเกลาจิตใจบุคคลให้ดีขึ้น ประณีตขึ้นตามลำดับ จึงเป็นวรรณกรรมที่ช่วยเผยแผ่พระธรรมของพระพุทธศาสนาได้ดีแนวหนึ่ง เมื่ออ่านเรื่องจอมจักรพรรดิอโศกจบลง ผู้อ่านจะพบกับความสุขใจ ความสงบใจ ปัญญาที่เพิ่มขึ้น เหนือสิ่งอื่นใดคือ เกิดความคิดที่ดีงาม ทำให้วรรณกรรมเรื่องนี้มีคุณค่าควรแก่การอ่านการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง.

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิเคราะห์เรื่องจอมจักรพรรดิอโศก ผู้วิจัยเห็นประเด็นที่สมควรจะทำการศึกษาวิเคราะห์ต่อไปดังนี้

๕.๒.๑ การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาจากผู้ประพันธ์ในมหานิกายและผู้ประพันธ์ในธรรมยุติกนิกาย

๕.๒.๒ การศึกษาเปรียบเทียบพระราชประวัติพระเจ้าอโศกมหาราชในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทและคัมภีร์พุทธศาสนามหายาน

๕.๒.๓ การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมวิชายที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงนำมาใช้ในการปกครองในมุมมองด้านรัฐศาสตร์.

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๓๒.

วศิน อินทสระ. จอมจักรพรรดิอโศก ภาค ๑-๒. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๑-๒๕๑๒.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กระแสด มาลา야ภรณ์. วรรณกรรมไทยปัจจุบัน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐.

กฤษณา – เรื่องอุไร กุสลาสัย. อโศกมหาราชและข้อเขียนคนละเรื่องเดียวกัน. พิมพ์ครั้งที่ ๒.

กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๙.

กอบกุล อิงคุทานนท์. จากเรื่องสั้นคติภพถึงความวุ่นวายของวรรณกรรมรางวัลโนเบล.

กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๓๗.

_____. ศัพท์วรรณกรรม. ม.ป.ท. : สำนักพิมพ์จรจัด, ม.ป.ป..

กীরติ บุญเจือ. จริยศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๒.

กฤษณา รัชชเมณี. สีสันวรรณคดี. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๔.

กุหลาบ มัลลิกะมาส. วรรณกรรมไทย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๙.

เกษม ขนบแก้ว. แง่คิดจากวรรณคดีและวรรณกรรม. กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์,

๒๕๔๐.

เจือ สตะเวทิน. วรรณคดีพุทธศาสนา เล่ม ๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๔.

_____. ประวัตินวนิยายไทย. กรุงเทพฯ : สุทธิสารการพิมพ์, ๒๕๑๗.

ชวน เพชรแก้ว. การศึกษาวรรณคดีไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๒๐.

ชัตสุณี สีนุสิงห์ (บรรณารักษ์). วรรณคดีทัศนศึกษา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต). **เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์
พริ้นติ้งกรุ๊ฟ, ๒๕๓๒.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **จาริกบุญ จาริกธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.

_____. **จาริกอโศก**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๐.

_____. **ธรรมบุญชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔. กรุงเทพฯ : กองทุนอริยมรรค, ๒๕๔๕.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพฯ : โรง
พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพฯ : โรง
พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____. **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. **ภาษา วรรณกรรม และวัฒนธรรมไทยท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของโลก**.
พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘.

พระไพศาล วิสาโล. **พุทธศาสนากับคุณค่าร่วมสมัย**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๙.

พิฑูร มลิวัลย์. **หลักธรรมสำหรับการปกครอง**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๕.

ไพฑูรย์ เครือแก้ว. **ลักษณะสังคมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เลี้ยงช้าง
จงเจริญ, ๒๕๑๓.

พุทธทาสภิกขุ. **ธรรมะคู่ชีวิต**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ม.ป.ป.

ยุพร แสงทักษิณ. **วรรณกรรมปัจจุบัน**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๓๑.

ยุรฉัตร บุญสนิท. **วรรณวิจารณ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. ภาคใต้ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ,
๒๕๓๘.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพฯ :
นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖.

_____. **พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**.
กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๕.

_____. **พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม : ภาพพจน์ ไวยากรณ์ และกลการประพันธ์
อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๓๙.

- _____ . พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสากล อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. พิมพ์ครั้งที่ ๒ แก้ไขเพิ่มเติม. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๘.
- _____ . ศัพท์บัญญัติวิชาการหนังสือพิมพ์ อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ : บริษัท โอ.เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์ จำกัด, ๒๕๓๙.
- _____ . ศัพท์ภาษาศาสตร์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๖.
- _____ . รัตน์ชัย สัจจพันธ์. อ่านอย่างมีเชิงชั้น วิจารณ์อย่างมีเชิงศิลป์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๓๙.
- _____ . ลักษณะ โตวิวัฒน์. วรรณกรรมกับสังคม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑.
- _____ . วนิดา บำรุงไทย. ศาสตร์และศิลป์แห่งนวนิยาย. กรุงเทพฯ : สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๔.
- _____ . วศิน อินทสระ. พุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์และกลยุทธ์การประกาศธรรมสู่โลกกว้าง ภาค ๑. กรุงเทพฯ : สถาบันธรรมมาธิปไตย, ม.ป.ป..
- _____ . ภาพจำลองชีวิต. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สื่อการค้า, ๒๕๑๐.
- _____ . วัลยา วิวัฒน์ศร. วรรณวินิจ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- _____ . วิทยากร เขียงกุล และคณะ. สารานุกรมแนะนำหนังสือดี ๑๐๐ เล่มที่คนไทยควรอ่าน. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๒.
- _____ . วิทย ศรียานนท์. วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, ๒๕๑๘.
- _____ . วิชา กงกะนันท์. วรรณคดีศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ ๒ (แก้ไขเพิ่มเติม). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๓.
- _____ . สกฤต บุญยทัต. ผู้กระทำชีวิต. กรุงเทพฯ : บริษัท ต้นอ่อน แกรมมี่ จำกัด, ๒๕๔๐.
- _____ . พันธะวรรณกรรม. กรุงเทพฯ : บริษัท ต้นอ่อน แกรมมี่ จำกัด, ๒๕๔๐.
- _____ . วิถีแห่งสัจจะ. กรุงเทพฯ : บริษัท ต้นอ่อน แกรมมี่ จำกัด, ๒๕๔๐.
- _____ . สดชื่น ชัยประสาธน์ และคณะ. พลังปัญญาทางมนุษยศาสตร์ : เจตนา นาควัชระ. กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยวรรณกรรม, ๒๕๔๒.
- _____ . สนิท ตั้งทวี. วรรณคดีและวรรณกรรมศาสนา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไอเดียสโตร์, ๒๕๒๗.
- _____ . สมบัติ จำปาเงิน และ สำเนียง มณีกาญจน์. ย่อยวรรณกรรมโลก. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : บริษัท ต้นอ่อน แกรมมี่ จำกัด, ๒๕๓๙.
- _____ . สมพร มั่นตะสูตร. วรรณกรรมไทยปัจจุบัน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไอเดียสโตร์, ๒๕๒๕.

สัจภูมิ ละออ. **เส้นทางชีวิตนักเขียน**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๓๘.

สายทิพย์ นุกูลกิจ. **วรรณกรรมไทยปัจจุบัน**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : เอส.อาร์.พรีนติ้ง
แมนโปรดักส์, ๒๕๔๓.

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. **เส้นทางนักประพันธ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
สามัญชน, ๒๕๓๘.

ส. ศิวรักษ์ (แปลและเรียบเรียง). **ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน**. พิมพ์
ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : ศูนย์ไทย-ธิเบต, ๒๕๓๔.

_____. **ความเข้าใจในเรื่องสินธุธรรม**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๖.

เอมอร ชิตตะโสภณ. **จารีตนิยมทางวรรณกรรม**. กรุงเทพฯ : บริษัท ต้นอ่อน แกรมมี่ จำกัด,
๒๕๓๙.

_____. **รายงานการวิจัยการศึกษาเปรียบเทียบวัฒนธรรมไทยผ่านวรรณกรรมขึ้นเด่น
ของไทย**. เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์มิ่งเมือง, ๒๕๔๕.

(๒) บทความ :

ไอฟาร์ (นามแฝง). **บันทึกชมรมนักประพันธ์**. สยามสมัย. ๒๕๙๔.

(๓) วิทยานิพนธ์ :

ญาดา อารุณเวช. “ความเปรียบในบทละครในพระราชนิพนธ์ใน ร. ๒.”. **วิทยานิพนธ์อักษร
ศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

พระกิตติศักดิ์ ยโสธโร. “การศึกษาบทบาทของพระสารีบุตรในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสนามหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

พระมหาวิง อัจฉใจ. “การศึกษาวิเคราะห์หลักจริยธรรมจากพระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณ-
เจ้ากรมพระปรมาธิบดีชินโรส”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต**. สาขา
วิชาจริยศาสตร์ศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓.

พระมหาหนูพัฒน์ กองบาง. “การศึกษาวิเคราะห์วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการในพระสูตรต้นปิฎก”.
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต. สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา คณะศิลป-
ศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

(๔) หนังสือแปล :

เออร์สกิน คอลด์เวลล์. **ถนนนักเขียน**. แปลโดย สิทธิชัย ชาติานิติ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
ดวงกมล, ๒๕๒๓.

(๕) วารสาร :

พระยาสุนทรวิจิตร. "ศีลธรรมของผู้ปกครอง". **วารสารรัฐประศาสนศาสตร์**. ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๔
(เมษายน ๒๕๐๕) : ๕๙๑.

(๖) อนุสาร :

อนุสารหมวดวิชาภาษาไทย. **แนะแนวทางการอ่านนวนิยาย**. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
๒๕๑๖ : ๓.

(๗) สารนิพนธ์ :

สมชัย ศรีนอก. **สารนิพนธ์พุทธศาสตร์บัณฑิต รุ่นที่ ๔๗**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓ : ๔๕๒.

๒. ภาษาอังกฤษ :

E.M. Forster. **Aspects of the Novel**. Middlesex : Penquin Books Ltd., 1976.

Gilbert Highet. **People Place and Books**. New York : Oxford University Press, 1953.

Pickering James H. and Jeffrey D. Hooper. **Literature**. 2nd edition. New York :
Macmillan Publishing Company, 1982.

ภาคผนวก

ประวัติวศิน อินทสระ ผู้ประพันธ์ธรรมนิยาย เรื่องจอมจักรพรรดิอโศก

๑. สถานที่เกิด

จังหวัดสงขลา

๒. วัน เดือน ปีที่เกิด

วันจันทร์ ที่ ๑๗ เดือนกันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๗

๓. บรรพชา

เมื่ออายุ ๑๓ ปี ณ วัดบุปผาราม กรุงเทพมหานคร

๔. อุปสมบท

เมื่ออายุ ๒๐ ปี ณ วัดบุปผาราม กรุงเทพมหานคร

ลาสิกขาเมื่อมีอายุ ๓๐ ปี

๕. การศึกษา

นักธรรมชั้นเอก

เปรียญธรรม ๗ ประโยค

พ.ศ. ๒๕๐๖ ปริญญาตรี ศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๑๕ ปริญญาโท สาขาปรัชญา มหาวิทยาลัยบานาร์สฮินดูยูนิเวอร์ซิตี
(มหาวิทยาลัยพาราณสี) ประเทศอินเดีย

พ.ศ. ๒๕๔๕ ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ศาสนศาสตร์ (สาขาพุทธศาสตร์)
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๖. อาชีพ

รับราชการโรงเรียนเตรียมทหาร เป็นเวลา ๔ ปี ได้รับยศ ร้อยโท
อาจารย์ประจำ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย จนเกษียณอายุ
อาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย หลังเกษียณอายุ

๗. ครอบครัว

พ.ศ. ๒๕๑๒ สมรสกับ ผ.ศ. สมจิต นุ่มบุญนำ (ถึงแก่กรรม) มีบุตรชาย ๒ คน

๘. การเผยแพร่ธรรม

ด้วยสำนึกในบุญคุณของพระพุทธศาสนาและบุญคุณของผู้ที่เคยให้ความอุปการะ
จึงคิดที่จะตอบแทนบุญคุณดังกล่าวอันเป็นแรงจูงใจในการเผยแพร่ธรรม

๘.๑ การเผยแพร่ธรรมในรูปแบบงานประพันธ์

- “แสงเทียน” เป็นหนังสือเล่มแรก ใช้นามปากกาว่า “เขียน อินทสระ”
ประพันธ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗
- “พระอานนท์พุทธอนุชา” เป็นหนังสือที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างสูง ประพันธ์
เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๙
- อุทิศตนให้กับการเผยแพร่ธรรม โดยมีผลงานออกสู่สาธารณะชนอย่างต่อเนื่อง
สม่ำเสมอ จนถึงปัจจุบันจำนวนไม่น้อยกว่า ๑๑๕ เรื่อง ทั้งนวนิยายอิง
หลักธรรม นิยายชีวประวัติ นิทานธรรมและชาดก เรื่องเล่าเชิงสารคดี บท
สนทนาแทรกคติธรรม วรรณกรรมเชิงวิชาการ เช่น ชีวิตมีอะไร พ่อผมเป็น
มหา สาระสำคัญวิสุทธิมรรค ประวัติพระพุทธศาสนา อธิบายมิลินทปัญหา
ฯลฯ

๘.๒ การเผยแพร่ธรรมในรูปแบบเรียนให้กับกรมวิชาการ

- พ.ศ. ๒๕๒๔ แบบเรียนวิชาสังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษา
- พ.ศ. ๒๕๒๙ เรื่องประวัติพระสาวก เล่ม ๑-๒
- พ.ศ. ๒๕๓๑ เรื่องธรรมเพื่อการครองใจคน
- พ.ศ. ๒๕๓๔ เรื่องจริยธรรมกับบุคคล

๘.๓ การเผยแพร่ธรรมทางวิทยุกระจายเสียง

- รายการวิเคราะห์ธรรม ทุกวันอังคาร คลื่น AM.๙๖๓ (ปัจจุบันไม่ได้ดำเนินการแล้ว)
- รายการธรรมร่วมสมัย ทุกวันพฤหัสบดี เวลา ๐๐.๑๕-๐๑.๑๕ น. คลื่น FM.๑๐๐.๕
- รายการแสงเทียน-แสงธรรม ทุกวันศุกร์ เวลา ๐๘.๐๐-๐๘.๓๐ น. คลื่น AM.๙๔๗

๘.๔ การเผยแพร่ธรรมในรูปแบบอื่น ๆ

- ตอบปัญหาธรรมทางโทรศัพท์ของสายพุทธธรรม (ปัจจุบันไม่ได้ดำเนินการแล้ว)
- มีบทความในคอลัมน์ธรรมและธรรมะชีวิต หนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวัน ทุกวันพฤหัสบดี
- บรรณาธิการหนังสือธรรมจักร เป็นเวลา ๑๐ ปี (ปัจจุบันไม่ได้ดำเนินการแล้ว)
- บรรณาธิการหนังสือศุภนิมิตราย ๒ เดือน ของมูลนิธิส่งเสริมกิจการศาสนา และมนุษยธรรม ของวัดมกุฏกษัตริยาราม
- บรรยายธรรมให้กับประชาชนทั่วไปที่มีความสนใจฟังธรรม ทุกวันอาทิตย์ (เว้นวันอาทิตย์ต้นเดือน) เวลา ๑๐.๐๐-๑๒.๓๐ น. ณ วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร

๙. การเดินทางไปต่างประเทศ

ส่วนมากเป็นการเข้าร่วมประชุมกับคณะสงฆ์ ประเทศที่เคยเดินทางไป เช่น ประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศฝรั่งเศส ประเทศเดนมาร์ก ประเทศนอร์เวย์

๑๐. รางวัลที่ได้รับ

พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้รับรางวัลเสมาธรรมจักร สาขาวรรณกรรม จากกรมการศาสนา ในฐานะพระวาสน์ผู้ทำคุณประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา

๑๑. อุปนิสัย

- เป็นผู้มีความกระตือรือร้นและว่องไวที่สุดภาพ อ่อนโยน มีเมตตาสูง มีความสงบเย็น พูดน้อย ฟังมาก
- รักการอ่านและการเขียน.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ : นางดวงทิพย์ ไรจน์กิตติการ
เกิด : วันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๙๖
สถานที่เกิด : กรุงเทพมหานคร
การศึกษา : เศรษฐศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อาชีพ : รับราชการ
เข้าศึกษา : ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๕
สำเร็จการศึกษา : ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๙
ที่อยู่ปัจจุบัน : ๕๒๒/๓๗ ถนนอโศก-ดินแดง เขตดินแดง กรุงเทพฯ ๑๐๔๐๐
: หมายเลขโทรศัพท์ ๐ ๒๒๔๗ ๕๘๖๔, ๐ ๙๖๙๓ ๔๑๘๑.